

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABŞÜNASLIQ VƏ NƏŞRİYYAT İŞİ KAFEDRASI**

**KİTABŞÜNASLIQ
VƏ
REDAKTOR SƏNƏTİ**

**ELMİ-NƏZƏRİ VƏ
TƏCRÜBİ-METODİK JURNAL**

№1-2 (4-5) * 2017

Bakı – 2017

Təsisçi

Knyaz ASLAN

Baş redaktor

Knyaz ASLAN

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Redaktor

Rasim SÜLEYMANOV

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Redaksiya heyəti:

Abuzər XƏLƏFOV

tarix üzrə elmlər doktoru, professor

Xəlil İSMAYILOV

tarix üzrə elmlər doktoru, professor

Bayram ALLAHVERDİYEV

tarix üzrə elmlər doktoru, professor

Kərim TAHİROV

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, professor

Cahangir MƏMMƏDLİ

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Aybəniz ƏLİYEVA-KƏNGƏRLİ,

filologiya üzrə elmlər doktoru

İmaməddin ZƏKİYEV

filologiya üzrə elmlər doktoru

Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal.

– Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2017, №1-2 (4-5), 138 s.

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.

Şəhadətnamə № 4021, 01.12.2015.

Redaksiyanın ünvanı: Az 1073, Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi, 23,
2 №-li tədris korpusu, 508-ci otaq, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi
kafedrası,

"Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti" jurnalının redaksiyası

Telefonlar: (+994 12) 537-06-43; (+994 50) 365-48-41

© "Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti", 2017, №1-2 (4-5), yanvar-dekabr

**MINISTRY OF EDUCATION OF AZERBAIJAN
REPUBLIC
BAKU STATE UNIVERSITY
DEPARTMENT BIBLIOLOGY AND PUBLISHING**

**BIBLIOLOGY
AND
EDITORIAL ART**

**SCIENTIFIC-THEORETICAL
AND PRACTICAL-METHODICAL JOURNAL**

№1-2 (4-5) * 2017

Baku – 2017

Founder:
Knyaz ASLAN

Editor-in-chief:
Knyaz ASLAN
Doctor of Philosophy on Pedagogy,
associate professor

Editor:
Rasim SÜLEYMANOV
Doctor of Philosophy on Philology, associate professor

Editorial board:
Abuzar KHALAFOV
Doctor of History, professor
Khalil ISMAYILOV
Doctor of History, professor
Bayram ALLAHVERDIYEV
Doctor of History, professor
Karim TAHIROV
Doctor of Philosophy on History, professor
Jahangir MAMMADLI
Doctor of Philology, professor
Aybaniz ALIYEVA-KANGARLI
Doctor of Philology
İmamaddin ZEKIYEV
Doctor of Philology

Bibliology and Editorial Art: Scientific-Theoretical and Practical-Methodical Journal.
– Baku: Baku University Press, 2017, №1-2 (4-5), 138 p.

Journals have been registered in the Justice Ministry of the Azerbaijan Republic.
Certificate № 4021, 01.12.2015.

Address of the editorial office: Baku city, Az 1073, Zahid Khalilov str., 23
Baku State University, the 2nd teaching building, Room 508
Telephone: (+994 12) 537-06-43; (+994 50) 365-48-41

© "Bibliology and Editorial Art", 2017, №1-2 (4-5), Yanuary-December

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА КНИГОВЕДЕНИЕ И ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО**

**КНИГОВЕДЕНИЕ
И
РЕДАКТОРСКОЕ
ИСКУССТВО**

**НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
И ПРАКТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

№1-2 (4-5) * 2017

Баку – 2017

**Учредитель:
Князь АСЛАН**

**Главный редактор:
Князь АСЛАН**
доктор философии по педагогическим наукам, доцент

**Редактор:
Расим СУЛЕЙМАНОВ**
доктор философии по филологическим наукам, доцент

Редакционная коллегия:
Абузар ХАЛАФОВ
доктор исторических наук, профессор
Халил ИСМАИЛОВ
доктор исторических наук, профессор
Байрам АЛЛАХВЕРДИЕВ
доктор исторических наук, профессор
Керим ТАХИРОВ
доктор философии по историческим наукам, профессор
Айбениз АЛИЕВА-КЕНГЕРЛИ
доктор филологических наук
Имамеддин ЗАКИЕВ
доктор филологических наук

*Книговедение и Редакторское Искусство: Научно-теоретический
и практико-методический журнал. – Баку: Издательство Бакинского
Университета,
2017, №1-2 (4-5), 138 с.*

**Журнал зарегистрирован в Министерстве Юстиции Азербайджанской
Республики.**

Свидетельство № 4021, 01.12.2015.

Адрес редакции: г. Баку, Аз 1014, ул. Захида Халилова, 23
Бакинский Государственный Университет, учебный корпус №2, аудитория
№508
Телефоны: (+994 12) 537-06-43; (+994 50) 365-48-41

© "Книговедение и Редакторское Искусство", 2017, №1-2 (4-5), январь-
декабрь

BAŞ REDAKTORDAN

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun (19 iyun 2009-cu il) “Təhsil sistemində elmi araşdırmalar” adlı 25-ci maddəsində deyilir:

“Təhsil sistemində elmi araşdırmalar təhsili idarəetmə orqanları tabeliyində fəaliyyət göstərən elmi tədqiqat strukturlarında, ali təhsil müəssisələrində və onların müvafiq qurumlarında və ya bölmələrində (elmi tədqiqat institutları, mərkəzlər, kafedralar, laboratoriyalar və s.) aparılır.

Təhsil sistemində aparılan elmi tədqiqat işləri fundamental və tətbiqi xarakter daşıyır.

Təhsil sistemində elmi araşdırmalar dövlət büdcəsinin vəsaitləri, grantlar, müxtəlif fondların vəsaitləri, təhsil müəssisəsinin büdcədənənar vəsaitləri, habelə sifarişlər əsasında daxil olan vəsaitlər hesabına həyata keçirilir.

Təhsilin inkişaf problemləri ilə bağlı elmi araşdırmalar innovasiya xarakteri daşımaqla, təhsil tarixinin öyrənilməsinə, təhsilin təşkilinin və idarə olunmasının təkmilləşdirilməsinə, tədris prosesinin müasir metodlarla qurulmasına, tədrisin yeni texnologiyalarının və digər istiqamətlər üzrə pedaqoji innovasiyaların hazırlanmasına və tətbiqinə yönəldilir”.

Bu baxımdan müasir təhsil elmi-texniki potensialın – tədqiqatçıların təkrar istehsalını təmin edən elm və təhsil strukturlarının bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi, başqa sözlə, elm və təhsilin inteqrasiyası, elmlə təhsilin sintezi olmadan inkişaf edə bilməz. Bu proses eyni zamanda ali məktəblərin pedaqoji potensialını inkişaf etdirməyə, tədris proqram və kurslarının məzmununu, təhsil texnologiyalarını və metodlarını yeniləşdirməyə imkan verir.

Mövcud qanunvericiliyə əsasən ali məktəblər həm təhsil, həm də mühüm elm mərkəzləridir. Ali məktəb elmi ixtisas profiline uyğun olaraq təhsil prosesinin daim təkmilləşdirilməsini təmin etməklə bərabər dövlət sifarişlərinin, müqavilə və kontraktlar əsasında proqramların, layihələrin yerinə yetirilməsində fəal iştirak edir. Bu məqsədlə ali məktəblərdə kafedralarla yanaşı elmi-tədqiqat laboratoriyaları, mərkəzləri, institutları, yaradıcılıq kompleksləri və s. yaradılır. Dövlət milli dirçəlişi təmin edən elm sahələrində, o cümlədən təhsil və mədəniyyət problemləri sahəsində əsaslı araşdırmalara üstünlük verir. Elmi uğurları və tədqiqat sərəftəsi nəzərə alınaraq bəzi ali məktəb mütəxəssislərinin fəaliyyətlərinin mühüm hissəsi elmi-tədqiqat sahəsində cəmləşdirilir.

Ali təhsil müəssisələrində elmi işlərin nəticələrinin tədris prosesinə tətbiq edilməsinə meyl getdikcə artır, aparılan elmi tədqiqatların keyfiyyətinin artırılmasına diqqət yetirilir.

Azərbaycan ali məktəblərinin öncülü olan Bakı Dövlət Universiteti bu istiqamətdə örnək tədbirlər həyata keçirir. Ənənə olaraq hər ilin son rübündə hər bir kafedrada fəaliyyət göstərən bütün professor və müəllimlər əvvəlcədən təsdiqlənmiş üçillik plan və onun tərkib hissəsi kimi birillik cari plan əsasında apardıqları elmi-tədqiqat işlərinin hesabatını verir, eyni zamanda həmin elmi-tədqiqatı kafedraya təqdim edir.

Xatırladıyıq ki, Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində Azərbaycanda kitabşünaslığın, kitabçılıq işinin, nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin müasir vəziyyəti və inkişaf istiqamətləri” problemi üzrə kompleks elmi-tədqiqat işinin “Müasir dövrdə Azərbaycanda kitab nəşrinin və redaktətmənin xüsusiyyətləri” mövzusu mərhələlərlə 2015-2017-ci illərdə yerinə yetirilmişdir. Elmi-tədqiqatlarda həm kitabşünaslıq sahəsi, həm də nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyəti öz əksini tapmışdır. Bütün müəllimlər planda nəzərdə tutulmuş elmi-tədqiqat işlərini vaxtında yerinə yetirmiş və müsbət rəylə kafedraya təqdim etmişlər.

Bununla bağlı Bakı Dövlət Universiteti Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının 1 dekabr 2017-ci il tarixli iclasında həm hər bir müəllimin elmi-tədqiqat işi, həm də kafedranın elmi-tədqiqat hesabatı təsdiq edilmişdir. İclasda kafedranın 2017-ci il üçün elmi-tədqiqat hesabatının və müəllimlərin apardıqları elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrinin məqalə şəklində “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalında dərc edilməsi qərara alınmışdır.

Həmin iclasda 2018-2020-ci illər üçün Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının üçillik elmi-tədqiqat istiqaməti, nəzərdə tutulan ayrı-ayrı mövzular da təsdiqlənmişdir. Burada “Kitabşünaslıq” istiqaməti üzrə “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində Azərbaycan Respublikasında kitabşünaslığın, redaktənin və nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin inkişafı (tarixi, müasir vəziyyəti və perspektivləri)” problemi üzrə kompleks elmi-tədqiqat işinin “Azərbaycan Respublikasında kitab nəşrinin və redaktənin inkişaf istiqamətləri” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılması qərarda öz əksini tapmışdır. Professor-müəllim heyətinin kafedraya təqdim etdiyi üçillik elmi-tədqiqat işlərinin hamısı aktual mövzulara həsr olunmuşdur. Fikrimizcə, kitabşünaslığın və nəşriyyat işinin ən perspektivli sahələrinin araşdırılmasını nəzərdə tutan bu mövzuların tədqiqi bütövlükdə kitabşünaslıq elminin nəzəriyyəsinə və təcrübəsinə ciddi töhfə ola bilər.

ELMİ-TƏDQIQAT HESABATI**BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABŞÜNASLIQ VƏ NƏŞRİYYAT İŞİ KAFEDRASİ****2017-ci İLDƏ ELMİ-TƏDQIQAT İŞLƏRİNİN
YERİNƏ YETİRİLMƏSİ HAQQINDA
H E S A B A T****1. GİRİŞ**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi” ölkəmiz üçün tarixi əhəmiyyət daşıyır. Həmin tarixi sənədin icra edilməsi məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında peşə təhsili və təliminin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi” hazırlanmışdır. Bu sənəddə peşə təhsili və təlimi sahəsində dünyada mövcud meyillər nəzərə alınmış, ölkədə əmək bazarının tələblərinə uyğun təhsil proqramları əsasında ixtisaslı kadrlar hazırlayan peşə təhsili sisteminin inkişaf etdirilməsi məqsədilə çeviklik və inteqrasiya prinsiplərinə əsaslanmışdır. Bu sənədlərdə nəzərdə tutulmuş vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi dövlət başçısı İlham Əliyevin: “Biz maddi dəyərlərimizi, iqtisadi potensialımızı insan kapitalına çevirməliyik” - sözlərinin əyani təsdiqinə çevriləcəkdir. Çünki bu tələpə bənzər məsələlər təhsil əsri elan edilən XXI əsrdə olduqca böyük aktualıq kəsb edir.

Bu baxımdan Prezident İlham Əliyevin 21 iyun 2017-ci il tarixli sərəncamı da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Sərəncamda deyilir: “Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin tabeliyində publik hüquqi şəxs statusuna malik olan Bakı Dövlət Universitetinə çevirmə yolu ilə yenidən təşkil edilsin”.

Həmin status 100 illik yubileyini böyük elm və təhsil nailiyyətləri ilə qarşılamağa hazırlaşan Bakı Dövlət Universitetinin akademik və elmi fəaliyyətdə çevikliyi, eyni zamanda müasir korporativ idarəetmə modellərinin tətbiqini təmin etməyə kömək göstərəcəkdir. Bu status eyni zamanda universitetimizin inkişafı istiqamətində yeni perspektivlər müəyyənləşdirir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 14 noyabr 2017-ci ildə imzaladığı “Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin keçiril-

məsi haqqında” Sərəncamında bildirilir ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı Bakı Dövlət Universiteti müsəlman Şərqində yeni tipli ilk ali məktəb kimi yarandığı vaxtdan etibarən nailiyyətlərlə zəngin şərəfli bir yol keçmişdir. Sənəddə qeyd edilir ki, Bakı Dövlət Universiteti tarixən vətənpərvər ziyalıların fədakar əməyi sayəsində yetirdiyi ictimai-siyasi, elm və mədəniyyət xadimləri ilə Azərbaycanın mövcud simasının təşəkkülünə böyük töhfələr vermişdir. Sərəncama əsasən, Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyi dövlət səviyyəsində qeyd ediləcəkdir.

Bu baxımdan BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının professor-müəllim və laborant heyəti yubiley ərəfəsində üzərinə düşən vəzifələri vaxtında və məsuliyyətlə yerinə yetirmək üçün ciddi səy göstərir. 2017-ci ildə bu kafedra kitabşünas və nəşriyyat redaktoru ixtisası üzrə yüksək səviyyəli kadrların hazırlanması prosesində aparıcı rolunu davam etdirmiş, elmi-tədqiqat sahəsində öz fəaliyyətini müasir tələblər baxımından təşkil etmiş, yeni uğurlar qazanmaq üçün kollektivin elmi potensialından səmərəli şəkildə istifadə etməyə çalışmışdır.

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, dosent Knyaz Aslan Bakı Dövlət Universitetinin Tədris Metodik Şurası Rəyasət Heyətinin üzvü, BDU TMSŞ yanında tədris vəsaitlərinə nəşr hüququ (qrif) verən Daimi Komissiyanın üzvü, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi Elmi Şurasının üzvü, fakültə Tədris Metodik Şurasının sədri kimi ilboyu fəallıq göstərmişdir.

6 aprel 2017-ci ildə Knyaz Aslan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü (akademiki) seçilmişdir.

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti Ələmdar Bayramov Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini və fakültə Elmi Şurasının üzvü kimi kafedranın öz vəzifələrini operativ yerinə yetirməsinə müntəzəm dəstək vermişdir.

Cari ildə dos. Knyaz Aslan, dos. Ələmdar Bayramov prof. Bayram Allahverdiyev, dosent Rasim Süleymanov, dosent Şəhla Quliyeva, fəlsəfə doktoru Sevda Quliyeva və başqaları respublika və universitet səviyyəli elmi-tədris və mədəni-kütləvi tədbirlərdə Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasını uğurla təmsil etmişlər.

2. STRUKTUR VƏ ŞTAT CƏDVƏLİ

2017-ci ildə Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında 9 nəfərdən ibarət professor-müəllim və laborant heyəti fəaliyyət göstərmişdir. Əməkdaşlardan 1 nəfəri kafedra müdiri, fəlsəfə doktoru, dosent; 1 nəfəri tarix elmləri doktoru, professor; 5 nəfəri fəlsəfə doktoru, dosent; 2 nəfəri fəlsəfə doktoru, müəllim; 1 nəfəri baş laborantdır.

Kafedrada işləyən əməkdaşların tam siyahısı, onların tutduğu vəzifələr, elmi dərəcələri və elmi adları aşağıdakı kimi olmuşdur:

Knyaz İlyas oğlu Aslan (25.12.1960), kafedra müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü, “Qızıl Qələm” mükafatı laureatı, “İlin alimi”, Yazıçılar və Jurnalistlər Birliklərinin üzvü, “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalının təsisçisi və baş redaktoru (1,0 ştat);

Bayram Vəli oğlu Allahverdiyev (23.01.1938), tarix elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi, “Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi” elmi-nəzəri jurnalının təsisçisi və baş redaktoru (1,0 ştat);

Ələmdar Qənbər oğlu Bayramov (06.08.1980), filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, Yazıçılar Birliyinin Gənclər Şurasının üzvü, “Bizim söz” qəzetinin təsisçisi və baş redaktoru (0,5 ştat);

Nailə Müzəffər qızı Mehrəliyeva (22.02.1959), pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent (1,0 ştat);

Şəhla Tahir qızı Quliyeva (13.02.1970), filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, “Bakı Universitetinin Xəbərləri” jurnalının məsul katibi, “Sənət Akademiyası” jurnalının redaktoru (1,0 ştat);

Rasim İmanqulu oğlu Süleymanov (17.09.1948), filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi, “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalının redaktoru (0,5 ştat);

Sevda Feyruz qızı Quliyeva (07.02.1971), filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, müəllim (0,5 ştat);

Leyla Qabil qızı Abasova (19.12.1978), tarix üzrə fəlsəfə doktoru, “Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi” elmi-nəzəri jurnalının məsul katibi, müəllim (0,5 ştat);

Ellada Məmməd qızı Balayeva (17.09.1972), baş laborant (1,0 ştat).

3. KAFEDRADA APARILAN ELMİ-TƏDQIQAT İŞLƏRİNİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ, ADI, SAYI, QISA ANNOTASIYASI VƏ YERİNƏ YETİRİLMƏSİ

2017-ci hesabat ilində Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının professor-müəllim heyəti “Kitabşünaslıq” istiqamətində planda nəzərdə tutulmuş “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində Azərbaycanda kitabşünaslığın, kitabçılıq işinin, nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin müasir vəziyyəti və inkişaf istiqamətləri” problemi üzrə kompleks elmi-tədqiqat işinin “Müasir dövrdə Azərbaycanda kitab nəşrinin və redaktəetmənin xüsusiyyətləri” mövzusunun kitabşünaslıq elminin qarşısında duran əsas vəzifələrlə əlaqələndirmiş, araşdırdıqları sahələri elmi cəhətdən düzgün əsaslandırılmış, tədqiqatlarda qısaca olaraq burada sadalanan nəticələri annotasiya şəklində ümumiləşdirmişlər:

1. Dosent Knyaz Aslan İlyas oğlu

İŞ: “Ədəbi-bədii əsərlərin müxtəlif janrlarının redaktə xüsusiyyətləri”

2017-cı ildə “Müasir dövrdə Azərbaycanda ədəbi-bədii əsərlərin nəşrə hazırlanması və redaktəsi problemləri” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin üçüncü mərhələsi olan “Ədəbi-bədii əsərlərin müxtəlif janrlarının redaktə xüsusiyyətləri” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

Elmi-tədqiqat işində qeyd olunduğu kimi, bədii ədəbiyyatın insana hərtərəfli təsiri, onun iç dünyasını əks etdirməsi, şəxsiyyətin mənəvi normalarının formalaşmasına fəal təsir göstərmək qabiliyyəti tərbiyə sistemində onun tutduğu vacib yeri müəyyənləşdirir. Məhz buna görə də bədii ədəbiyyatın redaktor hazırlığı məsələsi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Redaktorun bədii əsər üzərində işinin birinci mərhələsi əlyazmanın təhlilindən başlayır. Əlyazmanın redaktor təhlilinin məqsədi əsərin qiymətləndirilməsi, onun işlənib tamamlanması üsullarının müəyyənləşdirilməsidir.

Elmi-tədqiqat işində müasir dövrdə Azərbaycanda ayrı-ayrı nəşriyyatlarda kitab şəklində çapdan çıxmış ədəbi-bədii əsərlərin (roman, povest, hekayə və s.) redaktə xüsusiyyətləri araşdırılmışdır.

Beləliklə, 2015-2017-ci illər üçün planlaşdırılmış “Müasir dövrdə Azərbaycanda ədəbi-bədii əsərlərin nəşrə hazırlanması və redaktəsi problemləri” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin bütün mərhələləri tam şəkildə yerinə yetirmiş, mövzu ilə bağlı nüfuzlu elmi jurnallarda məqalələr dərc etdirilmişdir.

(Dos. K.Aslanın elmi-tədqiqat işi əsasında hazırlanmış məqalə jurnalın bu nömrəsində dərc olunur).

2. Professor Bayram Vəli oğlu Allahverdiyev***İŞ: “Soraq-məlumat ədəbiyyatının yaranması və inkişafı mərhələləri”***

Hesabat ilində “İctimai-siyasi ədəbiyyatın nəşri məsələləri” adlı üçillik elmi tədqiqat işinin 2017-ci il üçün nəzərdə tutulmuş “Soraq-məlumat ədəbiyyatının yaranması və inkişafı mərhələləri” üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

Müasir dövrdə ictimai ədəbiyyat, onların inkişafı xüsusiyyətləri və sahələri nəşrlərin tipləri, o cümlədən soraq-məlumat kitablarının nəşri vəziyyəti, onun inkişafı məsələlərinin meydana çıxarılmasıdır.

Məlum olduğu kimi, digər elm sahələrində olduğu kimi, ictimai-siyasi ədəbiyyat da elmi-tədqiqat, dərsliklər və dərs vəsaitləri, soraq-məlumat ədəbiyyatı, rəsmi sənəd ədəbiyyatı və elmi-kütləvi ədəbiyyat şəklində özünü büruzə verir. Azərbaycanda kitabın tipologiyasında mövcud olan xüsusiyyətlər ictimai-siyasi ədəbiyyatda, o cümlədən soraq-məlumat kitablarında da öz ifadəsini tapır. Araşdırmalar göstərir ki, son 15-20 ildə respublikamızda meydana gələn elmi nəşrlər sistemində əsas yerlərdən birini soraq-məlumat nəşrləri təşkil edir. Bu araşdırmalarda da soraq-məlumat ədəbiyyatının nəşri, inkişafı, tərtibatı xüsusiyyətləri öyrənilir, ümumiləşdirilir.

Tədqiq edilən dövrdə soraq-məlumat nəşrləri ümumi və sahəvi ensiklopediyalar, ensiklopedik lüğətlər, mövzu soraq kitabları, adi terminoloji lüğətlər, şəxsi ensiklopedik lüğətlər və s. şəklində nəşr edilmişdir.

Tədqiqat işində əsasən son illərdə ümumi xarakterli ensiklopediyalar, nəşr edilmiş ensiklopedik lüğətlər, mövzu-soraq kitablarının təhlili, nəşr xüsusiyyətləri meydana çıxarılır. Burada Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Milli Elmlər Akademiyasında “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Elmi Mərkəzinin yaradılması haqqında” (2004) sərəncamından irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi məsələlərinə diqqət verilir. Bu Sərəncam ölkəmizdə ensiklopedik nəşrlərin inkişafına xüsusi təkan vermişdir. Bu məsələlər elmi-tədqiqat işində əsas götürülür və Milli Elmlər Akademiyasının ensiklopedik nəşrlərin buraxılması sahəsindəki fəaliyyəti, ümumiyyətlə, universal xarakterli ensiklopediyaların, yəni milli ensiklopediyaların artıq dörd cildinin Elmi Mərkəz tərəfindən buraxılması xüsusi qeyd olunur.

Bununla bərabər müasir dövrdə müxtəlif elm sahələri üzrə çap edilən soraq-məlumat kitabları kimi araşdırma apardığımız sahədə də çox maraqlı və əhəmiyyətli soraq-məlumat kitablarının bəzilərinin təhlili öz əksini tapmışdır.

3. Dosent Ələmdar Qənbər oğlu Bayramov

İŞ: “Altun kitab” nəşriyyatının seriyalarla kitab nəşri sahəsində fəaliyyəti

Elmi-tədqiqat işinin 2017-ci ilə aid olan mərhələsi “Altun Kitab” nəşriyyatının seriyalarla kitab nəşri sahəsində fəaliyyəti” adlanır.

“Altun Kitab” nəşriyyatı öz fəaliyyətini daha çox bazarın sifarişləri əsasında qurur və hazırda Azərbaycan kitab bazarında xüsusi çəkiyə malikdir. Nəşriyyat Azərbaycanda seriyalarla kitabların nəşri sahəsində artıq öz səmərəli fəaliyyətini ortaya qoymuşdur. Nəşriyyat aşağıdakı seriyalarla xeyli sayda kitabları yüksək təribatla və keyfiyyətli poliqrafik icra ilə çap edərək oxucuların ixtiyarına vermişdir:

“Mənim ilk kitabım” seriyası: bu seriyadan olan kitabçalar 4-7 yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulub. Burada daha çox mətnə deyil, illüstrasiyalara üstünlük verən nəşriyyat bununla auditoriyanın yaş xüsusiyyətini nəzərə almışdır. Nəşriyyatın bu seriyası “Minimum mətn – maksimum illüstrasiya” prinsipi üzərində qurulmuşdur.

“Altun klassika” seriyası: bu seriya altında Azərbaycan və dünya uşaq ədəbiyyatının klassik nümunələri nəşr edilmişdir. Bu seriyadan buraxılan kitabçalar 24 səhifədən ibarətdir və 6-9 yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitabçaların hər biri peşəkar rəssamlarının çəkdiyi rəngli illüstrasiyalarla müşayiət olunur.

“Dünya Ədəbiyyatı” seriyası: Bu seriyada dünya ədəbiyyatının tanınmış əsərləri məktəblilər üçün uyğunlaşdırılmış, sadələşdirilmiş variantda təqdim edilir. Seriya 9-14 yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulub. Bu seriya altında təqdim olunan əsərlərdə müəyyən ixtisarlara yol verilsə də bütün bunlar peşəkar redaktorlar, mütəxəssislər tərəfindən edilib. Belə ki, bu ixtisarlər əsərin məzmununa, süjet xəttinə xələl gətirilmədən aprılıb. “Altun kitab” nəşriyyatının “Dünya Ədəbiyyatı” seriyası ilə buraxdığı kitablar ölkəmizdə tərcümə ədəbiyyatının çap sahəsində mühüm nailiyyətlərdən biridir. Oxucular məhz bu seriya ilə buraxılan kitablar vasitəsilə dünya ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələri ilə tanış olurlar.

“Azərbaycanda seriyalarla kitab nəşri” mövzusunda 3 illik elmi-tədqiqat işinin sonunda seriyalarla kitab nəşri istiqamətində təcrübi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edə biləcək bir sıra tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

(Dos. Ə.Bayramovun elmi-tədqiqat işi əsasında hazırlanmış məqalə jurnalın bu nömrəsində dərc olunur).

4. Dosent Nailə Müzəffər qızı Mehrəliyeva

İŞ: “Azərbaycanda bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşri məsələləri (2000-2005-ci illər)”

Hesabat ilində “Müstəqillik illərində Azərbaycanda bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşri məsələləri” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin “Azərbaycanda bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşri məsələləri (2000-2005-ci illər)” mərhələsi üzərində araşdırmalar aparılmışdır. Tədqiqat göstərir ki, kitab nəşrinin inkişafında və kitab məhsulunun zənginləşməsində müxtəlif elm sahələri üzrə tərcümə ədəbiyyatı, xüsusilə bədii ədəbiyyat böyük rol oynayır.

1990-cı illərin axırlarında rus və dünya ədəbiyyatının tərcüməsi və nəşrində Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin nəzdində fəaliyyətə başlayan Azərbaycan Tərcümə Mərkəzinin və “Mütərcim” jurnalının rolu böyük olmuşdur. Tərcümə işinin yaxşılaşmasında “Xəzər” jurnalı mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqat dövründə “Əmir Teymurun vəsiyyətləri”, Çingiz Aytmatovun “Çingiz xanın ağ buludu”, V.Şukşinin “İlan zəhəri”, Konan Doylun “İtmiş dünya”, “İssumbisi” (yapon xalq nağılı), Kurt Vannehumun “Pişik beşiyi”, Tomas Vulfun “Dünyanın hörümçək toru”, Frans Kafkanın “Qəsr”, Qabriel Qarsia Markesin “Partiarxın payızı”, “Məşhur olmaq ayıbdı” və s. əsərlər tərcümə olunub nəşr edilmişdir.

2000-2005-ci illərdə Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrinin rus dilinə və əksinə tərcüməsi sahəsində müəyyən irəliləyişlər hiss olunur.

Elmi-tədqiqat işi üzərində çalışarkən rus və dünya ədəbiyyatını çapa hazırlayan nəşriyyatlar, əsərləri tərcümə edən mütərcimlər, ümumilikdə həmin dövrdə Azərbaycanda bədii tərcümənin nəşri vəziyyəti haqqında məlumat verilmiş, təhlillər aparılmışdır.

(Dos. N.Mehrəliyevanın elmi-tədqiqat işi əsasında hazırlanmış məqalə jurnalın bu nömrəsində dərc olunur).

5. Dosent Şəhla Tahir qızı Quliyeva

İŞ. “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunda nəşr olunan elmi jurnalların yaranması, formalaşması və inkişafı”

2017-ci ildə “Elmi nəşrlərin yaranması, formalaşması və inkişafı (Azərbaycanda nəşr olunan elmi jurnallar əsasında)” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin üçüncü mərhələsi olan “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunda nəşr olunan elmi jurnalların yaranması, formalaşması və inkişafı” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

Elmi-tədqiqat işinin əsas məqsədi AMEA-nın Folklor İnstitutunda nəşr olunan elmi jurnalların yaranma tarixi, bu jurnalların hazırkı informasiya bolluğunda yeri və rolunun araşdırılmasından ibarətdir.

Tədqiqat zamanı məlum olmuşdur ki, 1994-cü ildən fəaliyyətə başlayan AMEA-nın Folklor İnstitutunda hazırda “Elmi axtarışlar”, “Tədqiqlər”, “Dədə Qorqud” və “Arxitep” jurnalları nəşr olunur. Bu jurnallardan bəziləri 3 aydan bir (“Dədə Qorqud”) çıxır, digərləri ildə iki sayda çap olunur. Burada nəşr olunan jurnalların məsul katibi Əziz Ələkbərlidir.

Tədqiqatdan bu nəticəyə gəlmək olar ki, bir institutda bu qədər say çoxluğu ilə jurnal nəşri o qədər də məqsədəuyğun deyildir. Məqalələrin araşdırılması zamanı gəldiyimiz bu qənaət özünü doğruldur. Burada bir-birini təkrar edən, redaktəyə ehtiyac olunan məqalələr kommersiya xarakterli nəşr təsirindən başqa bir şey demir. Doğrudur, yüksək səviyyəli mütəxəssislərin keyfiyyətli məqalələri də burada yer alır ki, bu da folklor mətnlərinin variantlarının və qaynaqlarının üzə çıxarılması, Azərbaycan folklorunun tarixi, xronoloji ardıcılıqla inkişaf xüsusiyyətlərinin şərh edilməsinə həsr olunmuşdur.

(Dos. Ş.Quliyevanın elmi-tədqiqat işi əsasında hazırlanmış məqalə jurnalın bu nömrəsində dərc olunur).

6. Dos. Rasim İmanqulu oğlu Süleymanov

İŞ: “Qarabağın elm, təhsil və mədəniyyət xadimləri haqqında nəşrlər”

Hesabat ilində “Heydər Əliyev Fondunun Qarabağ həqiqətləri mövzusunda nəşr etdirdiyi kitabların beynəlxalq əhəmiyyəti” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin 2017-ci il üçün nəzərdə tutulmuş “Qarabağın elm, təhsil və mədəniyyət xadimləri haqqında nəşrlər” mövzusunda sonuncu mərhələsi üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

Elmi-tədqiqat işində “Qarabağ həqiqətləri” silsiləsinə daxil olan beş seriyada öz əksini tapmış nəşrlər təhlil edilmişdir: 1) “Qarabağın tarixi haqqında məlumat” verən nəşrlər; 2) “Qarabağ münaqişəsinin başlanması” haqqında nəşrlər; 3) “Xocalı soyqırımı” haqqında nəşrlər; 4) “Erməni terror təşkilatlarının Azərbaycana qarşı fəaliyyəti” haqqında nəşrlər; 5) “Azərbaycana qarşı erməni təcavüzünün nəticələri” haqqında nəşrlər.

Burada Qarabağın elm, təhsil və mədəniyyət xadimləri haqqında Heydər Əliyev Fondunun həyata keçirdiyi nəşrlər və digər çap məhsulları təhlil edilmiş, o cümlədən Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Xurşud Banu Natəvan,

Mir Möhsün Nəvvab, Cabbar Qaryağdıoğlu, Üzeyir Hacıbəyli, Bülbül, Niyazi, Arif Babayev və b. haqqında nəşrlər ümumiləşdirilmişdir.

2008-ci ildə Heydər Əliyev Fondu Azərbaycan muğamına həsr olunmuş “Muğam ensiklopediyası” kitabını iki cilddən ibarət nəşr etdirmişdir. “Muğam ensiklopediyası” nəşrində böyük həcmdə informasiya – 1300-ə yaxın məqalə, muğamla bağlı terminlərin şərh, muğam ifaçılarının, bəstəkarların yaradıcılığı haqqında məlumatlar, antik dövrdən müasir dövrə kimi dünyanın böyük alimləri və onların musiqiyə, muğama həsr olunmuş elmi əsərlərinə dair bilgiler, Azərbaycanın və xarici ölkələrin mədəniyyət xadimlərinin muğam haqqında fikirləri, bir sıra təşkilatlar – musiqi təhsili ocaqları, arxivlər, muzeylər, fondlar, musiqi kollektivləri ilə bağlı məlumatlar toplanıb.

Ensiklopediyaya daxil olan “Qarabağ xanəndələri” albomu Qarabağ muğam ifaçılığı məktəbinə mənsub görkəmli Azərbaycan xanəndələrinin səsyazılarını əhatə edir. Alboma XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən xanəndələrin qrammofon vallarında qorunub saxlanılan ifaları ilə yanaşı, bu məktəbin ənənələrini davam etdirən orta və gənc nəsil xanəndələrinin ifasında muğamlar, təsnif və xalq mahnıları daxil edilib. Kitabın hər iki cildində rəngli şəkillər və illüstrasiyalar verilmişdir.

İki cilddən ibarət olan bu ensiklopediya həm muğamla bağlı ətraflı məlumatları özündə cəmləşdirir, həm də Azərbaycan muğamlarını müxtəlif musiqiçilərin ifasında təqdim edir. Keçən əsrin əvvəllərində ilk dəfə lentə alınmış muğamlardan tutmuş 2007-ci il muğam müsabiqəsinin qaliblərinin çıxışlarına qədər olan yazılar MP3 formatında 20 diskdən ibarət bir külliyyat təşkil edərək həqiqətən də ensiklopedik xarakter daşıyır.

“Muğam ensiklopediyası”nın rus dilində nəşri 2014-cü ildə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən həyata keçirilmişdir.

(Dos. R.Süleymanovun elmi-tədqiqat işi əsasında hazırlanmış məqalə jurnalın bu nömrəsində dərc olunur).

7. Fəlsəfə doktoru Sevdə Feyruz qızı Quliyeva

İŞ: “Lüğətlərin nəşri (2005-2010-cu illər)”

2017-ci ildə “Müstəqillik illərində soraq-məlumat ədəbiyyatının nəşri və inkişafı” adlı üçillik elmi-tədqiqat işinin üçüncü mərhələsi olan “Lüğətlərin nəşri (2005-2010-cu illər)” mövzusu üzərində araşdırmalar aparılmışdır.

Elmi-tədqiqatın əsas məqsədi müstəqillik şəraitində soraq-məlumat ədəbiyyatının nəşrə hazırlanması prinsiplərinin şərh edilməsi, soraq-məlumat ədəbiyyatının tərkib hissəsi olan lüğətlərin özünəməxsus cəhətlərinin aşkara çıxarılmasıdır.

rılması, lüğətlərin tərtibi məsələlərinin öyrənilməsi, onların sistemləşdirilməsi və redaktəsi istiqamətində həyata keçirilən işi daha da yaxşılaşdırmaq üçün səmərəli tövsiyələrin verilməsindən ibarətdir.

Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2004-cü ildə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısında: “Azərbaycanca-İngiliscə lüğət, Azərbaycanca-rusca lüğət”, “İngiliscə-Azərbaycanca lüğət”, “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti”, “Rusca-Azərbaycanca” lüğət də vardır.

Qeyd edək ki, müasir elmi-texniki şəraitdə lüğətlərin tərtibində və inkişafında xüsusi yer tutan termin yaradıcılığı, yeni hadisə və anlayışların dəqiq mənalandırılması böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu sahədə respublikamızda ardıcıl iş aparılması və dilçilərin ayrı-ayrı elm sahələrinin mütəxəssislərinin terminologiyanın və terminoloji lüğətlərin inkişafı və təkmilləşdirməsi elmi-tədqiqat işində araşdırılıb.

Akademik Budaq Budaqovun və professor Qiyasəddin Qeybullayevin müəllifliyi ilə “Oğuz eli” nəşriyyatında 452 səhifə həcmində nəşr edilmiş “Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti” elm adamlarının və ictimaiyyətin böyük marağına səbəb olan sambalı lüğətlərdən biridir.

Elmi-tədqiqat işində araşdırılan bu cür fundamental izahlı lüğətlərin nəşri Azərbaycanda müstəqillik illərində soraq-məlumat kitablarının nəşri və tərtibatında mühüm nailiyyətlərin əldə edildiyini göstərir.

(Fəlsəfə doktoru S.Quliyevanın elmi-tədqiqat işi əsasında hazırlanmış məqalə jurnalın bu nömrəsində dərc olunur).

8. Fəlsəfə doktoru Leyla Qabil qızı Abasova

İŞ: “Təhsil” nəşriyyatının yaranması və fəaliyyəti

Hesabat ilində 2017-ci il üçün nəzərdə tutulmuş “Təhsil” nəşriyyatının yaranması və fəaliyyəti”nə dair elmi-tədqiqat işi həyata keçirilmişdir.

“Təhsil” nəşriyyatı bu gün respublikamızda özəl nəşriyyat sistemində özünəməxsus yerə və mövqeyə malikdir. Bu nəşriyyatın tədqiq edilib, öyrənilməsi olduqca vacib elmi əhəmiyyət daşıyır. “Təhsil” nəşriyyatı müstəqillik illərində yaranan ilk və son dövlət nəşriyyatı kimi respublikamızın nəşriyyat tarixində yeni səhifə açmışdır.

Nəşriyyat yarandığı gündən Bəhruz Axundovun rəhbərliyi ilə həyata keçirilən nəşriyyat işinin inkişafı üçün tədbirlər, qarşıya qoyulan tələblər, təkliflər, tövsiyələr nəşriyyatın işinin uğurla aparılmasına, davam etdirilməsinə səbəb olmuşdur. Nəşriyyatın çap məhsulları bir çox ölkə və beynəlxalq müsabi-

qələrin qalibi olmuş, dünya və Avropa miqyaslı sərğilərdə uğurla nümayiş etdirilmişdir. Nəşriyyat Respublikada hər il keçirilən kitab sərğisində mütəmadi iştirak edir. Müxtəlif illərdə bu sərğidə nümayiş etdirilən 5-ci sinif üçün “Ata yurdu”, 8-9-cu siniflər üçün “Azərbaycan dili”, 10-11-ci siniflər üçün “Azərbaycan dili” dərsləkləri “İlin ən yaxşı dərsləyi”, “Təhsil millətin gələcəyidir”, “Heydər Əliyev məktəblilərin gözü ilə” topluları, “Naxçıvan” ensiklopediyası, professor Misir Mərdanovun “Azərbaycan təhsili dünən, bu gün, sabah”, E.Abdullayevin “Böyük yolun davamçısı”, A.Abbasın “Dolu” kitabları isə müxtəlif nominasiyalarda ilin kitabı olmuşdur. Müəssisənin özü isə 2003-2008-ci illərdə “İlin ən yaxşı nəşriyyatı” adına layiq görülmüşdür. “Təhsil”in ən böyük uğurlarından biri də “Qarabağ – real tarix, faktlar, sənədlər” kitabıdır. Bu kitab 2005-ci ildə Moskvada keçirilən MDB ölkələri II Beynəlxalq “Kitab sənəti” müsabiqəsində ən yüksək balla I yerə layiq görülmüşdür. Müəssisə fəaliyyət göstərdiyi müddətdə 6000-dən çox adda, 50 milyon nüsxədən çox kitab nəşr etmişdir. Fəaliyyəti dövründə “Təhsil” Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi öz şərəfli missiyasını bu gün də uğurla davam etdirir.

Ümumilikdə, elmi-tədqiqat işində “Təhsil” nəşriyyatının yaranması tarixi araşdırılmış, mətbəə, poliqrafiya texnika və texnologiyası haqqında geniş məlumat verilmiş, bu günkü günə qədər dövlətimizə göstərdiyi xidmətləri, uğurlu fəaliyyəti işıqlandırılmışdır.

(Fəlsəfə doktoru L.Abasovanın elmi-tədqiqat işi əsasında hazırlanmış məqalə jurnalın bu nömrəsində dərc olunur).

4. DƏRC OLUNMUŞ ELMİ İŞLƏRİN XARAKTERİSTİKASI (Dərc olunmuş elmi işlər (məqalə, tezis), monoqrafiyalar (annotasiyası), dərsləklər və dərslər vəsaitləri haqqında məlumat (kitablar əlavə olunmaqla))

Dos. Knyaz Aslan:

1. Redaktənin əsasları: Bakalavriatura səviyyəsi üçün fənn proqramı / Tərtibçi: Knyaz Aslan. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2017, 32 s.

2. Dünya kitab tarixi: Bakalavriatura səviyyəsi üçün fənn proqramı / Tərtibçi: Knyaz Aslan. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2017, 30 s.

3. Soraq-məlumat nəşrlər sistemi: Bakalavriatura səviyyəsi üçün fənn proqramı / Tərtibçi: Knyaz Aslan, Sevda Quliyeva. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2017, 32 s.

4. Ədəbi-bədii və uşaq kitablarının redaktəsi: Bakalavriatura səviyyəsi üçün fənn proqramı / Tərtibçi: Knyaz Aslan. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2017, 28 s.

5. Ədəbi və bibliografik redaktə: Bakalavriatura səviyyəsi üçün fənn proqramı / Tərtibçi: Knyaz Aslan. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2017, 32 s.

6. Fakt materialı üzərində ədəbi redaktə işinin xüsusiyyətləri: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və və İnformasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal, 2017, №1 (22), s.13-22 (Ş.Tahirqızı ilə birlikdə).

7. Rus bədii ədəbiyyatının Azərbaycanda nəşrinə həsr olunmuş elmi-tədqiqat əsəri: Dos. Rasim Süleymanovun “Rus bədii ədəbiyyatının Azərbaycanda nəşri (1920-1970-ci illər)” monoqrafiyası haqqında: Resenziya // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1 (4), s.97-104. (X.Ağayeva ilə birlikdə).

8. Ədəbi redaktə zamanı fakt materialı üzərində işin prinsipləri: Dil və ədəbiyyat: Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, 2017, №4 (5), s.77-79.

9. Ədəbi-bədii nəşrlərin tipoloji xüsusiyyətləri: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və və İnformasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal, 2017, №2 (20-21), s.21-31.

10. Azərbaycan və rus xalqları arasında mənəvi körpü yaradan elmi-tədqiqat əsəri: Dos. Rasim Süleymanovun “Rus bədii ədəbiyyatının Azərbaycanda nəşri (1920-1970-ci illər)” monoqrafiyası haqqında resenziya // “Azərbaycan müəllimi”: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin orqanı. 11 mart 2017, №09 (8725), s.10.

11. Ədəbiyyat cəmiyyətinin söz daşıyıcısıdır: Ordu və cəmiyyət (Müsahibə. Söhbətləşdi Rəşid Hüseynov) // “Azərbaycan Ordusu”: Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin orqanı, 18 oktyabr 2017, №78 (2195), s.7.

12. Antikvar kitabın xüsusiyyətləri: Tezis / “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezləri: Bakı, 10 may 2017-ci il. Bakı: Mütərcim, 2017, s.70-77.

13. Ədəbi-bədii nəşrlərin tipoloji xüsusiyyətləri: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: inteqrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezləri: Bakı, 20 dekabr 2017-ci il. Bakı: Mütərcim, 2017, s.91-93.

14. Baş redaktordan // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1-2 (4-5), s.7-8.

15. Bakı Dövlət Universiteti Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası üzrə 2017-ci ildə elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsi haqqında: Elmi-təd-

qıqat hesabatı // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1-2 (4-5), s.9-30.

16. Ədəbi-bədii əsərlərin müxtəlif janrlarının redaktə xüsusiyyətləri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1-2 (4-5), s.31-42.

Prof. Bayram Allahverdiyev:

17. Kitabın tipologiyası: Monoqrafiya. – Bakı, ÇapArt Nəşriyyat Evi, 2017, 578 s.

18. Azərbaycanda müəllif, kitab və oxucu münasibəti tarixindən (XI-XVI əsrlər): Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: inteqrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezisləri. Bakı: Mütərcim, 2017, s.93-96.

19. “Azərbaycan kitab tarixi” fənninin nəzəri problemləri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2017, №1, s.5-11.

20. Lyudmilla Səmədova – 75: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2017, №1, s.68-70.

Dos. Ələmdar Bayramov:

21. Səməd Vurğunun obrazlar aləmi: Monoqrafiya. – Bakı: Mütərcim, 2017, 168 s.

22. Səməd Vurğunun ədəbi-bədii irsinin təbliğində Ulu öndər Heydər Əliyevin rolu: Tezis / “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezisləri (Bakı, 10 may 2017).

23. Bəxtiyar Vahabzadə poeziyasında cənub mövzusu: Elmi məqalə // Filologiya Məsələləri, 2017, №15.

24. Hər zaman belə olacaq: Elmi məqalə / “525” – zamanın sınağında”: Məqalələr toplusu (476 s.), s. 338-340.

25. Müstəqillik illərində Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərinin nəşri: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: inteqrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezisləri. – Bakı: Mütərcim, 2017, s.96-98.

26. “Altun kitab” nəşriyyatının seriyalarla kitab nəşri sahəsində fəaliyyəti // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1-2 (4-5), s.9-30.

Dos. Nailə Mehrəliyeva:

27. Molla Pənah Vaqifin əsərlərinin nəşri və tərcümələri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal, 2017, №1, s.12-15.

28. A.S.Puşkinin “Yevgeni Onegin” poeması xalq şairi Səməd Vurğunun tərcüməsində: Tezis // “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: integrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezləri. – Bakı: Mütərcim, 2017, s.100-102.

29. İ.A.Krılövun əsərləri Abbas Səhhətin tərcüməsində: Tezis / “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezləri (Bakı, 10 may 2017). – Bakı: Mütərcim, 2017, s.79-80.

30. Azərbaycanda bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşri məsələləri (2000-2005-ci illər) // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1-2 (4-5), s.9-30.

Dos. Şəhla Quliyeva:

31. Bakı Universitetinin Elmi Xəbərləri Jurnalının filoloji elmlərin inkişafında rolu (1950-60-cı illər) // Bakı Universitetinin Xəbərləri: humanitar elmlər seriyası, 2017, № 1, səh. 73-80

32. Fakt materialı üzərində ədəbi redaktə işinin xüsusiyyətləri: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal, 2017, №1 (22), s.13-22 (K.Asanla birlikdə).

33. Azərbaycanda elmi nəşrlərin yaranması: Bakı Universitetinin Xəbərləri// Bakı Universitetinin Xəbərləri: humanitar elmlər seriyası, 2017, №3.

34. Azərbaycanda pedaqogika və təhsilə dair elmi nəşrlərin yaranması və inkişafı: onların nəzəri-praktiki əhəmiyyəti / “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezləri (Bakı, 10 may 2017). – Bakı: Mütərcim, 2017, s. 84-85.

35. Elmi jurnalların istiqamətləndirici rolu: Tezis / Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: integrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezləri. – Bakı: Mütərcim, 2017, s.103-105.

36. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunda nəşr olunan elmi jurnalların yaranması, formalaşması və inkişafı // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1-2 (4-5), s.9-30.

Dos. Rasim Süleymanov:

37. Ulu öndər Heydər Əliyevin “Allahın yolunda bir olaq” kitabında islami dəyərlər: Məqalə. “İslam həmrəyliyi – 2017”: Reallıqlar və perspektivlər / Respublika elmi metodik konfransın materialları. - Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2017, s.24-27.

38. Ulu öndər Heydər Əliyevin zəngin irsinin öyrənilməsində kitabların rolu: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, № 1 (22), s.39-48.

39. Heydər Əliyev müasir Azərbaycan təhsilinin qurucusudur: Tezis / “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezisləri: Bakı, 10 may 2017-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2017, s.81-83.

40. “İlham Əliyev: İnkişaf – məqsədimizdir” çoxcildliyinin tarixi əhəmiyyəti və kitabşünaslıq baxımından təhlili: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: inteqrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezisləri. – Bakı: Mütərcim, 2017, s.98-100.

41. “Heydər Əliyev: şəxsiyyət və zaman” çoxcildli kitabın nəşri məsələləri: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1(4), s.21-29.

42. Qarabağın elm, təhsil və mədəniyyət xadimləri haqqında nəşrlər // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1-2 (4-5), s.9-30.

Fəl. dok. Sevdə Quliyeva:

43. Azərbaycanda nəşr olunan izahlı lüğətlər: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: inteqrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezisləri. Bakı: Mütərcim, 2017, s.105-107.

44. Lüğətlərin nəşri (2005-2010-cu illər) // Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti: Elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnal, 2017, №1-2 (4-5), s.9-30.

Fəl. dok. Leyla Abasova:

45. Orta məktəb dərslərinin quruluşu və tərtibi haqqında: Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: inteqrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezisləri. Bakı: Mütərcim, 2017, s.107-109.

46. Hüseyn Cavidin 125 illik yubiley nəşrlərinin quruluş təhlili: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: Elmi nəzəri və təcrübi jurnal, 2017 №1(16), s.16-22.

47. Nəşriyyat sistemində istifadə edilən çap texnologiyaları: Elmi məqalə // Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi: Elmi nəzəri və təcrübi jurnal, 2017 №1(16), s.23-26.

Baş lab. Ellada Balayeva:

48. Həsən bəy Zərdabi kitab nəşri haqqında: Tezis / “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezisləri: Bakı, 10 may 2017-ci il. – Bakı: Mütərcim, 2017, s.86-88.

49. “Elm” nəşriyyatının yüksəliş mərhələsi (1970-1980-ci illər): Tezis / “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: inteqrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransının tezisləri. – Bakı: Mütərcim, 2017, s.110-111.

5. AMEA İLƏ ELMİ ƏLAQƏLƏR

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, dos. K.Aslan, aparıcı alimlərdən prof. B.Allahverdiyev, dos. Ə.Bayramov, dos. N.Mehrəliyeva, dos. Ş.Quliyeva, dos. R.Süleymanov, AMEA-nın “Elm” nəşriyyatı, M.Füzuli adına Respublika Əlyazmalar İnstitutu, N.Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Elmi Mərkəzi, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Azərbaycan Milli Kitabxanası, eləcə də ayrı-ayrı institutları ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində işləmiş, birgə elmi tədbirlərdə, o cümlədən elmi konfranslarda iştirak etmiş, qarşılıqlı fikir mübadilələri aparmış, onların fəaliyyətinə müəyyən dərəcədə köməklik göstərmişlər.

6. XARİCİ DÖVLƏTLƏRİN TƏHSİL VƏ ELMİ MÜƏSSİSƏLƏRİ İLƏ ƏLAQƏLƏR

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası Türkiyə, İran, Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan və başqa ölkələrin ali təhsil ocaqlarının müvafiq kafedraları ilə əməkdaşlığı genişləndirməyə səy göstərir.

**7. ELMİ-TƏDQIQAT İŞLƏRİNİN
NƏTİCƏLƏRİNİN TƏTBİQİ**

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında aparılan elmi-tədqiqat işləri tədrisə kömək məqsədi güdür, araşdırma nəticələrinin mühüm hissəsi elmi məqalə şəklində dərc edilir. Belə materiallar tələbələrin müxtəlif fənlər üzrə bilikləri daha dərinlən mənimsəməsində müəyyən əhəmiyyət kəsb edir. Elmi-tədqiqat işlərinin bəzilərinin nəticələri isə əlaqədar nəşriyyatlarda tətbiq edilmək məqsədilə tövsiyə olunmuşdur.

8. DÖVLƏT PROQRAMLARININ İCRASI

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının əməkdaşları “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasının həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı”nın həyata keçirilməsi üzrə tədbirlər planında nəzərdə tutulan müvafiq tədbirinin icrası üçün müəyyən işlər görürlər.

**9. KAFEDRADA KEÇİRİLMİŞ ELMİ KONFRANSLARIN,
SEMİNARLARIN, SİMPOZİUMLARIN XARAKTERİSTİKASI**

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının professor-müəllim heyəti bir çox elmi konfrans və seminarlarda fəal iştirak etmişlər. Məsələn: 2017-ci ilin may ayında “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” mövzusunda, dekabr ayında isə “Kitabxana-informasiya fəaliyyəti və biliklər cəmiyyəti: inteqrasiya meyilləri və çağırışlar” mövzusunda Respublika Elmi Konfransı keçirilmiş, kafedranın demək olar ki, bütün əməkdaşları və magistrantları həmin konfransa qatılmışlar. Hər iki konfransın materialları ayrıca kitab şəklində çap olunmuşdur.

2017-ci il dekabr ayının 6-da Milli Kitabxanada Bakı Humanitar Kolleci və Bakı Dövlət Universitetinin Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası birgə Heydər Əliyevin xatirəsinə həsr olunmuş respublika konfransı keçirmişdir. Konfransda kafedra müdiri, dosent Knyaz Aslan giriş sözü söyləmiş, dosent Rasim Süleymanov “Ulu öndər Heydər Əliyevin zəngin irsinin öyrənilməsində kitabların əhəmiyyəti və rolu”adlı məruzə ilə çıxış etmişdir.

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında keçirilmiş elmi seminarların tarixi, mövzusu və məruzəçiləri aşağıdakı kimi olmuşdur:

15 mart 2017. Mövzu: “Ədəbi redaktənin məqsəd və vəzifələri”. Məruzəçi: dos. K.Aslan;

12 aprel 2017. Mövzu: “Elektron nəşrlərin xarakterik cəhətləri”. Məruzəçi: dos. Ə.Bayramov;

10 may 2017. Mövzu: “İlham Əliyev: İnkişaf məqsədimizdir” çoxcildliyinin tarixi əhəmiyyəti və kitabşünaslıq baxımından təhlili”. Məruzəçi: dos. R.Süleymanov

18 oktyabr 2017. Mövzu: “AMEA-nın Folklor İnstitutunun elmi nəşrləri”. Məruzəçi: dos. Ş.Quliyeva

15 noyabr 2017. “Tərcümə ədəbiyyatının dil və üslubu”. Məruzəçi: dos. N.Mehrəliyeva

10. KAFEDRADA ELMİ VƏ ELMİ-PEDAQOJİ KADRLARIN HAZIRLANMASI

2017-ci ildə Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında magistr kadrların hazırlanması diqqət mərkəzində olmuşdur. Magistrantlardan Dosməmmədli Dilbər İlham qızı “Cəlil Məmmədquluzadə əsərlərinin nəşr xüsusiyyətləri (1991-2015-ci illər)” (Elmi rəhbər: dos. K.Aslan) mövzusunda dissertasiya işini uğurla müdafiə edərək magistr dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

Hazırda “Nəşriyyat işi və redaktətmə” ixtisası üzrə təhsil alan magistrantlar və onların dissertasiya mövzuları haqqında məlumat belədir:

Əyani şöbə, I kurs:

1) Cəfərova Aytən Elxan qızı. Mövzu: Reklam nəşrləri üzərində redaktor işi. Elmi rəhbər: dos. K.Aslan.

2) Həmidova Ülkər Vahid qızı. Mövzu: “Müasir dövrdə Azərbaycanda ədəbi-bədii jurnalların nəşri”. Elmi rəhbər: dos. Ə.Bayramov.

3) Salmanov Bayram Aydın oğlu. Mövzu: “Cəfər Cabbarlı ədəbi irsinin nəşr tarixi”. Elmi rəhbər: dos. N.Mehrəliyeva.

Əyani şöbə, II kurs:

1) Abdullayeva Güllər İlqar qızı. Mövzu: “Koroğlu” dastanının nəşr tarixi”. Elmi rəhbər: dos. K.Aslan.

2) İsmixanlı Rəşad Fizuli oğlu. Mövzu: “Süleyman Rəhimovun ədəbi irsinin nəşr tarixi”. Elmi rəhbər: prof. B.Allahverdiyev.

3) Həsənli Nərmin Naib qızı. Mövzu: “Azərbaycan ali pedaqoji məktəblərinin elmi jurnallarının yaranması və inkişafı (Azərbaycan Pedaqoji Universiteti, Bakı Slavyan Universiteti elmi jurnallarının materialları əsasında)”. Elmi rəhbər: dos. Ş.Quliyeva.

**13. DISSERTASIYA MÜDAFİƏSİ VƏ
DISSERTASIYA ŞURALARININ FƏALİYYƏTİ**

2017-ci ildə BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası elmi-pedaqoji kadrların yetişdirilməsinə də öz töhfəsini verməyə çalışmışdır. Belə ki, Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri dos. K.Aslan və prof. B.Allahverdiyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının əmrləri ilə yaradılmış Dissertasiya Şuralarının üzvü kimi bir nəfərin dissertasiya işinin müdafiə prosesində fəal iştirak etmişlər.

BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dissertantı Məmmədov Eldəniz Elman oğlu 3356.01 - “Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq” ixtisasında tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün “M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının dövrü mətbuat fondu: tarixi, müasir vəziyyəti, oxuculara xidmət və inkişaf perspektivləri (1923-2007-ci illər)” mövzusunda dissertasiya işini (elmi rəhbər prof. A.Xələfov) Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 2 dekabr 2016-cı il tarixli 188 №-li əmrinə əsasən Bakı Dövlət Universiteti nəzdində yaradılmış Birdəfəlik Dissertasiya Şurasında müdafiə etmişdir. Müdafiə 10 mart 2017-cı ildə BDU-da keçirilmişdir.

7 iyul 2017-ci ildə BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının doktorantı Səfərova Sevda Elman qızının 3356.01 - “Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq” ixtisasında tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün “Müstəqillik illərində Azərbaycanda dərslərlərin nəşri təhsil islahatlarının əsas amili kimi (1991-2011-ci illər)” mövzusunda yazdığı dissertasiya işinin (elmi rəhbər dos. K.İ.Aslan) ilkin müzakirəsi keçirilmişdir. Rəsmi rəyçilər dissertasiya işi haqqında öz fikir və mülahizələrini bildirmiş, müəyyən olunmuş nöqsanların düzəldilməsi üçün iddiaçıya vaxt ayrılmışdır.

**14. TƏLƏBƏLƏRİN VƏ GƏNC TƏDQİQATÇILARIN
(MAGİSTRƏLƏRİN) ELMİ-TƏDQİQAT İŞLƏRİ
(KONFRANSDA İŞTİRAKI)**

2017-ci ildə “Nəşriyyat işi və redaktətmə” ixtisası üzrə təhsil alan magistrantların müxtəlif aktual mövzularda hazırladıqları məruzələr magistrantların elmi konfransında dinlənilmişdir. Belə ki, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində Ümummillə lider Heydər Əliyev oğlu Əliyevin anadan olmasının 93 illiyinə həsr olunmuş “Müasir dövrdə kitabxana-informasiya fəaliyyətinin və kitabşünaslığın müasir problemləri” mövzu-

sunda Respublika Elmi Konfransında magistrantlar aktual mövzularda məruzələrlə çıxış etmişlər.

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının nəzdində “Kitabşünaslıq” dərnəyi (rəhbər fəlsəfə doktoru Sevda Quliyeva) fəaliyyət göstərir. Kafedranın hər bir müəllimi tədris ili ərzində fakültənin Tələbə Elmi Cəmiyyəti xətti ilə 2-3 tələbənin maraqlı mövzularda çıxışlarına rəhbərlik etmişdir. Cari tədris ilində “Kitabşünaslıq” dərnəyinin 5 iclası keçirilmiş və 15 məruzə dinlənilmişdir.

Dos. K.Aslan, prof. B.Allahverdiyev, dos. Ə.Bayramov, dos. N.Mehrəliyeva, dos. Ş.Quliyeva, dos. R.Süleymanov, fəl. dok. S.Quliyeva, fəl. dok. L.Abasovanın rəhbərlik etdiyi tələbələr TEC-in konfranslarında Azərbaycanda kitabşünaslığın mühüm elmi-təcrübi məsələləri, nəşriyyat-poiqrafiya işinin müasir vəziyyəti ilə bağlı aktual məruzələrlə çıxışlar etmişlər.

15. 2018-ci İLDƏ HANSI AVADANLIQLARIN ALINMASINA EHTİYAC DUYULUR (adı, alınacaq avadanlıqların sayı, təxmini qiyməti (manatla))

- 1) Kompüter dəsti (Dual Core 2.6, Asus Hdd 250 Qb, DVD RW, 2 Qb RAM, VCD 512, Modem, Monitor 17', mouse, klaviatura) (Cəmi 4095 manat);
- 2) Printer Canon LBP 3000; HP Lazer Jet 1200 (kartriclə) (350 manat);
- 3) Skaner A4 (100 manat);
- 4) Sürətçixaran aparat (Kseroks) Canon image RUNNER 2520 (250 manat);
- 5) Proyektor Dell (1000 manat);
- 6) UPS-dəimi qidalandırma qurğusu Triplate (100 manat);
- 7) HUB 8-lik Switch (100 manat);
- 8) Dəftərxana ləvazimatları (kağız, qələm, yapışqan, skoç və s.) (500 manat).

16. ƏSAS NƏTİCƏLƏR VƏ TƏKLİFLƏR

1. Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2015-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasının həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı”nda nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi haqqında tədbirlər planı hazırlamışdır. Bu planda kitabşünaslıq üzrə elmi-təd-

qıqatların prioritet istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, regionların sosial-iqtisadi inkişafında kitabxana-informasiya təminatının təkmilləşdirilməsinə kömək edən elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasının təmin edilməsi, tələbə və magistrantlar üçün elmi konfransların təşkili, ölkənin iri dövlət və özəl nəşriyyatları ilə əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi, kitabşünaslıq fənlərinin tədrisində informasiya və telekommunikasiya vasitələrinin tətbiqinin təmin olunması, kitabşünaslıq fənlərinin tədrisinin yaxşılaşdırılması məqsədilə fənlərin elektron məlumat bazasının yaradılması, Bakı Universiteti Nəşriyyatında işin təşkilində kafedranın iştirakının təmin edilməsi və s. kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri ölkədə və xaricdə müvafiq kitabşünaslıq mərkəzləri və nəşriyyatlarla əlaqələrin gücləndirilməsi, Bolonya prosesinə uyğun olaraq kitabşünaslıq fənlərinin metodik təminatının yaxşılaşdırılması, kafedranın nəzəri seminarlarının canlandırılması və buraya aparıcı mütəxəssislərin cəlb edilməsi praktikasının tətbiqi, tələbə elmi-tədqiqat işlərinin səviyyəsinin qaldırılmasıdır.

Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası üzrə aparılan elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri bilavasitə kitabşünaslıq təhsili üzrə bakalavr və magistr pilləsi üzrə tədris prosesinin təkmilləşməsinə, elmi cəhətdən yeniləşməsinə yönəlir. Digər tərəfdən, alınan ən mühüm nəticələr ölkənin iri informasiya mərkəzlərinin sahə üzrə fəaliyyətlərinin yaxşılaşmasına kömək məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına tövsiyə şəklində təqdim olunur.

Elmi-tədqiqat işləri nəticəsində əldə edilən müddəalar belə bir qərara gəlməyə imkan verir ki, ölkə miqyasında kitabşünaslıq fəaliyyətinin kompleks inkişafını təmin etmək məqsədilə Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının gələcək tədqiqat istiqamətlərinin “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində Azərbaycanda kitabşünaslığın inkişafı və nəşriyyat fəaliyyətinin təşkilinin təkmilləşdirilməsi yolları (Problemlər, vəzifələr)” mövzusu üzrə uzunmüddətli perspektiv planın müəyyənləşdirilməsi məqsədəuyğundur.

2. Təkliflərə əlavə olaraq qeyd edirik ki, 2017-ci ildə Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasında yerinə yetirilmiş elmi-tədqiqat işinin nəticələrinin “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalında toplu şəklində çap olunması məqsədəuyğundur.

**Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi
kafedrasının müdiri:**

dos. K.İ.Aslan

Knyaz ASLAN
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
knyazaslan@mail.ru

ƏDƏBİ-BƏDİİ ƏSƏRLƏRİN
MÜXTƏLİF JANRLARININ REDAKTƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ
(Nəsr əsərlərinin redaktəsi əsasında)

Xülasə

Elmi məqalədə ədəbi-bədii nəşrlərin müxtəlif janrlarının redaktəsinin xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Burada ilk növbədə nəsr əsərlərinin özünəməxsus redaktəsinə diqqət yetirilmişdir. Müəllif ayrı-ayrı ədəbi janrların (hekayə, novella, oçerk, xatirə, povest, roman) redaktor hazırlığı məsələlərini təhlil etmiş, müəyyən ümumiləşdirmələr aparmışdır.

Açar sözlər: ədəbi-bədii əsərlər, nəsr, lirika, dram, yazıçı, nasir, hekayə, novella, oçerk, xatirə, povest, roman, redaktə işi.

Giriş

Bədii ədəbiyyat nəşrlərinin kütləsi olduqca zəngin və rəngarəngdir. O, milli və xarici klassikləri, müasir Azərbaycan və dünya ədəbiyyatını əhatə edir. Son zamanlar Azərbaycanda bədii və uşaq ədəbiyyatının illik ümumi tirajı yüz minlərlə nüsxə təşkil edir.

Nəşriyyatlar müntəzəm olaraq ayrı-ayrı əsərlər, seçilmiş əsərlər, topluslar, almanaxlar, müntəxəbatlar və s. nəşr edir. Ümumi fikir, mövzu, oxucu məqsədi və ya təyinatı baxımından birləşdirilmiş bir çox nəşrlər seriyalarla buraxılır. Seriyalar adətən ümumi ad altında və eyni tipli tərtibatla çıxan nəşrləri əhatə edir. Nəşrlər oxucu auditoriyasının müxtəlif tərkibli strukturunu, bədii ədəbiyyat mütaliəsinin məqsədinin bir-birindən fərqi nəzərə alaraq yaşlılar üçün kütləvi populyar və elmi nəşrlər, məktəbəqədər və məktəbyaşlı (kiçik, orta, böyük məktəb yaşlı) uşaqlar və yeniyetmələr üçün isə xüsusi nəşrlər hazırlayırlar.

Hazırda Azərbaycanda bir sıra dövlət və qeyri-dövlət (özəl) nəşriyyatları Azərbaycan dilindən başqa rus, ingilis, türk və başqa dillərdə bədii ədəbiyyat nəşr edir. Kitabların ümumi miqdarını təqribən 90%-i Azərbaycan dilində çap edilir. Müasir poliqrafiya bazasına malik olan “Azərbaycan”, “Çaşıoğlu”, “Şərq-Qərb”, “Nurlan”, “Nurlar”, “Elm və Təhsil”, eləcə də “Azərənəşr”, “Elm”, “Yazıçı” və digər tanınmış nəşriyyatlar kütləvi nəşrlərdən elmi nəşrlərə qədər bütün tiplərdə milli və xarici ədəbiyyat çapdan buraxırlar.

Bütün bu ədəbi əsərlərin nəşrə hazırlanması peşəkar redaktorların səmərəli yaradıcılıq fəaliyyəti sayəsində mümkün olur. Çap məhsulları içərisində bədii ədəbiyyat ad və tiraj baxımından əsas və mühüm çəkiyə malikdir.

Əsas hissə

Bədii ədəbiyyat həyat hadisələrini, insanın istək və arzularını, fikir və duyğularını əks etdirən şifahi və yazılı söz sənətidir. “Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti”nə əsasən Yaxın və Orta Şərqlin bir çox xalqlarının işlətdiyi “ədəbiyyat” termini mənşəcə VIII-IX əsrlərdə ərəblər arasında orijinal didaktik əsərlər məcmuəsi kimi başa düşülən “ədəb” termini ilə əlaqədardır [3, s.21-22].

Bədii ədəbiyyatın insana güdrətli, hərtərəfli təsiri, onun iç dünyasını əks etdirməsi, cəmiyyətin dəyərlər sistemini möhkəmləndirmək, ideoloji inamların və şəxsiyyətin mənəvi normalarının formalaşmasına fəal təsir göstərmək qabiliyyəti tərbiyə sistemində incəsənətin başqa növləri ilə birlikdə onun tutduğu mühüm yerin əhəmiyyətini müəyyənləşdirir. Müasir şəraitdə də bədii ədəbiyyat xüsusi tərbiyəvi dəyər kəsb edir.

Rus alimi M.Kozovanın qeyd etdiyi kimi, ədəbiyyatın nəşri bir sıra mərhələlərdən ibarət olan fasiləsiz prosesdir. Həmin proseslərin ardıcılığını belə müəyyənləşdirmək olar:

- Tematik planlaşdırma;
- Əlyazma üzərində bilavasitə iş (rəy vermə (resenziya yazma), əlyazmanın redaktor təhlili, düzəliş prosesi);
- Nəşriyyat orijinalının hazırlanması;
- Kitabın buraxılışı,
- Kitabın yayımı;
- Oxucu tələbatının öyrənilməsi [11].

Ədəbi-bədii kitabın hazırlanması zamanı bütün bu mərhələlər bədii yaradıcılığın xüsusiyyətlərindən irəli gələn spesifik tamamlamalarla başa çatır.

Redaktorun əsərin özü üzərində işi (mətnə yanaşma, onun qiymətləndirilməsi meyarları, təhlil metodikası) redaktənin bədii ədəbiyyatın spesifikası ilə sıx bağlı olan xüsusi sahəsidir. Bu, hər şeydən əvvəl onunla əlaqədardır ki, bədii ədəbiyyat incəsənət növlərindən biridir və onu fərqləndirən bütün tipik xüsusiyyətlərə malikdir. Onlardan ən əhəmiyyətli insan varlığının zənginliyinin və müxtəlifliyinin bədii obrazlarla ifadəsidir. Məhz bu aspektdə ədəbi-bədii əsər redaktor təhlilinin obyektini kimi çıxış edir.

Ədəbi əsər redaktorun qarşısında bədii yaradıcılığın bədii mətnlə möhkəmləndirilmiş nəticəsi şəklində durur.

Estetika bədii yaradıcılığın həyatı dərkətmənin xüsusi üsulu, ictimai şüur forması, həqiqətin qavranılması və yenidən canlandırılması vasitəsi kimi izah edir. Bizi əhatə edən ətraf dünya incəsənətdə xüsusi bədii-obrazlı sistem şəklində əks olunur. Bununla yanaşı, incəsənətin hər bir növündə öz vasitələrindən istifadə olunur: məsələn, heykəltəraşlıqda mərmər, tunc, rəssamlıqda rənglər, musiqidə səs ahəngləri, baletdə insan bədəninin plastik hərəkətləri əsas rol oynayır. Bədii ədəbiyyatda isə söz mühümdür. Təsadüfi deyil ki, böyük rus yazıçısı Maksim Qorki bədii ədəbiyyatı söz vasitəsi ilə plastik təsvir (ifadə) sənəti adlandırmışdır. Ədəbiyyat obrazların yaradılması zamanı material kimi sözdən istifadə etməklə oxucunun təəssüratlar sferasını genişləndirərək, insan xarakterlərinin, əlaqələrin və münasibətlərin inkişaf qanunlarını anlamağa imkan verərək zaman və məkan daxilində gerçəklikləri göz önündə yenidən canlandırır. Bütün bunlar dilin praktik baxımdan bədii obrazları yaratmaq üçün hüdudsuz qüdrətə malik olması sayəsində baş verir [11].

Ədəbiyyat haqqında elm üç bədii təsvir növünə ayrılır: epik növ, lirik növ, dramatik növ. Qısaca ifadə etsək, epos – insanların həyat yolunu və onların iştirakçısı olduğu hadisələri təhkiyə yolu ilə; lirika – həyatı bu və ya digər şəraitin təsiri nəticəsində yazıçının mənəviyyatında yaranan hiss, fikir və həyəcanları göstərmək yolu ilə; dram – həyatı hərəkətlər vasitəsilə, səhnədə göstərilən adamların hiss-həyəcanları, danışıqları və davranışları vasitəsilə əks etdirir.

Hər üç ədəbiyyat növü bədii nitqin iki formasında – nəsr və poeziya formasında təqdim edilir. Hər bir növ öz növbəsində müxtəlif janrlı əsərlər sistemi ilə təqdim edilir. Belə ki, epik növ roman, povest, hekayə, novella, oçerk, xatirə (memuar) və s. kimi janrlara ayrılır. Sözüün dar mənasında qəhrəmanlıq dastanlarına da epos deyilir. Məsələn, “Kitabi-Dədə Qorqud” eposu, “Koroğlu” eposu və s.

Epik əsərlərin başlıca xüsusiyyəti hekayəçilik, təhkiyəçilikdir. Başqa sözlə, epik əsərlərdə əhvalat “kənardan” nağıl olunur. Qədim yunan alimi

Aristotelin sözləri ilə desək, epik əsər yazan sənətkar “bir növ özündən kənar hadisələr haqqında” danışır. Əhvalatın baş verdiyi zamanla nağıl olunduğu zaman arasında müəyyən bir məsafə olur; yəni əhvalat təhkiyədən əvvəl baş verir. Nağıl edən adam baş vermiş bir əhvalatı xatırlayan şəxs kimidir.

Epik əsərdə təhkiyə çox vaxt qrammatik cəhətdən keçmiş zaman çərçivəsində olur [3, s.64].

Lirik növdə şeir və poema janrları fərqləndirilir. Lirik üçün insanın hiss, fikir və həyəcanlarının ifadə edilməsi, yəni bədii təsvirlə ötürülməsi tipik sayılır. Lirik əsərlər həcm baxımından qısa və yığcam olsa da, burada həyat bədii, məcazi surətdə, dərinədən əks etdirilir. Burada dörd əsas məqamı fərqləndirmək ehtiyacı yaranır:

1) Lirik şair həyat üçün tipik həyəcanları verməyə çalışdığına görə onun əsərində bədii ümumiləşdirmə olur;

2) Şair bilavasitə müəyyən bir adamın canlı, həyatı həyəcanlarını verdiyinə görə onun əsərində fərdiləşdirmə olur;

3) Şair yalnız öz həyəcanlarını deyil, ictimai tipin həyəcanlarını verdiyinə görə onun əsərində xəyal ünsürü olur;

4) Şair həyatı ictimai ideallar baxımından tərənnüm etdiyinə görə onun əsəri tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olur.

Lirikanın ən münasib, səciyyəvi forması şeirdir: çünki şeir coşqun hissləri, həyəcanlı danışığı tərzini vermək üçün daha artıq imkanlara malikdir [3, s.96].

Bədii ədəbiyyatın əsas növlərindən biri olan dram üçün dialoqların təsviri tipikdir. Geniş mənada iştirakçıların danışığı formasında yazılmış və remarkaları nəzərə almasaq, müəllifin nitqi olmayan bütün ədəbi əsərlərə dram deyilir.

Ədəbiyyatın başqa janrları və formalarından fərqli olaraq, dram əsərini xalqa adətən incəsənətin müxtəlif sahələrində çalışan sənətkarlar – aktyorlar, rejissorlar, rəssamlar, bəstəkarlar və başqaları çatdırırlar [3, s.54].

Dramatik növün dram, faciə, komediya, melodram, vodevil və s. kimi janrları vardır.

Ədəbiyyat tarixi göstərir ki, janrlar daimi deyil. Müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı ədəbi məktəblər, istiqamətlər çərçivəsində onların ilkin sərhədləri dəyişikliyə məruz qalır. Vaxtilə böyük rus ədibi Maksim Qorki yazırdı ki, “Heç kim oçerki hekayədən fərqləndirən kəskin, müəyyən əlamətləri kifayət qədər aydınlığı ilə verməmişdir, verə də bilməz”.

Deməli, romanla povest, povestlə hekayə arasında “keçilməz sərhədlər” yoxdur. Əksinə, janrların qarşılıqlı təsiri ədəbiyyatı zənginləşdirir. Zaman-

zaman elə əsərlər yaradılır ki, onları hansısa müəyyən bir janra aid etmək çox çətin görünür. Məsələn, eston yazıçısı Yuxan Smuulun dünya səyahətindən bəhs edən “Buz kitab” romanı (1958), rus yazıçısı Vladimir Çivilixinin Rusiya harixinə həsr etdiyi iki kitabdan ibarət “Yaddaş” roman-essesi (1978-1984) bu cəhətdən xüsusi maraq doğurur. Buna görə redaktor janrların xarakteristikalarına bir növ etalon ölçüsü kimi baxmamalı, təhlil olunan əsəri hansısa bir “qanuna” tabe etdirməyə çalışmamalıdır [11].

Eyni zamanda müəyyən tipik janr xüsusiyyətləri var ki, onlara məhəl qoymaq lazım deyil. Məsələn, son zamanlar elə irihəcmli “romanlar” nəşr edilir ki, onların məzmununu adi bir hekayəyə də yerləşdirmək olar. Yaxud elə hekayələr çap edilir ki, onlar daha çox romanlar qısa şəkildə ifadə edilmiş konspektinə (xülasəsinə) bənzəyir. Bundan başqa, axır vaxtlar şərti fiqurlarla təsvir edilmiş istehsalat hekayələrinə də rast gəlmək olur ki, redaktor bunlara da ciddi janr hüdudlarından yanaşmamalıdır.

Yazıçı öz fikirlərini təcəssüm etdirməyə başlayarkən, hər şeydən əvvəl, o öz ideyalarını hansı janrdə daha çox tam və dəqiq reallaşdırma biləcəyinə qərar verir.

Daha sonra müəllifin seçdiyi janr forması bir çox məsələlərdə əsərin əhəmiyyətli xüsusiyyətlərini (yəni material toplanılması üsulları, süjet xəttinin (hadisələrin inkişafının) qurulmasını, qəhrəmanların təsvir edilməsi üsullarını, təsvir vasitələrin seçimini) əvvəlcədən müəyyənləşdirir.

Buna uyğun olaraq, əlyazma üzərində redaktor işi zamanı hər addımda qarşıya bir sıra spesifik suallar çıxır ki, yalnız hər bir janrın, onun vəzifələrinin və imkanlarının fərqləndirici xüsusiyyətlərinin aydın təsəvvür edilməsi nəticəsində onları düzgün həll yollarının tapılması mümkün ola bilər.

Redaktor təhlilinin ümumi qiymətləndirilmə meyarları və metodik üsulları əsərin müəllif tərəfindən seçilmiş janrının spesifikasından asılı olaraq öz şəklini dəyişir (ona uyğunlaşdırılır, modifikasiya edilir) və dəqiqləşir [11].

Professor İsmayıl Vəliyev yazır: “Epik növləri janrları kimi ədəbiyyatda xüsusi yer tutan təmsil, hekayə, povest, roman, miniatür, novella, felyeton, oçerk, memuar ədəbiyyatı və s. əsərlərin nəşri ilə bağlı son yüz ildə dünyada nəşr olunan bədii ədəbiyyatın altmış faizdən çox olması barədə fikirlər söylenir. Azərbaycanda da bu növ ədəbiyyatın geniş nəşri redaktorluq təcrübələrinin xeyli genişlənməsindən xəbər verir. Öikəmizdə hər il dünya klassiklərinin və müasir yazıçıların epik əsərlərinin nümunələri nəşr olunur və bu nəşrlərə tələbat ildən-ilə çoxalır” [10, s.71].

Burada qarşıya məntiqli suallar çıxır. Epik əsərlərin ən mühüm xüsusiyyətləri nədən ibarətdir? Epik əsərlərin verilən əsas tələblər hansılardır? Epik əsərlərin redaktor hazırlığı zamanı hansı cəhətlərə üstünlük verilir?

Bu suallara yığcam şəkildə cavab vermək üçün bir sıra mötəbər elmi-nəzəri nəşrlərə nəzər salmaq və bu sahədə söylənmiş fikirlərə, mülahizələrə sistemli ümumiləşdirmə gətirmək zərurəti yaranır.

1) Hekayənin redaktəsi

Hekayə epik növün həcm etibarilə kiçik, eyni zamanda çox yayılmış bir janrıdır. Bu janrda müəllif bir və ya bir neçə surətlə bağlı olan konkret bir əhvalatı yığcam şəkildə təsvir edir.

Professor Mir Cəlalin təbirincə desək, “Hekayə xırda şəkilli epik əsərlərin əsas janrıdır. Hekayədə səciyyəvi, ibrətli, ictimai mənası olan həyatı bir əhvalat, bir, ya iki qəhrəman götürülür, məhdud bir zaman, məkan daxilində yığcam, bitkin, realist bədii təsvir verilir. Varlıq, həyat və ictimai münasibət haqqında maraqlı bir əhvalat dairəsində məlumat, təsəvvür hekayədə əsasdır” [6, s.54].

Hekayədə yazışının sənətkarlığı ondan ibarətdir ki, o, insan həyatının konkret bir parçasını, müəyyən bir səhnəsini təsvir etmək yolu ilə həyatın tipik, mühüm cəhətlərini açıb göstərir və əhəmiyyətli bir fikir irəli sürür [4, s.187-188].

Hekayə həm nəsrə, həm də nəzmlə də yazıla bilər. Nəzmlə yazılmış hekayəyə mənzum hekayə deyilir. Azərbaycan ədəbiyyatında müstəqil mənzum hekayəni ilk dəfə XVI əsrin ikinci yarısı - XVII əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış Məhəmməd Əmani yazmışdır.

XIX əsrdə Qasım bəy Zakirin, Seyid Əzim Şirvaninin və başqalarının yaradıcılığında mənzum hekayələr mühüm yer tutmuşdur.

İsmayıl bəy Qutqaşının “Rəşid bəy və Səadət xanım” (1835-ci ildə Varşavada fransız dilində nəşr olunmuşur), Cəlil Məmmədquluzadənin “Poçt qutusu”, “Usta Zeynal”, “Quzu”, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin “Mirzə Səfər”, “Şeyx Şaban”, “Pir”, Nəriman Nərimanovun “Bir kəndin sərgüzəşti”, Abdulla Şaiqin “Məktub yetişmədi”, Süleyman Sani Axundovun “Qaraca qız”, Yusif Vəzir Çəmənəminlinin “Müsəlman arvadın sərgüzəşti”, Tağı Şahbazi Simurğun “Qayçı” hekayələri klassik nəsrin səciyyəvi nümunələridir.

XX əsrdə Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Abdulla Şaiq, Yusif Vəzir Çəmənəminli, Süleyman Sani Axundov, Seyid Hüseyin, Cəfər Cabbarlı, Tağı Şahbazi Sumurğ, Süleyman Rəhimov, Əli

Vəliyev, Mir Cəlal, Ənvər Məmmədyanlı, İlyas Əfəndiyev, İsa Hüseynov, Yusif Səmədoğlu, Anar, Elçin, Mövlud Süleymanlı, İsi Məlikzadə və başqaları hekayənin ən gözəl nümunələrini yaratmışlar.

Hekayə ümumiyyətlə müasir ədəbi prosesdə və bir çox yazıçıların yaradıcılığında əhəmiyyətli yer tutur. Məsələn, Kamal Abdulla, Eyvaz Əlləzoğlu, Nəriman Əbdürrəhmanlı, Kamran Nəzirli, Səfər Alışarlı, Əlabbas və başqaları XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəllərində yazdıqları bir sıra oxunaqlı hekayələri ilə oxuların rəğbətini qazanmağa nail olmuşlar.

Professor Cəlal Abdullayev yazır ki, 1990-cı ilin Qanlı Yanvar hadisələrindən başlayaraq, bədii nəsrin ən aktual, ən çevik janrı olan hekayə, novellalar, mənsur şeirlər, bədii replikalar, miniatürlər xeyli güclənmişdir. Bunların hər birində çox haqlı olaraq 20 Yanvar hadisələri, Qarabağ müharibəsi, ölkəmizin müasir və aktual problemləri qələmə alınır.

Bu mənada Elçinin “Sarı gəlin”, “Araba”, “Qarabağ şikəstəsi”, Eyvaz Əlləzoğlunun “Divarın o biri üzündəki adam”, cavan yazıçılardan Mübariz Cəfərli, Orxan Fikrətoğlu, Aslan Quliyev, Yaşar və başqalarının hekayələri maraqlı doğurur. Azad Qaradərəlinin “Dostlar”, “Alma ağacı”, “Barmaq”, “Cillə nağıl” və s. hekayələri də uğurludur. Onun “Alma ağacı” adlı hekayəsi özünün ilıq yumoru ilə fərqlənir [7, s.448].

Bundan başqa, Kamal Abdullanın “Adaşlar”, “Sirri-zəmanə”, “Mağara”, “Mənə uçmağı öyrət”, “Kölgə”, “Göyözən dağının ilahəsi”, “Sağlıq”; Vaqif Sultanlının “Yarpaqsız budaqların yaşıl nəğməsi”, “Dərviş” və “İlan əfsanəsi”, “Kül qəfəs”, “Zolaqlı yuva”, “Çarpaz kölgələr”; Nəriman Əbdürrəhmanlının “Şeytan mövsümü”, Kamran Nəzirinin “Ağ kölgə”, “Şopenin sonatası”; Seyran Səxavətin “Leyli və Məcnun” və ferma müdiri”, Firuz Mustafanın “Fantast yazıçının Marsda dəfni”, Aslan Quliyevin “Duman”, Kənan Hacınin “Yeraltı külək”, “Kölgələr şahiddir”, Natiq Məmmədlinin “Günah”, Mübariz Cəfərlinin “Ağır səfər”, Varisin “İyirmi bir” hekayələri məzmun və struktur orijinallığı, maraqlı quruluşu və ideya məzmunu, dil-ifadə səlisliyi ilə seçilən əsərlərdəndir.

Bədii ədəbiyyat redaktorları hekayə janrında yazılmış əsərlərlə müntəzəm işləyirlər. Hekayələr qəzetlərdə, jurnallarda, almanaxlarda, toplularda və başqa nəşr növlərində geniş dərc edilir.

Yaradıcılığa yeni başlayan gənc müəlliflər hekayəyə qələmi sınaqdan keçirmək üçün ən rahat forma kimi baxırlar. Özünü təsdiq etmiş ustad yazıçılar isə hekayəyə fikri ən yığcam formada əks etdirməyə imkan verən janr kimi müraciət edirlər.

Bu janr oxucular arasında da olduqca böyük populyarlığa malikdir.

Klassik, milli və xarici ədəbiyyatın çoxəsrlik təcrübəsi bir daha təsdiqləyir ki, cəmi bir səhifədən ibarət olan qısa əsər belə gerçəkliyin müxtəlif qatlarını dərin və təsirli şəkildə əks etdirməyə qadirdir. Bu yığcam bədii əsər nəsrin tükənməz imkanlarından istifadə edərək dramatik, faciəli hadisələrin təsirli təsvirindən tutmuş qəlbin lirik duyğularının tərənnümünə qədər, kəskin istehzadan başlamış yüngülvari, güclə sezilə bilən yumora qədər özündə ifadə edə bilir.

Hekayənin kiçik janr olması heç də o demək deyildir ki, onu yazmaq və ya redaktə etmək, məsələn, povest və ya roman yazmaqdan, yaxud redaktə etməkdən daha asandır. Əksinə, bir neçə səhifəlik əsərdə daha çox fikir bildirmək xeyli çətinidir. Çünki böyük mətləbləri bədii şəkildə ifadə etmək üçün kifayət qədər tutumlu forma tapmaq lazım gəlir. Məsələn, Yusif Səmədoğlunun “Bayatı-Şiraz”, Anarın “Asılıqanda işləyən qadının söhbəti”, Elçinin “Çingizxanın daşları”, İsi Məlikzadənin “Duz”, Kamal Abdullanın “Edam vaxtını dəyişmək olmaz”, Afaq Məsudun “Sərçələr”, Firuz Mustafanın “At günü” hekayələrində kiçik hadisədə böyük fikir ifadə edilmişdir.

Kiçik həcmli hekayədə, qısa rəvayətdə, yığcam təhkiyədə çatışmazlıqlar daha aydın görünür. Ona görə də hekayə janrı məzmun, süjet, kompozisiya, dil üzərində ciddi, əsaslı iş, xüsusi diqqət tələb edir. Bu baxımdan hekayəni nəşrə hazırlayan redaktor bu incə məqamları nəzərə almalı, nəzəri və təcrübi biliklərə arxalanmalıdır.

Müasir rus ədəbiyyatının klassiki Konstantin Paustovski yazırdı: “Kiçik hekayə yazmaq üçün həmişə çoxlu material toplamaq, onların içərisindən ən dəyərli olanları seçmək lazımdır”.

Redaktor hekayəni iki aspektdə təhlil edir:

Birincisi, bu nəsr forması müəllifin fikirlərini özündə tam ifadə edə bilirmi?

İkincisi, müəllif hekayəyə xas olan vasitələrlə öz fikirini tamamilə həyata keçirməyə nail olmuşdurmu?

Bu suallara ixtisaslaşdırılmış cavab verməkdən ötrü redaktor hekayənin bədii əsər kimi tipik xüsusiyyətlərini, ona verilən əsas tələbləri özü üçün daha dəqiq şəkildə müəyyənləşdirməyə çalışmalıdır.

Hekayə bir qayda olaraq, özündə cəmi bir süjet xəttini ifadə edən bitkin, yığcam, birplanlı nəsr əsəridir. Hekayənin kiçik həcmi əsərin məzmununu elə birinci oxunuş prosesində dərhal və tamamilə başa düşüb qavramağa imkan verir. Ona görə də hekayə üzərində iş zamanı redaktorun xüsusi işçi planı tutmağına, qəhrəmanların “tərcümeyi-hallar”ını yazmağına, “bioqrafiyalar”ını tərtib etməyə ehtiyac qalmır. Bununla belə redaktor burada bir çox kompo-

nentlərə xüsusi diqqət yetirməli, başqa sözlə, süjetə, kompozisiyanı, bədii detalı, dil və üslub elementlərini ayrıca nəzərdən keçirməlidir [11].

2) *Novellanın redaktəsi*

Novella epik növün kiçik janrlarından biri, hekayənin kiçik növü hesab olunur. Adətən hekayə janrının gözlənilməz finalla bitən formasını novella adlandırırlar.

Professor Cəfər Xəndan Hacıyev yazır: “Novella adlanan nəsr əsəri də hekayə deməkdir. Novella ilə hekayənin əsas fərqi sonluqdadır. Yəni novellanın sonu oxucu üçün gözlənilməz bir nəticə ilə və dramatik bir şəkildə qurtarır” [4, s.140].

Qeyd edək ki, hekayə ilə novella və oçerk terminləri arasındakı münasibət hələ lazımınca aydınlaşdırılmamışdır.

Novella – sürətlə inkişaf edib gözlənilməz sonluqla bitən hekayəyə deyilir. Novella – sözünün lüğəvi mənası yeni xəbər deməkdir. Qərb ədəbiyyatında hekayənin mənşəyi antik yunan ədəbiyyatına qədər gedib çıxır. Avropalılar hekayəyə novella deyirlər. Sonu görünməyən hadisələrlə bitən xırda təsvir – təhkiyə əsərlərini avropalılar novella adlandırırlar.

Novella ilk dəfə XIV-XV əsrlərdə İtaliya ədəbiyyatında yaranmağa başlamışdır. Bu dövrdə o, İtaliyada “faset”, Fransada “fablo”, Almaniyada “şavnk”, Rusiyada “novella” adlanmışdır.

Novella hekayədən süjetinin müəyyən dərəcədə qeyri-adi tərzdə qurulması ilə, əks etdirdiyi əhvalatın qəribə, gözlənilməz şəkildə tamamlanması ilə fərqlənir. Professor Şəmistan Mikayılovun sözləri ilə ifadə etsək, “Novellanı hekayədən fərqləndirən xüsusiyyət ondakı məzəlilik, hadisənin qeyri-adi sonluqla, gözlənilməz nəticə ilə bitməsidir” [7, s.81].

XIV əsrdə yaşamış məşhur İtaliya yazıçısı Covanni Bokkaçonun “Dekameron” romanı bir-birindən fərqli yüz novelladan ibarətdir. Başqa sözlə, bu əsər əslində novellalar toplusudur. İtalyanca “Decamerone” sözü yunancadan tərcümədə “öngünlük” deməkdir. Həmin novellaları yeddisi qız, üçü oğlan olmaqla on gənc söyləyir. “Dekameron”un tərkibinə erotikadan tutmuş tragediyaya kimi müxtəlif məzmunlu novellalar daxildir. Novellalar sətiraltı məna, praktik zarafatlar və həyat dərsi xarakterli məlumatlarla zəngindir.

“Dekameron” əsəri Beydulla Musayevin tərcüməsində 1966-cı ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında 717 səhifə həcmində çap edilmişdir. Həmin tərcüməni “Qanun” nəşriyyatı 2014-cü ildə 668 səhifə həcmində təkrar çapdan buraxmışdır.

XIX əsr Fransa yazıçısı Gi de Mopassanın çoxlu novella qələmə almışdır. O, müasir kiçik hekayənin, yəni novellanın banisi hesab edilir.

XX əsr türk ədibi Səbahəddin Əli novella janrına bir sıra yeni xüsusiyyətlə, o cümlədən kədərli lirizm, facianə səhnələr gətirmişdir.

Türk ədəbiyyatında Əziz Nesin müasir novella janrının ustası sayılır.

XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində rus yazıçısı Anton Çexov maraqlı novellalarla məşhurlaşmışdır. Təsadüfi deyil ki, dahi Lev Tolstoy Çexovun yaradıcılığı haqqında demişdir: “Əgər bütün rus ədəbiyyatı təsadüf ucbatından yoxa çıxsaydı və təkcə Çexovun hekayələri qalsaydı, bunlar əsl rus həyatı barədə bütün dünya xalqlarında aydın təsəvvür yaratmaq üçün kifayət edərdi”.

Azərbaycan ədəbiyyatında Cəlil Məmmədquluzadənin “Qurbanəli bəy”, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin “Bomba”, Mir Cəlalin “Badamın ləzzəti” novellaları nümunəvi əsərlər kimi çox populyardır.

XX əsrin ikinci yarısında Salam Qədirzadə özünün orijinal novellaları ilə oxucuların dərin rəğbətini qazanmışdı. Onun “Kəndimizdə bir gözəl var...” adlı novellalar romanı bu gün də gənc oxucuların masaüstü kitabıdır.

Hekayə ilə novellanın redaktəsi demək olar ki, eyni redaktor hazırlığı prosesini özündə birləşdirir. Ona görə də hekayədə olduğu kimi novellanın da strukturunun analizi zamanı redaktor əsərin bütün hissələrinin müəllif fikrinin açılmasına xidmət etdiyini diqqətlə araşdırmalı, onları təhlil etməlidir.

Redaktə zamanı o da nəzərə alınmalıdır ki, yığcam həcmli hekayə və novellaya çoxsaylı personajların və çoxlu süjet xətlərinin daxil edilməsi həmin janrın özünəməxsusluğuna, spesifikliyinə ziddir. Əsər üzərində iş prosesində hekayə və ya novellanın mətnində yol verilən əlavə detalları, təsadüfi məişət təsvirlərini, məzmunu dəxli olmayan, onun zənginləşməsinə xidmət etməyən epizodları aşkara çıxarmaq redaktorun mühüm vəzifəsidir. Bu prosedən sonra redaktor müəllifə əsəri yenidən işləməyi təklif edə bilər.

Hekayədə olduğu kimi novellada da bədii detal əhəmiyyətli rol oynayır. Ona görə də təhlili prosesində redaktor bədii detala xüsusi diqqət yetirməlidir.

Redaktor eyni zamanda hekayə və ya novelladakı boşluqları da görməyi, hiss etməyi, onları bərpa etməyi, təsvir bütövlüyünü pozan cəhətləri fərqləndirməyi də bacarmalıdır.

Müasir tələblərə görə istər hekayə, istərsə də novella sadə, yığcam məzmunlu və bədii lakonikliyə malik olmalıdır. Bu isə təkcə həyatı materialın məhdud həcmindən, iştirak edən obrazların sayının az olmasından, süjetin birplanlılığından deyil, həm də bədii vasitələrin zənginliyindən asılıdır [10, s.74-75].

Redaktor daim yadda saxlamalıdır ki, hekayə və novella böyük ədəbiyyatın kiçik janrlarıdır. Bədii əsərin həcm yığcamlığı isə daha böyük sənətkarlıq tələb edir.

3) *Oçerkin redaktəsi*

Oçerk epik növün həcm etibarilə hekayəyə yaxın janrıdır. Hekayədən fərqli olaraq, oçerk faktiki həyat materialı, sənədlilik əsasında yazılır. Bu o deməkdir ki, yazıçı qəhrəmanın adını, tərcümeyi-halının səciyyəvi faktlarını real həyatda necə varsa, o şəkildə də saxlayıb əks etdirir. Düzdür, hekayədə olduğu kimi, oçerkdə də müəllif tipikləşdirmə və ümumiləşdirmə aparır, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə edir, amma yazıçı fantaziyasına, təxəyyülünə geniş yol verilmir. Oçerklə tanış olan oxucu söhbətin konkret olaraq kimdən, real həyatda yaşayıb fəalliyət göstərən hansı insandan getdiyini dərhal başa düşür. Oçerkdə bədilik elementləri də olur. Oçerk bədii publisistika-yə yaxın janrdır.

Oçerkə redaktor tələbləri janrın xüsusiyyətləri, onun spesifikasiyası ilə müəyyənləşdirilir. Buna görə də oçerk mətninin redaktor təhlilinin üç mühüm aspektini nəzərə almaq lazımdır: publisistik (kütləvilik), sənədlilik (sənədlərə əsaslanma), bədilik.

Yaşadığımız dövrün qaynar həyatı – həyatın bütün sahələrində baş verən yeniləşmələr və radikal dəyişikliklər publisistikaya xüsusi sosial sifarişlər verir. O, oçerkistdən (oçerk yazan müəllifdən) müasir münacişlərin təbiətini daha cəsarətlə açmağı, onların həlli yollarını daha ciddi şəkildə axtarmağı tələb edir. Ona görə də oçerkin əsasında müasir dövrün daha əhəmiyyətli, daha aktual, daha vacib problemləri dayanmalıdır.

Oçerkin publisistik üstünlüklərinin qiymətləndirilməsinin ən əhəmiyyətli meyarları bunlardır: aydınlıq, müəllifin ideoloji mövqeyinin dərk edilməsi, ictimai proseslərin dərinədən başa düşülməsi, onların inkişaf tendensiyalarını müəyyən etmək bacarığı.

Oçerkist fikirləri mətnin publisistik elementlərində şifrələnmiş tərzdə, açıq şəkildə, bilavasitə ifadə edilir. Bu elementlərin üzə çıxardılması, onların xarakteristikası və qiymətləndirilməsi oçerk üzərində redaktor işinin birinci əhəmiyyətli aspektidir.

Oçerkin mətni üzərində redaktor işinin ikinci vacib aspekti faktiki materialın təhlilidir. Redaktorun qiymətləndirməsində əsas tələb problemlər və faktlar arasında daxili, əsaslandırılmış qarşılıqlı əlaqənin olmasıdır. Çox zaman burada gözə daha tez çarpan, daha tez hiss olunan fərqlər meydana çıxır.

Bəzən fikir və fakt arasında uyğunsuzluq materialla səriştəsiz rəftarın, faktlara başdansovdu müraciətin, peşə təcrübəsizliyinin nəticəsində baş verir. Redaktorun vəzifəsi müəllifin topladığı çoxsaylı məlumatlar, apardığı müşahidələr əsasında onları birləşdirən tendensiyanı, siyasi mənanı görməyə imkan yaradan faktları seçib ümumiləşdirməkdə ona kömək etməkdən ibarətdir.

Oçerkin fakt materialı üzərində redaktor işi mürəkkəb və çoxtərəfli prosesdir. Onun ən əhəmiyyətli mərhələsi müəllif tərəfindən verilmiş bütün məlumatların etibarlılığının müəyyənəşdirilməsi, onların dəqiq yoxlanılmasıdır.

Faktiki material oçerkə üç formada daxil olunur:

- 1) Təsvirə kömək edən sənəd kimi;
- 2) İnformasiya-məlumat kimi;
- 3) Bədii təsvir elementi kimi. Faktların qısaca sadalanması əsərdə obrazlı şəkildə yaradılan səhnə və epizodlarla uyğun gəlməli, təsvirə inandırıcılıq gətirməlidir [10, s.81].

Azərbaycan ədəbiyyatında Səməd Vurğun “Fatma xala”, “Bir səhər”, “Muğanın yeni dövrünü”, Mirzə İbrahimov “Azərbaycan Bülbülü”, “Anama deyən ki...”, Mir Cəlal “Qəhrəmanın yolu”, Mehdi Hüseyn “Dəniz qəhrəmanları”, “Gələcəyin kəşfi”, Bəxtiyar Vahabzadə “Bir kənd məktəbində”, Məmməd Aslan “İnsan”, Emil Ağayev “Xəzərin qiyməti” kimi gözəl oçerk nümunələri yaratmışlar.

4) Xatirənin (memuarın) redaktəsi

Xatirə, yaxud memuar epik növün janrlarından biridir. Geniş mənada müəllifin şəxsən öz gözləri ilə gördüyü, içində yaşadığı, şahidi olduğu, yaxud iştirak etdiyi keçmiş hadisələr haqqında qələmə aldığı yazılar xatirə (memuar) ədəbiyyatı adlanır. Xatirə (memuar) ədəbiyyatı birbaşa faktik hadisələr və tərcümeyi-halla bağlı əsərlərdir. Avtobiografiyalar, gündəliklər, qeydlər və s. bu qəbildəndir. Tarixən elm, texnika, mədəniyyət, ədəbiyyat, sənət, siyasət, müharibə, təsərrüfat sahəsində məşhurluq qazanmış görkəmli simaların öz həyat və fəaliyyətləri haqqında yazdığı əsərlər bu janra daxildir.

Xatirə (memuar) ədəbiyyatının müxtəlif formaları var. Onlardan ən çox yayılanı və bədii cəhətdən əhəmiyyətli avtobiografik povest və romanlardır. Bu əsərlərdə fakt, hadisə, tarix, şəxsiyyətlər nə qədər zaman, məkan, şəraitlə bağlı verilsə də, sənətkarın yatrədici ilham süzgəcindən keçirilir, tam bədii rəng alır, mənalandırılır, tarixi bədii əsər kimi səslənir [4, s.158].

Sənədlilik, dəqiqlik, təfərrüatın həqiqiliyi, tarixi həqiqətin gözlənməsi memuar janrının mühüm xüsusiyyətləridir. Burada hadisə və insanların

təsvirində bədii uydurma və əyala yol verilmir. Həyat həqiqətindən azacıq da olsa uzaqlaşmaq əsərin bədii və idrak əhəmiyyətini azaldır. Bu janrda yazılan əsərlərdə şəxsiyyətlərə, hadisələrə müəyyən fərqli yanaşmalar da ola bilər.

Xatirə ədəbiyyatının ilk, ibtidai nümunəsi gündəliklər olmuşdur. Yazıçıların, şairlərin, elm, sənət və mədəniyyət xadimlərinin yığcam şəkildə öz həyat və yaradıcılıqları haqqında yazdıqları əsərlər də xatirə ədəbiyyatının bir növüdür.

Xatirə (memuar) da oçerk kimi faktiki həyat materialı və sənədlilik əsasında yazılır. Amma oçerkdən fərqli olaraq, xatirədə konkret bir şəxsə bəhs etmək məhdudiyəti yoxdur. Xatirədə əsas şərt müəllifin iştirak etdiyi, şahidi olduğu hadisələri təsvir etməkdir. Bundan əlavə, xatirədə həcm məhdudiyəti də yoxdur. Xatirə həcmcə oçerkdən xeyli böyük də ola bilər.

Redaktor nəzərə almalıdır ki, xatirə ədəbiyyatının əsasında müəllifin gündəlik qeydləri, yaxud müəyyən hadisə haqqında hər hansı bir şəxsin danışıqı, başqaları ilə münasibəti, hərəkətləri, əməksevərliyi və s. barədə yaddaşında saxladığı məlumat durur. Bu da xatirə ədəbi növünün daha realistik karakter daşdığını göstərir.

Azərbaycan ədəbiyyatında xatirə (memuar) ədəbiyyatı janrının tarixi və ənənəsi zəif olmuşdur. XIX əsrin axırlarında əslən Cənubi Azərbaycandan olan yazıçı, ictimai-siyasi xadim və tacir Hacı Zeynalabdin Marağalı (Marağayi) fars dilində “Səyahətnameyi-İbrahimbəy” (“İbrahim bəyin səyahətnameəsi”) adlı irihəcmli xatirə əsəri yazmışdır. Həmin əsər 1905-1908-ci illərdə İranda üç cildə çap olunmuşdur. Bu kitab bir güzgü kimi İranın ictimai-siyasi vəziyyətini saf, sadə, açıq və aydın surətdə bəyan edir.

Maraqlıdır ki, Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə “Səyahətnameyi-İbrahimbəy” romanından bir parçanı farscadan ana dilimizə çevirmiş, “Molla Nəsrəddin” jurnalında həmin romanın motivləri əsasında çəkilən şəkillərə geniş yer ayırmışdır.

Əli bəy Hüseynzadə “Həyat” qəzetinin 11 iyun 1906-cı il tarixli nömrəsində ““Molla Nəsrəddin”ə təşəkkür” başlıqlı məqalə dərc etdirmiş, orada həm Mirzə Cəlilin tərcüməsini, həm də “Səyahətnameyi-İbrahimbəy” romanı əsasında çəkilən şəkilləri yüksək dəyərləndirmişdir.

“Səyahətnameyi İbrahimbəy” əsərinin yalnız birinci cildi 1913-cü ildə Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək nəşr olunmuşdur.

1986-cı ildə “Səyahətnameyi İbrahimbəy” Tehrandə təkrar nəşr edilmişdir.

Zeynalabdin Marağayinin 500 səhifə həcmində olan “İbrahim bəyin səyahətnameəsi və ya təəssübkeşliyin bəlası” adlı romanı 1982-ci ildə Bakıda

“Elm” nəşriyyatında Azərbaycan dilində yenidən çapdan buraxılmışdır. Bu xatirə əsərinin tərtibçisi və müqəddimə müəllifi professor Hamid Məmməd-zadə, fars dilindən tərcümənin redaktoru Həmzə Xoşginabi, son söz müəllifi isə xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovdur.

“Avrasiya Press” nəşriyyatı 2006-cı ildə “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı” seriyasında Zeynalabdin Marağayinin “İbrahim bəyin səyahətnaməsi və ya təəssübkeşliyin bəlası” romanını həmin nəşr əsasında təkrar çap etmişdir.

Cəlil Məmmədquluzadənin 1926-1930-cu illərdə qələmə aldığı, lakin tamamlaya bilmədiyi “Xatiratım” əsəri məzmunu, materialı, əhatə etmək istədiyi məsələlərin tarixi-mədəni əhəmiyyəti baxımından çox qiymətli memuardır. Görkəmli ədib yazır: “... Çün bu sətirləri oxuyan möhtərəm oxucularım şəx yox ki, burada rəvayət olunan keyfiyyətlərə inanacaqlar, çünki allah şahiddir ki, burada bir zərrə qədər xilaf yoxdur. Elə də onlar görəcəklər ki, mənim haman qaranlıq əsrimin mömin müsəlmanları gecə və gündüz vaxtlarının çox hissəsini namaza həsr etmişlər” [3, s.599].

Göründüyü kimi, Cəlil Məmmədquluzadə oxucusunda belə bir qənaət yaratmaq istəyir ki, qələmə aldığı faktların, əhvalatların, təsvir etdiyi insan xarakterlərinin hamısı o dövrdə öz gözləri ilə gördükləri, şəxsən müşahidə etdikləri məsələlərdir.

Rəşid bəy Əfəndiyevin dahi mütəfəkkir Mirzə Fətəli Axundzadə haqqında xatirələri, Abdulla Şaiqin XX əsrdə Azərbaycanda mədəni və ədəbi həyat, Hüseynqulu Sarabski, Mirzəağa Əliyev, Mustafa Mərdanov və başqalarının teatr tarixinə aid xatirələri oxucuların rəğbətini qazanmış əsərlərdəndir.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Azərbaycan Elmlər Akademiyası görkəmli ədib və şairlərlə müqavilə əsasında son əsrlərin mədəniyyət, ədəbiyyat həyatını əks etdirən bir sıra mühüm xatirələr yazdırmışdır. Məsələn, Məmməd Səid Ordubadinin, Seyid Hüseynin, Tağı Şahbazi Simurğun yazdığı xatirələr bu silsilədənndir.

Abdulla Şaiqin ilk dəfə 1961-ci ildə “Uşaqgəncnəşr”də çapdan çıxmış 224 səhifəlik “Xatirələrim” əsəri memuar ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrindən biridir. Publisistik xarakterdə qələmə alınmış bu əsər ədibin yaşay-yaratdığı dövrü, mühiti, şəraiti geniş şəkildə əhatə edir. “Xatirələrim” kitabı 1973-cü ildə “Gənclik” nəşriyyatında (364 s.), 2015-ci ildə isə “Xan” nəşriyyatında (368 s.) təkrar nəşr edilmişdir.

Mehdi Hüseynin Türkiyə xatirələri əsasında yazdığı “Bir ay, bir gün” əsəri səyahətnamə xarakterli publisist əsər kimi maraqla qarşılanmışdır.

Xatirə ədəbiyyatından bədii əsərlərin yazılmasında geniş istifadə olunur. Məlumdur ki, Lev Tolstoy “Hərb və sülh”, Məmməd Səid Ordubadi “Gizli

Bakı” və “Döyüşən şəhər”, Mir Cəlal “Yolumuz hayanadır” romanlarını, Səməd Vurğun “Xanlar”, Süleyman Rüstəm “Qaçaq Nəbi” pyeslərini yazarkən siyasi, ictimai, tarixi və s. məxəzlərlə birlikdə bir çox xatirələrdən də istifadə etmişlər.

Son onilliklərdə xatirə ədəbiyyatı silsiləsindən müxtəlif nəşriyyatlarda bir sıra maraqlı əsərlər hazırlanıb nəşr olunmuşdur. Ömər Faiq Nemanzadənin “Xatirələrim”, Məmməd Əmin Rəsulzadənin “Qafqaz xatirələri”, Nağı bəy Şeyxzamanlının “Xatirələr”, Əliğa Şıxlinskiyin “Xatirələrim”, Süleyman Rüstəmin “Unudulmaz müəllim”, Dilbər Axundzadənin “Müşfiqli günlər”, Fridrix Bodenştedtin “Mirzə Şəfi haqqında xatirələr”, Anarın “Sizsiz” əsərləri xatirə (memuar) ədəbiyyatı nümunələridir.

Oxucuların marağını və tələbatını nəzərə alaraq “Xan” nəşriyyatı “Xatirə ədəbiyyatı silsiləsindən” Dilbər Axundzadənin “Müşfiqli günlər” (2014, 175 s.; 2015, 173 s.; 2017 173 s.), Abdulla Şaiqin “Xatirələrim” (2015, 364 s.), Mişkinaz Cavid, Turan Cavidin “Cavid haqqında xatirələr” (2015, 118 s.), “Üzeyir Hacıbəyli xatirələrdə” (2016, 254 s.), “Səməd Vurğun xatirələrdə” (2016, 356 s.), Nağı bəy Şeyxzamanlının “Xatirələr” (2016, 279 s.), Baninin (Ümmülbanu Əsədullayeva) “Qafqaz günləri” (2017, 259 s.) kitablarını nəfis şəkildə təkrar nəşr etmişdir.

Xatirə (memuar) ədəbiyyatını nəşrə hazırlayan redaktorlar professor Mir Cəlalin bu tövsiyələrini unutmamalıdır: “Xatirə əsərlərini bu üslubda yazılan, başqa, sırf bədii əsərlərlə qarışdırmaq lazım deyildir. Bəzən yazıçılar əsərlərindəki əhvalatı təhkiyə, nağıl üsuli ilə, üçüncü şəxsin dili ilə deyil, məhz birinci şəxsin dili ilə, əhvalatın canlı şahidi kimi danışmağı üstün tuturlar. Bu halda xatirə üslubu çox münasib və təsirlidir. Ancaq belə bədii əsərləri xatirə ilə qarışdırmaq səhv olardı. Burada faktlar, tarixi hadisələr, olub-keçmiş sərgüzəştlər deyil, ədibin bədii niyyəti, yaradıcı xəyalın məhsulu üstgünlük təşkil edir. Belə əsərlərdəki əhvalatı fakt ilə, tarix ilə tutuşdurub tədqiq etmək səhvdir” [6, s.159].

5) *Povest*in redaktəsi

“Povest” termini rus dilində “danışmaq”, “nəql (nağıl) etmək”, “söyləmək”, “təhkiyə” mənasında işlənən “povestvovanie” sözündən alınmışdır. Povestə bəzən böyük hekayə deyilir. Çünki povestlə hekayə bir-birinə yaxın janrlardır. Hekayədən fərqli olaraq, povestdə bir yox, bir neçə əhvalatdan bəhs edilir, bir yox, bir neçə süjet xətti qurulur. Povestdə təsvir olunan surətlərin,

iştirak edən əsas qəhrəmanların sayı da hekayədəki surətlərin sayından bir neçə dəfə çox olur.

Professor Cəfər Xəndan yazır: “Povest böyük hekayədir. Əgər... həcm məsələsi ilə povesti şərti olaraq aydınlaşdırsaq, deyə bilərik ki, povest hekayə ilə roman arasında, orta həcmdə yazılmış epik əsərlərə deyilir. Onda ki epizodların sayı romana nisbətən az, hekayəyə nisbətən çox olur” [4, s.141].

Mahiyyətə romanla povest arasında ciddi fərq yoxdur. Bu janr romana yaxın olsa da, bir çox xüsusiyyətləri ilə ondan fərqlənir.

Məşhur rus tənqidçisi Vissarion Belinskinin fikrincə, “Povest yalnız həcmə kiçik olan roman deməkdir” [4, s.141].

Tənqidçinin göstərdiyi kimi, roman ən əhatəli epik janr olduğu üçün bütün zəruri təfsilatı epik dərinliklə əks etdirməyi sevir. Əhatəliliyinə və epik dərinliyinə görə romanda əhvalat bir qədər ləng inkişaf edərsə, süjet çox şaxələndə, bunu həmin janr üçün qüsurlar saymazlar. Povestin çərçivəsi isə romana nisbətən xeyli yığcam olduğundan bu janrın epik əhatə imkanı məhduddur. Ona görə də burada çeviklik, dinamiklik özünü göstərməlidir. Yazıçı hadisədən hadisəyə, epizoddan epizoda, ovqatdan ovqata keçidləri ləngitməməli, bu keçidləri sürətləndirməlidir [4, s.153-154].

Azərbaycan ədəbiyyatında povestin ilk nümunəsi Mirzə Fətəli Axundzadənin “Aldanmış kəvakib” (“Hekayəti-Yusif şah”) əsəri sayılır. Yazıçı 1857-ci ildə qələmə aldığı bu əsərlə Azərbaycan ədəbiyyatında realist nəsrin banisi olmaqla yanaşı, həm də milli ədəbiyyatımızda povest janrının əsasını qoymuşdur.

Cəlil Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin əhvalatları” (“Eşşəyin itməkliyi”) (1894), Nəriman Nərimanovun “Pir”, Abdulla bəy Divanbəyoglu-nun “Can yangısı” (1903), İbrahim bəy Musabəyovun “Neft və milyonlar səltənətində” (1916) adlı maraqlı povestləri bu janrın inkişafına müəyyən tökən vermişdir.

XX əsrdə Süleyman Rəhimovun “Medalyon”, “Mehman”, Əli Vəliyevin “Gülşən”, Mehdi Hüseynin “Kin”, Mir Cəlalin “Dağlar dilə gəldi”, İsa Hüseynovun (Muğanna) “Yanar ürək”, Əbülhəsənin “Tamaşa qarının nəvələri” və s. əsərləri povest janrının ən gözəl nümunələri hesab olunur.

Mövzunun əhatəsi baxımından povestlərin çoxu romana yaxın olduğundan bəzən eyni əsəri həm povest, həm də roman adlandırırlar. Məsələn, rus yazıçısı Maksim Qorkinin “Ana”, Azərbaycan ədibi Nəriman Nərimanovun “Bahadır və Sona” əsərləri həm povest, həm də roman hesab edilir.

Müstəqillik dövrünün bədii nəsrinə dair müşahidə və düşüncələrini bölüşən professor Cəlil Abdullayev qeyd edir ki, son illərdə povest janrı kifa-

yət qədər məhsuldar olmuşdur. Ümumiyyətlə, epik növün bu orta şəkli bizim ədəbiyyatımızın ən aparıcı formalarından biri sayılır. Ona görə də bu janrda demək olar ki, istisnasız olaraq, nasirlərimizin hamısı qələmini sınaşıdır. Bu baxımdan Əlibala Hacızadə, Yusif Kərimov, Məmməd Oruc və başqaları uğurlu əsərlər yazmışlar. Eyni zamanda Vaqif Sultanlının “Ölüm yuxusu”, Hüseynbala Mirələmovun “Xəcalət”, Səfər Alışarlıının “Yavur”, Anarın “Ağ qoç, qara qoç”, Aqil Abbasın “Çadırdə Üzeyir Hacıbəyov doğulmaz”, Vəliş Qaragölün “Bir cüt hörük”, Əzizə Cəfərzadənin “Bəla”, Kamil Əfsəroğlunun “Hamam hamam içində”, Elçin Hüseynbəylinin “Əsirlər”, Tamara Vəliyevanın “Xəyanət”, “Çəlikli qoca”, “Çirkab”, Əlabbasın “Güdaz” və digər povestlər maraq doğurur.

2010-cu illərdə Anarın “Göz muncuğu”, Məmməd Orucun “Atəşkəs yalısı”, Nəriman Əbdürrəhmanlının “Yelçəkən”, Qərib Mehdimin “Humanist”, Telman Haqverdiyevin “Şeytan tələsi”, Gülxani Pənahnın “Tanrının unudduğu xocalılar”, Səhər Əhmədin “Yeddinci palata”, Mustafa Çəmənlinin “Mübariz”, Günel Anarqızının “Altıncı”, Məmməd Əfşanın “Haqq divanı” povestləri də oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır.

Povestlərin redaktəsi bir çox cəhətdən roman üzərində aparılan redaktə prosesinə oxşardır. O öz həcminə görə roman və hekayə arasında aralıq mövqe tutur. Əsas fərq ondan ibarətdir ki, povestdə əsas təşkilati rolu təhkiyə (nəqləmə) yerinə yetirir. Hətta bəzən povestdə hadisələrin xronikal və təsviri romana nisbətən daha ətraflı verilir. Burada subyektiv element daha güclü görünür, müəllifin təsvir olunan hadisələrə münasibəti daha parlaq ifadə edilir. Povestdə əhvalatları danışanın (nağılçının) fiquru daha aydın görünür, təhkiyəçinin dili daha koloritli olur.

Ona görə də povesti nəşrə hazırlayan redaktor bütün bu cəhətləri nəzərə almalı, yəni təhkiyənin özünə, müəllifin ifadə tərzinə, onun emosionallığına, bədiiliyinə, məntiqinə daha çox diqqəti ayırmalıdır.

6) Romanın redaktəsi

“Roman” sözü fransız, ispan, italyan və s. dillərin daxil olduğu roman dil qrupunun adı ilə bağlıdır. XII-XIII əsrlərdə həmin dillərdə təhkiyə üsulu ilə yazılan bütün bədii əsərlər bir qayda olaraq roman adlandırılmışdır. Lakin zaman keçdikcə bu anlayış yeni məzmun kəsb etmiş, roman xüsusi janr kimi formalaşmışdır.

Ədəbiyyatşünaslıqda roman epik növün həcm etibarilə ən böyük, ən əhatəli, ən şaxəli, ən mürəkkəb janrı sayılır. Romanda təsvir edilən hadisələr

və surətlər digər janrlarla müqayisədə xeyli çoxdur. Hekayə və povestdə yazıçı adətən qəhrəmanın həyatının müəyyən bir mərhələsini təsvir etdiyi halda romanda yazıçı qəhrəmanı dinamik inkişafda göstərmək, bəzən onun bütün ömür yoluna nəzər salmaq imkanı qazanır.

Roman janrının əsas xüsusiyyətləri haqqında rus ədəbi tənqidçisi Vissarion Belinski yazır: “Bizim zamanın epopeyası romandır. Romanda eposun bu növə məxsus olan bütün mühüm əlamətləri vardır, yalnız bu fərqlə ki, romanda başqa ünsürlər və başqa kolorit hakimdir... Burada adi, prozaik həyatın hadisələri ideallaşdırılır, ümumi tip halında yekunlaşdırılır. Roman özü üçün məzmun olaraq ya tarixi bir hadisəni ala bilər və eposda olduğu kimi, o sahədə hər hansı xüsusi bir hadisəni inkişaf etdirə bilər; fərq bu hadisələrin özlərinin mahiyyətində və deməli ki, bunu inkişaf və təsvir etmənin mahiyyətindədir; ya da roman həyatı, müsbət varlığı olan indiki vəziyyətində ala bilər. Bu, ümumiyyətlə, yeni incəsənətin haqqıdır” [4, s.144-145].

Azərbaycanda dram və roman janrlarının əhəmiyyəti haqqında ilk sözü Mirzə Fətəli Axundzadə demişdir. İranda yaşayan, yazdığı pyesləri məsləhət almaq üçün Tiflisə Mirzə Fətəliyə göndərən Mirzə Ağa Təbrizi adlı müəllifə cavabında böyük tənqidçi-ədəbiyyatşünas bir sıra mühüm məqamlara aydınlıq gətirmişdir. O, 28 iyun 1871-ci il tarixli “Mirzə Ağanın pyesləri haqqında kritika” adlı məktubunda yazırdı: ““Gülüstan” və “Zinətül-məcalis” (*uzun müddət məktəblərdə dərs vəsaiti kimi tədris olunmuş didaktik-nəsihətəməz əsərlər nəzərdə tutulur – K.A.*) dövrü keçmişdir. Bu gün bu cür əsərlər millətin işinə yaramır. Bu gün millət üçün faydalı və oxucuların zövqü üçün rəğbətli olan əsər – drama və romandır. Roman da drama fənninin bir qisimidir ki, izahı uzun şərhə möhtacdır” [1, s.342].

Dünya ədəbiyyatında roman janrı xüsusilə XIX-XX əsrlərdə geniş yayılmış, klassik sənətkarlar onu kamil səviyyəyə çatdırmışlar. Bu baxımdan Migel de Servantesin “Don Kixot” (İspaniya, XVII əsr), Onore de Balzakın “Bəşəri komediya” silsiləsi (Fransa, XIX əsr), Lev Tolstoyun “Anna Karenina”, “Hərb və sülh”, “Dirilmə” (Rusiya, XIX əsr), Cek Londonun “Martin İden” (Amerika, XIX əsr), Maksim Qorkinin “Ana”, Mixail Şoloxovun “Sakit Don” (Rusiya, XX əsr), Teodor Drayzerin “Kerri bacı”, “Amerika faciəsi” (Amerika, XIX əsr) və başqa romanları daha məşhurdur.

Nəriman Nərimanov 1896-cı ildə roman adı ilə nəşr olunmuş “Bahadır və Sona” əsəri ilə Azərbaycan milli romanının banisi adını qazanmışdır.

Azərbaycanda realist romanın digər bir nümunəsini isə Sultan Məcid Qənizadə qələmə almışdır. “Məktubati-Şeyda bəy Şirvani” adlı bu roman “Müəllimlər iftixarı” və “Gəlinlər həmayili” adlı iki hissədən ibarətdir.

XX əsrin əvvəllərində Məmməd Səid Ordubadi Azərbaycan ədəbiyyatında ilk romanlardan biri olan “Bədbəxt milyonçu” əsərini yazsa da, sözün həqiqi mənasında roman janrı Sovet hakimiyyəti illərində inkişaf etmişdir. 1930-1940-cı illərdən etibarən Ələkbər Əbülhəsən “Yoxuşlar”, “Dünya qopur”, Süleyman Rəhimov “Şamo”, “Saçlı”, Mir Cəlal “Bir gəncin manifesti”, Mirzə İbrahimov “Gələcək gün”, “Böyük dayaq”, Mehdi Hüseyn “Səhər” romanlarını yaratmaqla nəsrimizi yeni yüksək bir mərhələyə qaldırmışlar.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Məmməd Səid Ordubadinin “Qılınc və qələm”, Mirzə İbrahimovun “Pərvanə”, İsmayıl Şıxlının “Dəli Kür” və s. kimi qiymətli romanları Azərbaycan ədəbiyyatını xeyli zənginləşdirmişdir.

Sonrakı dövrdə roman janrı müəyyən təkamülə uğrayıb dəyişməkdə, yeni keyfiyyətlər qazanmış, bir çox yazıçıların yaradıcılığında getdikcə yığcam, çevik janra çevrilmişdir. Ənvər Məmmədخانlı “Babək”, “İsmayıl Şıxlı “Ölən dünyam”, Sabir Əhmədli “Qoca qartalın ölümü”, Yusif Səmədoğlu “Qətl günü”, Anar “Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi”, Çingiz Hüseynov “Fətəli fətəhi”, Elçin “Mahmud və Məryəm”, Vidadi Babanlı “Ömürlük əzab” və s. romanları ilə müəyyən ədəbi uğurlar qazanmışlar.

Bundan başqa, Çingiz Abdullayevin “Mavi mələklər” (1993), “Qanın üç rəngi” (2001), “İnsan ovu” (2011), “İngilis bulvarı” (2011), “Hammurapi qanunu” (2012), “Bakı bulvarı” (2013), “Qərb bürküsü” (2013), “Transilvaniya səfəri” (2014), Ramiz Abbaslının “İlğım” (2000), “Ad oğrusunun adı” (2015), Mahirə Abdullanın “Əvvəl. Axır” (2004), Eyvaz Əlləzoğlunun “Oduçu geri qayıdır” (2010), Nəriman Əbdürrəhmanlının “Yalqız”, “Yolsuz” (2011), “Qurban” (2014), “Taclı. Şah, Şah(Bəyim), Şah(Zadə)” (2017), Aqil Abbasın “Dolu” (2008), Seyran Səxavətin “Yəhudi əlifbası” (2009), Sabir Rüstəmxanlının “Sunami” (2011), Məmməd İsmayılın “İz” (2015), Elxan Elatlının “Xəyanət” (2015), Elçinin “Baş” (2017), Nəsibə Günəşin “Getmə” (2017) və s. kimi romanları nəşr olunmuşdur.

Professor Cəlal Abdullayev yazır: “Müstəqillik dövrünün nəsr əsərlərinə diqqət yetirsək, bir sıra yeni, orijinal, istər forma və istərsə də məzmun baxımından yeni, novatorcasına yazılmış nümunələrə rast gəlmək olar... Bizim indi haqqımız yoxdur deyək ki, ədəbiyyatımız yoxsullaşmışdır, bədii əsərlər az yaranır. Lakin məsələ heç də kəmiyyətdə deyil, keyfiyyətdədir. Məsələ nə yaratmaq deyil, nələr yaratmaqda deyil, necə yaratmaqdadır. Əlbəttə, bədii nəsrimizin nəhrini zənginləşdirən çay sularının hamısı istənilən şəffaflıqda ola bilməz: onların içərisində bulanıq, durulmamış sular, şırnaqlar, cılız sıxmalar da, kiçik bir bulağın zəif axarları da ola bilər” [9, s.442-443].

Bəzən yazıçı bir romanının əsas qəhrəmanlarını, yəni əsərin əsas iştirakçılarını daha sonra qələmə aldığı ikinci romanında da təsvir edir ki, bu halda hər iki roman bir yerdə dilogiya (iki roman) adlanır. Əgər həmin qəhrəmanlar yazıçının üçüncü əsərinin də iştirakçılarına çevrilərdə, bu zaman hər üç roman birlikdə trilogiya (üç roman) əmələ gətirir.

Beləliklə, silsilə təşkil edən iki hissəli roman *dilogiya*, silsilə təşkil edən üç hissəli roman *trilogiya* adlanır. Məsələn, Mehdi Hüseynin “Abşeron” və “Qara daşlar” romanları birlikdə dilogiya təşkil edir. Məmməd Səid Ordubadinin “Gizli Bakı”, “Döyüşən şəhər” və “Dünya dəyişir” romanları isə trilogiya sayılır. Məsələn, rus ədibi Maksim Qorkinin “Uşaqlıq”, “Özgə qapılarında”, “Mənim universitetlərim” əsərləri birlikdə trilogiya təşkil edir.

Dilogiya və trilogiyaların hər hissəsi müstəqil roman sayılır. Bu hissələrdən hər birinin adətən öz müstəqil adı olur. Sadəcə, bu müstəqil romanları az-çox şəkildə eyni mövzu və eyni obrazlar birləşdirir.

Çox mürəkkəb və zəngin həyat materialı əsasında yazılıb, bütöv bir epoxanı əhatə edən romanlara *epopeya* deyilir. “Epopeya” termini də “epos” sözündəndir, hadisələrin daha geniş, daha ətraflı nəql olunması deməkdir.

Epopeya epik növün ən mürəkkəb janrıdır. O, romana çox yaxın olsa da, bütün romanları epopeya adlandırmaq olmaz. Epopeyada ümumxalq həyatı əsas yer tutur. Əgər romanda təsvir olunan hadisələr bir neçə obrazla əlaqədar olursa, epopeyada demək olar ki, bütöv xalq həyatı təsvir olunur. Epopeya kompozisiya cəhətdən mürəkkəb, süjet baxımından çoxşaxəli olur.

Məsələn, rus ədibləri Lev Tolstoyun “Hərb və sülh”, Maksim Qorkinin “Klim Samkinin həyatı”, Mixail Şoloxovun “Sakit Don” romanları epopeyadır. Təkcə onu vurğulamaq kifayətdir ki, “Hərb və sülh” əsərində 600-ə qədər surət iştirak edir. Bu da hadisələrin mürəkkəbliyini və daha geniş planda təsvir edildiyini sübuta yetirir [5, s.149-150].

Azərbaycan ədəbiyyatında xalq yazıçısı Süleyman Rəhimovun “Şamo” əsəri epopeya nümunəsi hesab olunur. Ədəbi fəaliyyətə 1930-cu ildən başlayan Süleyman Rəhimov “Şamo” adlı ilk əsərinin üzərində 50 il, yəni bütün ömrü boyu işləmiş və ona xeyli əlavələr etmişdir. Epopeyanın I cildi 1931-ci, II cildi 1940-cı, III cildi 1964-cü, IV cildi isə 1978-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Romanlar mövzularına görə bir sıra qruplara bölünür: tarixi roman, ictimai roman, fəlsəfi roman, ailə-məişət romanı, macəra romanı və s.

Tarixi şəxsiyyətlərlə, onların həyat və fəaliyyətinin təsviri ilə bağlı olan romanlara tarixi roman deyilir. Məmməd Səid Ordubadinin Nizami Gncəvinin həyat və yaradıcılığına işıq salan “Qılınc və qələm”, Cənubi Azərbaycandakı inqilabi hərəkətdən bəhs edən “Dumanlı Təbriz”, Yusif Vəzir Çəmənəmin-

linin XVIII əsrin görkəmli ictimai-siyasi xadimi və şairi Molla Pənah Vaqifin həyat və fəaliyyətinə həsr olunmuş “İki od arasında” (və yaxud “Qan içində”), İsa Hüseynovun XIV əsrin dahi mütəfəkkiri İmadəddin Nəsiminin taleyinə işıq salan “Məhşər” əsərləri tarixi roman nümunələridir. Daha sonra Fərman Kərimzadə “Qarlı aşırım”, “Çaldıran döyüşü”, Xudafərin körpüsü”, Əlisa Nicat “Mirzə Şəfi”, “Qızılbaşlar”, Bayram Bayramov “Karvan yolu”, Çingiz Hüseynov “Doktor Nərimanov”, “Məhəmməd peyğəmbər”, Əzizə Cəfərzadə “Bəla”, “Haqqa doğru”, “Gülüstandan öncə”, “Əllərini mənə ver”, “Aləmdə səsim var mənim”, “Cəlalyyə”, C.Cahanbaxış “Ömrün pərişan günləri” və başqa əsərləri ilə tarixi roman janrını daha da inkişaf etdirmişlər.

Qeyd etməliyik ki, yazıçı C.Cahanbaxışın xalq şairi Səməd Vurğunun həyat və fəaliyyətinə həsr olunmuş “Ömrün pərişan günləri” romanı uzun illər çap olunmamış, yalnız müstəqillik dövründə – 1999-cu ildə müəyyən ixtisarlara işıq üzü görmüşdür. Professor Cəlal Allahverdiyev yazır: “Halbuki xalq şairinin haqqında indiyədək yazılmış bədii əsərlərin hamısından özünün realizmi, həyat həqiqətlərinə sədaqəti ilə seçilən bu əsərdə Səməd Vurğunun mücəssəm heykəli – xüsusən gənclik illərinin obrazı, həyatı fakt və sənədlərə, şəxsi tanışlığa, dostluğa istinadən yaradılmışdır. Oxucu bu əsərdən şairin ilk gənclik həyatına, ailəsinə, qohumlarına, şəxsiyyətinə dair xeyli zəngin və maraqlı informasiyalar ala bilər. Biz arzu edərdik ki, həmin əsər tam halda ayrıca kitab şəklində çapdan çıxsın və oxuculara çatdırılsın” [9, s.444-445].

Qəhrəmanların duyğu və düşüncələrinin, daxili hiss-həyəcanlarının ifadəsinə geniş yer verən, hadisələri qəhrəmanların davranışında əks etdirən romanlar psixoloji romanlar adlanır. Xalq yazıçısı Yusif Səmədoğlunun “Qətl günü” əsəri psixoloji romandır.

Realist romanda tipik şəraitdə tipik xarakterlərin nümayişi prinsipi daha bütöv və daha tam şəkildə həyata keçirilir.

Rus tənqidçisi Vissarion Belinski yazırdı: “Romanın forması və şərtləri ictimai həyata münasibətdə baxılan insanın poetik təqdimatı üçün hər şeydən daha rahatdır, buna görə də mənə elə gəlir ki, onun qeyri-adi müvəffəqiyyətinin sirri, onun sözsüz hökmranlığı da elə budur”.

Roman nəql edilən əsərdir. Burada həyat hadisələrinin geniş dairəsi əks edilir, özünün bütün çətinlikləri və çoxcəhətliliyi ilə çoxsaylı insanların taleləri izlənilir. Romanın forması müəllifə gerçəklikləri hərtərəfli açıb göstərmək üçün geniş imkanlar yaradır. Məhz bu janr tarixi hadisələri bədii şəkildə hərtərəfli əks etdirmək, müasir dövrün müxtəlif proseslərini açmaq, cəmiyyətin sosial və mənəvi inkişafının mühüm tərəflərini göstərmək qüdrətinə malikdir.

Roman mənsur və mənzum şəkildə olur. Nəzmlə yazılan romana mənzum roman deyilir. Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin”, Aleksandr Puşkinin “Yevgeni Onegin” əsərləri mənzum romanlardır.

Romanın redaktəsi mürəkkəb, uzunmüddətli, çox böyük zəhmət tələb edən bir prosesdir.

Professor İsmayıl Vəliyev yazır: “Redaktor hər şeydən əvvəl müəllifin hadisələri roman biçimində təsviretmə bacarığını müəyyənləşdirməlidir. Əgər əsərdə bir çox vacib hadisələr səthi, sadələşdirilmiş, sxematik şəkildə əks olunursa, deməli, mahiyyətə müəllif həyatı vəziyyətləri estetik şəkildə qavramığı bacarmamış, zahiri təəssüratların verilməsi ilə kifayətlənmişdir.

Bir çox ədəbi tənqidçilər müasir romanın ən başlıca çatışmazlığı kimi sözcüklüyü təsvirdə sadələməçiliyi, ikinci dərəcəli hadisə və əşyaları detalları ilə təsviri və s. halları qeyd edirlər. Təəssüf ki, bəzən roman ustaları güclü xarakterlər yaratmaq əvəzinə, hadisələrin zahiri təsvirinə üstünlük verirlər və belə hadisələr bədii təhlil səviyyəsinə qalxmadan şərhləndirilir, sxematiklik yaranır. Konfliktlər adı məişət ziddiyyətləri səviyyəsində qalır.

Romanların bu cür xarakterik qüsurları barədə ədəbiyyatşünaslarımızın haqlı iradları nəzərə alınmalıdır. Romanlarda həyatı geniş təsvir etmək adı ilə xırda məsələləri, adi məlumatları əsərə daxil etmək, qəhrəmanların lüzumsuz tərcümeyi-hallarına geniş yer vermək kimi nöqsanlar ədəbi tənqiddə haqlı olaraq qüsurlar sayılmışdır. Sxematiklik və bəsitlik romanda qəhrəmanların xarakterinin canlandırılmasına mane olur [10, s.83-84].

Romanın redaktəsi zamanı süjet və kompozisiya üzərində iş çox məsuliyyət tələb edən məsələdir. Müəllifin bütün həyatı materialı əhatə etməyə, bütün epizodların mahiyyət və mənasını açmağa, xarakterlərin mahiyyətini göstərməyə imkan verən süjet həllini tapa bilməsini müəyyən etmək olduqca vacibdir. Bunun üçün əsəri bütövlükdə görməyi bacarmaq lazımdır. Əsərdə bütün elementlərin tarazlığını, onların harmonik vəhdət təşkil edə bildiyini müəyyənləşdirmək olar. Buna görə birinci oxunuş prosesində ayrı-ayrı fəsil-lərin quruluşu, epizodların, dialoqların yerinə düşməsi haqda tələsik iradlar tutmaq cəhdləri faydasız və metodiki cəhətdən səhvdir.

Əsəri bütünlüklə oxuduqdan sonra yazıçının ideya-bədii məqsədmə nail olduğunu müəyyənləşdirmək üçün süjet-kompozisiya tamlığını dərk etmək və qiymətləndirmək zəruridir. Yalnız bundan sonra təsvir olunan hadisələr arasında səbəb-zaman əlaqəsini izləmək, hər bir personajın hərəkət xəttini yoxlamaq və dəyərləndirmək olar [10, s.85].

Redaktor romanın süjetini iştirak edənlərin münasibətlərinin məntiqini, onların hissələrini qanunauyğun surətdə əks etdirən hadisələr zənciri kimi qiym-

mətləndirir, qəhrəmanların xarakterlərinin daha tam ifadə olunduğu vəziyyətləri müəllifin tapa bildiyini də o, müəyyən edir.

Bütövlükdə isə romanın əlyazması üzərində redaktor işinin müvəffəqiyyəti həm yazıçının fərdi yaradıcılıq fikrinə nüfuz etmə, həm də janrın ümumi xüsusiyyətlərinin düzgün anlaşılması ilə şərtlənir [10, s.86].

Nəticə

Beləliklə, redaktor əsərin təhlili və qiymətləndirilməsi zamanı hər şeydən əvvəl incəsənət əsərinin əsası kimi obrazın köklü xüsusiyyətlərindən çıxış etməlidir.

Redaktorun bədii əsər üzərində işinin birinci mərhələsi əlyazmanın redaktor təhlilidir. Əlyazmanın redaktor təhlilinin məqsədi əlyazma müsbət dəyərləndirildiyi təqdirdə əsərin qiymətləndirilməsi, onun işlənilib tamamlanması yollarının müəyyənləşdirilməsidir. Əlyazmanın qiymətləndirilməsi mühüm ideoloji vəzifədir. Nəşrin məqsədəuyğun olub-olmaması haqqında qərarı məhz redaktor qəbul edir. Ona görə də oxucunun həqiqətənmi qiymətli və faydalı əsərlə qarşılaşacağı ilk nöbvədə məhz redaktordan asılı olur. Bu mərhələ müəllif üçün də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Yazıçının yaradıcılıq taleyi çox vaxt redaktorun ədəbi prosesdə həmin əsərin yerini düzgün qiymətləndirə, əsərin uğurlu və qüsurlu cəhətlərini müəyyənləşdirə bilməsindən asılı olur.

Redaktorun vəzifəsi müəllifi anlamaq, onun özünəməxsusluğunu duymaq, əsərə ehtiyatla, yaradıcılıqla yanaşmaqdan ibarətdir. Moldav yazıçı-dramaturqu İon Drusenin sözləri ilə desək, yaradıcılığın daxili arxitekturasını aşkar etmək, yazıçının bir kitabından o biri kitabına keçən o yeganə motivi, o əsəbi narahatlığı tapmaq çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Təəssüf ki, sovet dövrü ilə müqayisədə hazırda əksər nəşriyyatlarda ayrı-ayrı elm və bilik sahələri üzrə ixtisaslaşmış redaktorlar çox azdır, bəzilərinə isə ümumiyyətlə yoxdur. Professor İsmayıl Vəliyevin təsdiqlədiyi kimi, halbuki əvvəllər, məsələn, tək-cə bədii ədəbiyyatın nəşri ilə məşğul olan nəşriyyat redaksiyalarında çox zaman redaktorlar ədəbiyyatın növünə və janrına görə ixtisaslaşmışdılar. Bu da məhz bədii materialın – mətnin özünəməxsus xarakterindən doğurdu. Bədii əsərlərin redaktəsi – onun öyrənilməsi, analitik təhlili əsərin spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Belə ki, nəşriyyatlarda hekayə, nağıl, dastan, povest və romanlar üzrə ixtisaslaşan redaktorların olması əhəmiyyətli hadisədir. Bu həm də bədii əsərlər içərisində epik əsərlərin həcminə daha çox olmasının nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər [10, s.71].

Knyaz ASLAN

**FEATURES OF VARIOUS GENRES
EDITING LITERARY-ART WORKS
(based on the edition of prose works)**

Summary

In the article features of editing of literary and art editions are considered. First of all, attention is paid to the specifics of editing prose works. The author analyzed editorial preparation of various genres (short story, novella, memoir, novel) and made some generalizations.

***Key words:** literary and artistic works, prose, lyrics, drama, writer, prose writer, short story, novel, memoirs, novel, novel, editing.*

Князь АСЛАН

**ОСОБЕННОСТИ РЕДАКТИРОВАНИЯ РАЗЛИЧНЫХ ЖАНРОВ
ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ
(на основе редакцией прозаических произведений)**

Резюме

В статье рассматриваются особенности редактирования литературных и художественных изданий. Прежде всего, внимание уделяется специфике редактирования прозаических произведений. Автор проанализировал редакторскую подготовку различных жанров (рассказ, новелла, мемуары, повесть, роман) и сделал некоторые обобщения.

***Ключевые слова:** литературные и художественные произведения, проза, лирика, драма, писатель, прозаик, рассказ, новелла, мемуары, повесть, роман, редактирование.*

ƏDƏBİYYAT

a) Azərbaycan dilində

1. Axundov M.F. *Bədii və fəlsəfi əsərləri*. – Bakı: “Yazıçı” nəşriyyatı, 1987. – 368 s.
2. Aslan Knyaz. *Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu: Monoqrafiya*. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2005. – 330 s.
3. Cəlil Məmmədquluzadə. *Əsərləri: Üç cildə. Üçüncü cild*. – Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1967. – 904 s.
4. Cəfər Xəndan Hacıyev. *Ədəbiyyat nəzəriyyəsi: Dərs vəsaiti*. – Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1958. – 288 s.
5. *Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti / Tərt. Əziz Mirəhmədov*. – Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1978. – 200 s.
6. Mir Cəlil, Pənah Xəlilov. *Ədəbiyyatşünaslıq: Ali məktəblər üçün dərslik*. – Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1972. – 280 s.
7. Mikayılov Ş. *Ədəbiyyat nəzəriyyəsi: Dərs vəsaiti*. – Bakı: “Maarif” nəşriyyatı, 1981. – 228 s.
8. *Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı: Ali məktəblər üçün dərslik: I cild*. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007. – 504 s.
9. *Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı: Ali məktəblər üçün dərslik: II cild*. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007. – 564 s.
10. Vəliyev İ. *Ədəbi-bədii və uşaq kitablarının redaktəsi: Dərslik*. – Bakı, 2012. – 202 s.

a) Rus dilində

11. Козлова М.М. *Редакторская подготовка литературно-художественных изданий: Учебное пособие для студентов специальности “Издательское дело и редактирование”*. – Ульяновск: УлГТУ, 2000.
12. *Редактирование отдельных видов литературы: Учебник / Под редакцией проф. Н.М.Сикорского*. – Москва: Книга, 1987. – 400 с.
13. ГОСТ 16447-78. *Издания. Термины и определения основных видов. Взамен ГОСТ 16447-70; Введ. 01.07.79. 19 с.*
14. Кожевников Г.В. *Типология литературно-художественной книги: Учебник*. – Москва, 2001.

Rəyçilər: dos. R. Süleymanov, dos. Ş. Quliyeva

Rasim SÜLEYMANOV
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

QARABAĞIN ELM, TƏHSİL VƏ MƏDƏNİYYƏT XADİMLƏRİ HAQQINDA NƏŞRLƏR

Xülasə

Məqalədə “Qarabağ həqiqətləri” silsiləsinə daxil olan nəşrlər təhlil edilmişdir. Burada Qarabağın elm, təhsil və mədəniyyət xadimləri haqqında Heydər Əliyev Fondunun həyata keçirdiyi nəşrlər və digər çap məhsulları təhlil edilmişdir.

***Açar sözlər:** Heydər Əliyev Fondu, Qarabağ həqiqətləri, Qarabağın tarixi, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, Xocalı soyqırımı, Qarabağın elm, təhsil və mədəniyyət xadimləri haqqında nəşrlər.*

Milli-mənəvi dəyərlərin qorunub-saxlanması, təbliği və nəsildən-nəsilə ötürülməsi sahəsində əvəzedilməz vasitə olan kitabların və digər informasiya daşıyıcılarının hazırlanması və nəşri Heydər Əliyev Fondunun əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biridir. Yarandığı günlərdən başlayaraq Heydər Əliyev Fondu istər mövzu, istərsə də forma baxımından müxtəlif nəşrlər hazırlamış, onların çap edilməsini təmin etmişdir.

Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, YUNESKO-nun və İSESKO-nun Xoşməramlı Səfiri, Millət vəkili, Azərbaycan Respublikasının birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə hazırlanan “Qarabağ həqiqətləri” silsiləsindən beş seriya nəşr edilmişdir:

- 1) “Qarabağın tarixi haqqında məlumat” verən nəşrlər;
- 2) “Qarabağ münaqişəsinin başlanması” haqqında nəşrlər;
- 3) “Xocalı soyqırımı” haqqında nəşrlər;
- 4) “Erməni terror təşkilatlarının Azərbaycana qarşı fəaliyyəti” haqqında nəşrlər;
- 5) “Azərbaycana qarşı erməni təcavüzünün nəticələri” haqqında nəşrlər.

Qarabağın elm, təhsil və mədəniyyət xadimləri haqqında nəşrlər mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Tarixi mənbələrin təsdiqlədiyinə görə, Azərbaycanın Qarabağ bölgəsi dünyanın ən qədim insan məskənlərindən biri 2 milyon il yaşı olan Azıq düşərgəsi insanların yaşadığı ərazidir. Qarabağ ərazisi paleolit dövrünün Quruçay mədəniyyəti yaradıcılarının Tunc və Dəmir dövründə mövcud olan və bir-birini əvəz edən Kür-Araz və Xocalı-Gədəbəy mədəniyyətlərinin davamçılarının yaşayış məskənidir. B.e.ə. VI-III əsrlərə aid Beyləqan, Ağcabədi, Bərdə, Yevlax, Tərtər və Qarabağın Dağlıq ərazisində türk xalqlarına məxsus olan çoxlu sayda skif kurqanları aşkar edilmişdir.

Yeri gəlmişkən, XIX əsrə qədər Dağlıq Qarabağda heç bir zaman erməni etnik kütləsi olmamışdır. Qarabağın avtohton albanlarının olmasından istifadə edərək, oraya XIX əsrdən etibarən çoxlu erməni ailəsi köçürülmüşdür.

Bunu Dağlıq Qarabağda Ağdərənin (Mardakert) Marağa kəndində İranın Marağa şəhərindən Qarabağa ilk 200 erməni ailəsinin köçürülməsi şərafinə 1978-ci ildə ermənilərin özlərinin qoyduqları abidə əyani şəkildə sübut edir.

XVIII əsrin II yarısında Qarabağda Bayat, Şahbulaq (Tərnəküt), Pənahabad (Şuşa) qalaları salınmış və həmin qalalarda bazar, karvansaray, məscid, hamam, və s. inşa edilmişdir. Ağdamda imarətlər, Pənah xana və nəslinə aid künbəzlər tikilmişdir.

Molla Pənah Vaqif 1717-ci ildə Qazaxın Salahlı kəndində anadan olmuşdur. Belə bir fikir var ki, onun əcdadları Məhəmməd Füzulinin də mənsub olduğu Bayat tayfasındandır. Sonralar Vaqif Qarabağa köçmüşdür. Burada məktəb açan şair tez bir zamanda şəhər sakinləri arasında həm gözəl müəllim, həm də istedadlı şair kimi tanınmağa başlayır. Şairin şöhrəti eşidən Qarabağ hakimi İbrahimxəlil xan onu saraya dəvət edir.

Vaqif ömrünün son günlərinə qədər sarayda yaşamış, əvvəlcə eşik ağası (yəni xarici işlər naziri), daha sonra isə baş vəzir kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Prezident İlham Əliyev “Böyük Azərbaycan şairi Molla Pənah Vaqifin 300 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2017-ci il tarixli Sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda göstərilir ki, “Vaqifin yaradıcılığı daim tədqiq obyektinə çevrilmiş, əsərləri kütləvi tirajla nəşr edilmiş və yubileyi keçirilmişdir. 1982-ci il yanvarın 14-də ulu öndər Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü və iştirakı ilə Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzi Şuşa şəhərində şairin məzarı üzərində ucaldılmış əzəmətli məqbərənin açılışı olmuşdur. 1992-ci il mayın 8-də Ermənistanın silahlı quldur dəstələri işğala məruz qoyduqları Şuşada bütün beynəlxalq hüquq normalarını pozaraq mədəniyyət nümunələrinə qarşı vandalizm aktları törətmiş və 600-ə yaxın tarixi-memarlıq abidəsini tala-

yıb məhv etmiş, o cümlədən Xurşidbanu Natəvanın, Üzeyir Hacıbəylinin, Bülbülün ev-muzeylərini və Molla Pənah Vaqifin məqbərəsini dağıtmışlar”.

Vaqif irsinin azərbaycançılıq məfkurəsi işığında daha dərinlən araşdırılıb öyrənilməsi bu gün aktuallığını qoruyan və həllini gözləyən mühüm məsələlərdəndir.

Qasım bəy Zakir 1784-cü ildə Şuşa şəhərində doğulmuşdur. Onun əsli Qarabağda məşhur olan Cavanşirlər nəslindəndir. Ulu babası Kazım ağa Şuşa şəhərinin əsasını qoyan Pənah xanın doğma qardaşıdır. Zakir ilk təhsilini Şuşada mollaxanada almış, ərəb, fars, dillərini öyrənmiş, Firdovsi, Nizami, Sədi, Hafiz kimi məşhur şairlərin əsərləri ilə tanış olmuşdur. Şairin yeniyetməliyi və gəncliyi Qarabağda baş vermiş siyasi-hərbi hadisələr dövrünə təsadüf edir.

Qarabağ xanlığı Rusiyanın idarəçiliyinə keçdikdən sonra Zakir çar ordusunun Qafqaz müsəlman könüllü atlı dəstəsinə qoşulmuş, Rusiya-İran müharibələrində iştirak etmişdir. O, Abbas Mirzənin başçılıq etdiyi İran qoşununa qarşı vuruşan dəstənin tərkibində olmuş, medalla təltif edilmişdir.

Xurşidbanu Natəvan. XIX əsrdə yaşayıb-yaratmış Xurşidbanu Natəvan Qarabağın sonuncu hakimi Mehdiqulu xan Cavanşirin qızı, İbrahimxəlil xanın nəvəsidir.

Qasım bəy Zakir, Mirzə Camal Cavanşir Qarabaği, Mirzə Adıgözəl bəy Qarabaği, Əhməd bəy Cavanşir kimi tanınmış şəxsiyyətlər öz yaradıcılıqları, ədəbi söhbət və mübahisələri, eləcə də ağıllı məsləhətləri ilə Natəvanın dünyagörüşünün, bədii zövqünün formalaşmasına mühüm təsir göstərmişlər.

Xurşidbanu bir müddət Tiflisdə yaşamalı olmuşdur. O, bu şəhərdə rus, gürcü mədəni cəmiyyətlərinə qoşulmuş, özünü də milli ənənəsi, kübarlara məxsus davranışı və üç dildə sərbəst danışması ilə maraqlı oymuşdur. Bir sıra vilayət və şəhərlərə səyahətə çıxması Xurşidbanunun təfəkkür dairəsinin genişlənməsinə təkan vermişdir.

Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə 18 fevral 2016-cı ildə Belçika Krallığının Vaterlo şəhərində Xurşidbanu Natəvanın abidəsinin açılış mərasimi keçirilmişdir. Abidənin müəllifi heykəltəraş İmran Mehdiyevdir.

“Qarabağ xanlığı”. 2008-ci ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çap olunmuş “Qarabağ xanlığı” kitabında yazılır: “1747-ci ildə Nadir şahın qətlindən sonra Azərbaycanda Gəncə, Şirvan, Şəki, Quba, Bakı və başqa xanlıqlar yaranır. Qarabağda Pənahxan hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsi əleyhinə olan yerli əmirilər və mülüklərlə gərgin mübarizədə Qarabağ xanlığını qurur. Pənahəli xanın hakimiyyəti Adil şah tərəfindən də tanınmışdı. Beləliklə də 1551-ci ildə əsas qoyulmuş Qarabağ bəylərbəyliyi iki yerə – Qarabağ və

Gəncə xanlıqlarına bölünür və Qarabağ xanlığında hakimiyyət Qacarlardan Cavanşirlərə keçir. (Gəncədə isə yenə də Ziyadoğlu Qacarlar hakim idilər.) Məsələ burasındadır ki, I Şah Abbasın və Nadir şahın vaxtlarında qızılbaş tayfalarının Qafqazdan kütləvi olaraq, köçürülməsinə qədər bu bəylərbəylik əsas etibarlı ilə türkmənşəli Qacar tayfaları ilə məskunlaşmışdı. Və burada 1547-ci ildə Sultan titulu qazanmış Şahverdi Ziyadoğlu Qacardan başlayaraq, həmişə qacarların Ziyadoğlular boyundan olan nümayəndələr hakim olmuşdular. Təbii ki, belə bir vəziyyətdə qacarlar Qarabağda aparıcı mövqeyin itirilməsi ilə barışa bilməzdilər və bundan sonra hələ uzun zaman öz doğma torpaqlarını geri qaytarmağa cəhdlər göstərmişdilər”.

Əhməd bəy Ağaoğlu. 2007-ci ildə “Şərqi-Qərb” nəşriyyatı tərəfindən çap olunmuş “Seçilmiş əsərləri”n annotasiyasında deyilir: “Əhməd bəy Ağaoğlu 1869-cu ildə Azərbaycanın Şuşa şəhərində dünyaya gəlib. Atası Mirzə Həsən varlı pambıqçı fermer, anası Tazə xanım Şuşanın Sarıcı Əli nəslindən Zeynalabdin bəy Rəfibəyovun bacısıdır.

1888-ci ildə Parisə gedən Əhməd bəy burada məşhur fransız şərqşünasları Ernest Renan və professor Ceyms Darmestete ilə tanış olur. Əhməd bəy bu illərdə Sankt-Peterburq və Parisin məşhur Sorbonna universitetlərində təhsil alır. Beş dilə mükəmməl şəkildə yiyələnən Əhməd bəy o zaman həm yerli, həm də əcnəbi mətbuatda maraqlı məqalələrlə çıxış etməyə başlayır.

1894-cü ildə Qafqaza, fransız dilini tədris etmək məqsədilə qayıdan ədib tezliklə Bakıya köçür. Fransada təhsil aldığı dövrdə Avropa demokratik ideyalarından və fransız şərqşünas alimlərinin əsərlərindən təsirlənən Əhməd bəy tezliklə Azərbaycan xalqının milli özünüdərk etmə və türkçülük ideyalarının yayılması işinə başlayır”.

Həmidə Xanım Cavanşir. Mehriban Vəzirin tərcümə etdiyi “Həmidə xanım Cavanşir – Xatirələrim” kitabından: “Dövrünün görkəmli ictimai xadimi, zadəgan-ziyalı zümrəsinin ən ünlü qadın təmsilçisi, xeyriyyəçi və maarifçi Həmidə xanım Cavanşirin “Xatirələrim” əsəri oxuculara ilk dəfə bütöv şəkildə təqdim edilir. Müəllif burada atası Əhməd bəy Cavanşir, həyat yoldaşı Cəlil Məmmədquluzadə, “Molla Nəsrəddin” dərgisi, Qafqaz-İslam Ordusunun Şuşaya gəlişi, Cümhuriyyət dönəmində Qarabağın vəziyyəti haqqında geniş bilgi verir, sovet hakimiyyəti gəlincə ailənin necə məşəqqətlə Təbrizə köç etməsini, “Molla Nəsrəddin”in Təbrizdə nəşrini, Bakıya döndükdən sonra ailənin ağır durumunu, “Molla Nəsrəddin”in sovet Bakısında nəşrini və b. hadisələri cəlbedici bir dillə təsvir edir”.

“Üzeyir dünyası”. Heydər Əliyev Fondu müasir Azərbaycan professional musiqi sənətinin və milli operanın banisi Üzeyir Hacıbəyliyə həsr olunmuş

“Üzeyir dünyası” layihəsini hazırlamışdır. 2008-ci il sentyabrın 17-də “Gülüstən” sarayında layihənin təqdimatı keçirilmişdir. Mərasimdə Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban Əliyeva iştirak etmişdir.

“Üzeyir dünyası” layihəsinə “Ömür salnaməsi”, “Üzeyir Hacıbəyli ensiklopediyası”, “Bədii və publisistik əsərləri” kitabları, “Leyli və Məcnun”, “Koroğlu” operaları və “O olmasın, bu olsun”, “Arşın mal alan” musiqili komediyalarının klavir, libretto və CD-ləri daxildir.

“Ömür salnaməsi” kitabı Qulam Məmmədlinin Üzeyir Hacıbəylinin həyat və yaradıcılığında bəhs edən kitabı əsasında hazırlanıb. Kitabda Üzeyir bəyin maraqlı həyatı və çoxsahəli yaradıcılığı konkret faktlarla işıqlandırılır, 60 illik dövr ərzində müxtəlif qəzet və jurnallardan, kitablardan, arxiv materiallarından götürülmüş faktlar və sənədlərlə Üzeyir Hacıbəylinin əsərləri, bu əsərlər barədə fikir və rəylər təqdim edilir. Burada həmçinin dahi bəstəkarın əsərləri və onun haqqında yazılan müxtəlif materiallar toplanmış, indiyədək üzeyirşünaslığa dair nəşr olunmuş əsərlərin tam bibliografiyası verilmişdir.

Kitaba ön sözü Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti Mehriban Əliyeva yazmışdır.

“Bədii və publisistik əsərləri” kitabında Üzeyir Hacıbəylinin operaları, musiqili komediyaları, satirik hekayələri, səhnəcikləri, felyetonları və məqalələri toplanmışdır.

“Muğam Ensiklopediyası”. 2008-ci ildə Heydər Əliyev Fondu Azərbaycan muğamına həsr olunan “Muğam Ensiklopediyası” kitabını iki cilddən ibarət nəşr etdirmişdir.

“Muğam Ensiklopediyası” nəşrində 1300-ə yaxın məqalə, muğamla bağlı terminlərin şərh, muğam ifaçılarının, bəstəkarların yaradıcılığı haqqında məlumatlar, antik dövrdən müasir dövrə kimi dünyanın böyük alimləri və onların musiqiyə, muğama həsr olunan elmi əsərlərinə dair bilgiler, Azərbaycanın və xarici ölkələrin mədəniyyət xadimlərinin muğam haqqında fikirləri, bir sıra təşkilatlar – musiqi təhsili ocaqları, arxivlər, muzeylər, fondlar, musiqi kollektivləri ilə bağlı məlumatlar toplanmışdır.

Ensiklopediyaya daxil olan “Qarabağ xanəndələri” albomu Qarabağ muğam ifaçılığı məktəbinə mənsub görkəmli Azərbaycan xanəndələrinin səsyazılarını əhatə edir. Alboma XX əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən xanəndələrin qrammofon vallarında qorunub saxlanılan ifaları ilə yanaşı, bu məktəbin ənənələrini davam etdirən orta və gənc nəsillərin xanəndələrinin ifasında muğamlar, təsnif və xalq mahnıları daxil edilib.

İki cilddən ibarət olan bu kitabın redaksiya heyətinin sədri və baş redaktoru Mehriban Əliyevadır. Redaksiya heyətinə xalq artisti, professor Arif Ba-

bayev və b. daxildir. Ensiklopediyanı nəşrə G.Abdullazadə və b. hazırlamışlar. Kitabın hər iki cildində rəngli şəkillər və illüstrasiyalar verilmişdir.

Bu ensiklopediya həm muğamla bağlı ətraflı məlumatları özündə cəmləşdirir, həm də Azərbaycan muğamlarını müxtəlif musiqiçilərin ifasında təqdim edir. Keçən əsrin əvvəllərində ilk dəfə lentə alınmış muğamlardan tutmuş 2007-ci il muğam müsabiqəsinin qaliblərinin çıxışlarına qədər olan yazılar MP3 formatında 20 diskdən ibarət bir külliyyat təşkil edərək həqiqətən də ensiklopedik xarakter daşıyır.

2014-cü ildə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən “Azərbaycan Muğam Ensiklopediyası”nın rus dilində nəşri həyata keçirilmişdir. 25 sentyabr 2014-cü ildə həmin nəşrin təqdimatı keçirilmişdir.

Heydər Əliyev Fondunun hazırladığı <http://www.virtualkarabakh.az> saytında “Qarabağın görkəmli şəxsiyyətləri” bölməsində Alban tarixçisi Moisey Kalankatlı (VII əsrin sonu – VIII əsrin əvvəli), Cəbrayıl ata (VIII əsr), Xaçınılı Vaxtanq (XII əsr), I Həsən, Həsən Cəlal (XIII əsr), Sarı Aşıq (XVII əsr), Pənahəli xan, Molla Pənah Vaqif, İbrahimxəlil xan Cavanşir (XVIII əsr), Qasım bəy Zakir, Xurşidbanu Natəvan (XIX əsr), Mir Möhsün Nəvvab, Nəcəf bəy Vəzirov, Səməd bəy Mehmandarov, Cabbar Qaryağdıoğlu, Əhməd bəy Ağaoğlu, Bəhlul Behcət, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Üzeyir Hacıbəyov, Bülbül və başqaları haqqında ətraflı məlumat verilmişdir.

**Heydər Əliyev Fondunun “Ermənistan-Azərbaycan,
Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı nəşrlərin dünya ictimaiyyətinə
çatdırılması” layihəsi çərçivəsində nəşr olunmuş kitablar**

1. Tamas De Vaal. Qarabağ. Ermənistan və Azərbaycan sülh və savaşı yollarında. - Bakı, “İlay” MMC mətbəəsi, 2008. - 342 s.

Kitabda Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin kökləri, son müharibə zamanı Qarabağda və ümumilikdə regionda baş verən olaylar, danışıqlar və vasitəçi prosesi bitərəf müşahidəçi prizmasından araşdırılır.

2. 1920-ci ildə Qarabağ döyüşləri. - Bakı-2009. - 480 s.

Yazıçı-publisist Şəmistan Nəzirinin yeni kitabında Azərbaycan sərkərdələrinin Port-Artur, Birinci Dünya müharibəsi və 1920-ci ilin mart ayında erməni daşnaklarına qarşı apardığı döyüşlər faktlar əsasında qələmə alınıb.

3. Razim Həsənov. Xocalı soyqırımı və Zori Balayanın etirafları. - Bakı: “Mütərcim” nəşriyyatı, 2007. - 40 s.

Kitabda bəşər tarixinin ən dəhşətli faciələrindən olan və əsrlər boyu Azərbaycan xalqının yaddaşından silinməyən Xocalı faciəsindən bəhs edilir.

Bu kitab.13 yaşlı bir türk uşağını pəncərəyə mısmaqlayan, türk uşağının fəryadını boğmaq üçün anasının kəsilmiş döşünü uşağın ağzına soxan, sonra ölmüş türk uşağının dərisini soyaraq, tikə-tikə doğrayıb itlərə atan Zori Balayanın bu acı, insana yad olan, vəhşi etiraflarından ibarətdir.

4. Fazil Qaraoğlu. Ermənilər və həqiqətlər. - Bakı, “Nurlar” nəşriyyatı, 2008. - 493 s.

İki cildədən ibarət olan bu kitabda zəngin arxiv sənədləri və ilkin mənbəələr əsasında ermənilərin tarixindən, sosial-iqtisadi həyatından, mədəniyyətindən, dinindən tarix boyu türklərə qarşı törətdikləri vəhşiliklərdən bəhs edilir. Kitab ermənilərin fitnə-fəsadına uymuş dünya ictimaiyyətinin və xalqımızın bilməli olduğu faktlarla zəngindir.

5. Faiq İsmayılov. Tarixin faciəsi laçın. - Bakı “Nurlan” nəşriyyatı, 2003. - 48 s.

Ermənilər Azərbaycan torpaqlarına yiyələnmək istəyərkən onların əsas-sız iddialarını ifşa edən faktlardan biri də ərazimizdə olan tarixi abidələrdir. Bu faktların qarşısında aciz qalan ermənilər bu abidələrin maksimum ləğv olunmasına çalışırlar. Kitabda Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal edilmiş Laçın rayonu ərazisində qalan tarix və mədəniyyət abidələrinin bir qismi haqqında məlumat verilir.

6. Qarabağ: suallar və faktlar. - Bakı “Qismət” nəşriyyatı, 2005. -146 s.

Kitabda Qarabağ problemi bir neçə aspektdə təhlil edilir və oxucularda geniş təsəvvür yaratmağa cəhd edilir. Bu kitab hər şeydən öncə xarici vətəndaşlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Yazarlar da, ekspertlər də konkret faktlara əsaslanaraq problemi tarixi, mədəni, hüquqi və konfliktoloji aspektlərdən təhlil etməyə çalışmışlar.

7. Rəftar İmanov. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə qəsd-qondarma Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti. - Bakı “Adiloğlu” nəşriyyatı, 2005. -260 s.

Kitabda ermənilərin Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının bir daha yenedən dirçəlməsi, erməni daşnaqlarının Qarabağ siyasətinə separatizmin mərhələləri, yuxarı Qarabağa muxtariyyətin verilməsinin məqsədləri haqqında ətraflı məlumat verilir. Kitabda Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin faciəli nəticələri göstərilir.

8. İlham Əliyev: Heç bir təzyiq məni öz yolumdan çəkəndirə bilməz. – Bakı: “Oscar” nəşriyyatı, 2003. -236 s.

Kitabda ictimai-siyasi xadim, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Heydər oğlu Əliyevin və millət vəkillərinin Avropa Şurası Parlament Assambleyasında Qarabağla bağlı fəaliyyəti haqqında məlumat verilir.

9. Mərkəz Qacar. Açıqlıqdan bəla. - Bakı “Ulduz” nəşriyyatı, 2004. - 86 s.

Kitaba XIX əsrin 20-ci illərində Çar Rusiyasının Qacar dövlətində səfiri olmuş A.S.Qriboyedovun casusluq fəaliyyətindən bəhs edən “Açıqlıqdan bəla” tarixi dramı təqdim edilir. Müəllif bu dramı ilə A.S.Qriboyedovun Çar Rusiyasının işğalçılıq coğrafiyasının genişləndirilməsi, ermənilərin Qacar dövlətindən Qarabağa köçürülməsi, Şimali Azərbaycanın Çar Rusiyasına ilhaq olunması planının hazırlanması ilə bağlı fəaliyyətindən və onun yaramaz hərəkətlərindən hid-dətlənmiş Tehran camaatı tərəfindən 1829-cu ilin yanvarında haqlı olaraq qətlə yetirilməsini geniş oxucu kütləsinə çatdırır.

10. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tarixi kökləri. - Bakı “İnformasiya texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009. - 268 s.

Kitabda Ermənistanın təcavüzü nəticəsində yaranmış Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tarixi kökləri araşdırılmışdır. Hələ XVII əsrdən, başlayaraq Rusiya imperiyasına arxalanmaqla ermənilərin Azərbaycan torpaqları hesabına öz dövlətlərini yaratmaq sahəsindəki fəaliyyətləri, erməni ideoloqlarının çarizmin Azərbaycanda müstəmləkəçilik planları və geosiyasi maraqlarının həyata keçirilməsində iştirakı faktlar əsasında açıqlıq göstərilmişdir. Kitabda Azərbaycanı ikiyə bölən müqavilələrin mətnləri öz əksini tapmışdır.

11. Cafer Qiyasi, İbrahim Bozyel. Erməni mənəvi terroru (adlar dəyişsə də, tarix qalır). - Bakı: “Kitab Klubu”, 2007. - 33 s.

Ermənilər işğal altında olan Qarabağda tarixi yerlərin adını dəyişir, saxta xəritələr düzəldərək xaricdə yayılmasına çalışırlar. Azərbaycan davası böyük və müqəddəs davadır. Tez və ya gec haqlı olduğumuzu, qürur və ləyaqətimizi bütün dünyaya sübut edəcəyik. Ancaq bu müqəddəs savaşı anlamaq, başqalarına anlatmaq və bu yolda usanmadan çalışmaq gərəkdir. Təqdim olunan kitab oxuculara bu yöndə əvəzsiz xidmət edəcəkdir.

12. Anar Xəlilov. Qarabağ yaddaş.-Bakı: “MHS-poliqraf”, 2010.-192 s.

Kitabda işğal altında olan rayonlar haqqında geniş məlumat verilmişdir. Qarabağı görməyən, onun seyrinə düşməyən insanlar təqdim olunan bu kitabın köməkliyi ilə bu torpağın təbii sərvəti, coğrafi mövqeyi, başına gətirilən müsibətləri, tarixi və mədəniyyət abidələri haqqında yaşayan salnamələrimizlə tanış olmaq imkanı qazanacaqlar.

13. Camal Əhmədov. Fövqəladə komendant. - Bakı: “Adiloğlu” nəşriyyatı 2010. - 288 s.

Kitabda hamımızın indiyədək bilmədiyi faciəli günlərdən, Qarabağ müharibəsinin başlanmasının səbəblərindən tutmuş Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Qarabağın dağlıq hissəsinin tamamilə işğal olunmasınadək olmuş

faciələrdən bəhs edilir. Həmçinin müharibə qəhrəmanları və tarixin o acı günlərinin hadisələri təqdim olunur. Bütün təsvirlər real həyatdan və müharibə hadisələrindən qaynaqlanır.

14. Qarabağ. Bibliografiya. - Bakı: "Şuşa" nəş. 2004. - 400 s.

Bibliografiyada Azərbaycanın Qarabağ ərazisində 2001-ci ilə qədər yazılmış əsərlər haqqında informasiyanın böyük bir hissəsi daxil edilmişdir. Bibliografiya müxtəlif elm sahələri ilə məşğul olan mütəxəssislər və Qarabağ haqqında məlumat əldə etmək istəyən geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

15. Firudin Tərterovlu Borsunlu. Borsunlu ermənilərə göz dağı oldu. - Bakı: "Nərgiz" nəşriyyatı, 2008. - 136 s.

Kitab Qarabağ döyüşlərində xüsusi şücaət göstərmiş, öz dəstəsi ilə dəfələrlə erməniləri darmadağın etmiş Azərbaycanın qəhrəman oğlu Çopur Məhəmmədin davamçısı, el qəhrəmanı İlham Məmmədovun şərəfinə həsr edilmişdir. Kitabda Borsunlu ziyalıları, qəhrəmanları və şəhidləri haqqında məlumat toplanmışdır.

16. Azərbaycan məscidlərinin ensiklopediyası. - Bakı: "Əlhudə" nəşriyyatı 2004. - 432 s.

Kitabda Azərbaycan Respublikasının ərazisində və əsasən də Qarabağda olan məscidlər və onların tarixi haqqında məlumat verilir. Qeyd edilir ki, Qarabağdakı bir sıra məscidlər və türbələrin ermənilər tərəfindən restavrasiya edilərək özünüküleşdirilməsinə cəhd edilmişdir. Bəzən bu alınmadıqda saxtakar ermənilər həmin tarixi abidələri tamamilə məhv etmişlər.

17. Nəvvab M.M. Nəsihətnamə. – Bakı: "Azərbaycan" nəşriyyatı, 2005. - 56 s.

18. Əmrahov M.İ., Çingizov Ə., Həsənov H.İ. Qarabağ xanlığı, Bakı: "Mütərcim", 2008. - 220 s.

19. Süleyman Rəhimov. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. I cild. Bakı: "Şərq-Qərb", 2005. - 288 s.

20. Süleyman Rəhimov. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005. - 312 s.

Ələmdar Qənbər oğlu BAYRAMOV
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

**“ALTUN KİTAB” NƏŞRİYYATININ
SERİYALARLA KİTAB NƏŞRİ SAHƏSİNDƏ
FƏALİYYƏTİ**

Xülasə

Məqalə “Altun Kitab” nəşriyyatının Azərbaycanca seriyalarla kitabların nəşri sahəsindəki səmərəli fəaliyyəti təhlil edilmişdir. Burada son illərdə “Mənim ilk kitabım”, “Altun klassika”, “Dünya ədəbiyyatı” seriyalarında yüksək təribatla və keyfiyyətli poliqrafik icrada çap edilmiş və oxucuların ixtiyarına verilmiş kitablar haqqında ümumiləşdirilmiş məlumat verilmişdir.

***Açar sözlər:** “Altun Kitab” nəşriyyatı, Azərbaycanca seriyalarla kitab nəşri, “Mənim ilk kitabım”, “Altun klassika”, “Dünya Ədəbiyyatı” seriyaları.*

“Altun Kitab” nəşriyyatı daha çox bazarın sifarişləri əsasında öz fəaliyyətini qurur və hazırda Azərbaycan kitab bazarında xüsusi çəkiyə malikdir. Nəşriyyat bir sıra dərsləklərin nəşrini həyata keçirmiş, eyni zamanda seriyalarla kitab nəşri sahəsində uğurlu nəticələr əldə etmişdir. Nəşriyyatın çap məhsulları əsasən, OKA-OFSET Azərbaycan-Türkiyə nəşriyyat-poliqrafiya mərkəzinin mətbəəsində (Bakı) və Türkiyənin ən iri mətbəələrindən olan Sistem-Ofset mətbəəsində çap olunur. Nəşriyyatın strukturuна Direktorluq, Maliyyə şöbəsi, Marketing və satış şöbəsi, Redaktə şöbəsi, Dizayn şöbəsi və İstehsalat şöbəsi daxildir. Nəşriyyatın təsisçisi və direktoru Rafiq İsmayılovdur.

“Altun Kitab” nəşriyyatı beynəlxalq kitab yarmarkaları və sərgilərində də ölkəmiz uğurla təmsil edir. Nəşriyyat tərəfindən buraxılan “Qabusnamə” kitabı 2006-cı ildə Moskvada keçirilən MDB ölkələrinin kitab müsabiqəsində 1-ci yerə layiq görülmüşdür.

“Altun Kitab” nəşriyyatı Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi və Açıq Cəmiyyət İnstitutunun birgə keçirdiyi bir sıra dərslək müsabiqələrinin qalibi olmuş, bu müsabiqələrin nəticəsi olaraq bir sıra dərsləklərin nəşrini yüksək poliqrafik icra və bədii tərtibatla həyata keçirmişdir.

Nəşriyyat Azərbaycanda seriyalarla kitabların nəşri sahəsində artıq öz səmərəli fəaliyyətini ortaya qoymuşdur. Nəşriyyat aşağıdakı seriyalar altında xeyli sayda kitabları yüksək təribatla və keyfiyyətli poliqrafik icra ilə çap edərək oxucuların ixtiyarına vermişdir:

“Mənim ilk kitabım” seriyası: bu seriyadan olan kitabçalar 4-7 yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulub. Burada daha çox mətnə deyil, illüstrasiyalara üstünlük verən nəşriyyat bununla auditoriyanın yaş xüsusiyyətini nəzərə almışdır. Nəşriyyatın bu seriyası “Minimum mətn – maksimum illüstrasiya” prinsipi üzərində qurulmuşdur.

“Altun klassika” seriyası: bu seriya altında Azərbaycan və dünya uşaq ədəbiyyatının klassik nümunələri nəşr edilmişdir. Bu seriyadan buraxılan kitabçalar 24 səhifədən ibarətdir və 6-9 yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitabçaların hər biri peşəkar rəssamlarının çəkdiyi rəngli illüstrasiyalarla müşayiət olunur.

“Dünya ədəbiyyatı” seriyası: Bu seriyada dünya ədəbiyyatının tanınmış əsərləri məktəblilər üçün uyğunlaşdırılmış, sadələşdirilmiş variantda təqdim edilir. Seriya 9-14 yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulub. Bu seriya altında təqdim olunan əsərlərdə müəyyən ixtisarlara yol verilsə də bütün bunlar peşəkar redaktorlar, mütəxəssislər tərəfindən edilib. Belə ki, bu ixtisarlara əsərin məzmununa, süjet xəttinə xələl gətirilmədən aprılıb. “Altun kitab” nəşriyyatının “Dünya ədəbiyyatı” seriyası ilə buraxdığı kitablar ölkəmizdə tərcümə ədəbiyyatının çap sahəsində mühüm nailiyyətlərdən biridir. Oxucular məhz bu seriya ilə buraxılan kitablar vasitəsilə dünya ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələri ilə tanış olurlar.

Tərcümə ədəbiyyatının dünya mədəniyyətlərinin inteqrasiyasında mühüm rolu vardır. Ölkəmizdə tərcümə ədəbiyyatının meydana gəlməsi və formalaşmasında Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının (“Azərnəşr”) böyük xidmətləri olmuşdur. Nəşriyyatın müvafiq şöbəsi mütəmadi olaraq dünya ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələrinin dilimizə tərcüməsini həyata keçirmişdir. 1970-80-ci illərdə ölkəmizdə tərcümə ədəbiyyatının nəşri xüsusilə geniş vüsət almışdır. Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra dövlətə və özəl mülkiyyətə məxsus müxtəlif nəşriyyatlar tərcümə ədəbiyyatını nəşrə hazırlayır və yayır. Tərcümə ədəbiyyatını çapa hazırlayan redaksiyaların əsas vəzifəsi bu əsərlərin müəllifin üslubunu qorumaq şərti ilə dilimizə tərcüməsini və eləcə də redaktəsini yüksək səviyyədə həyata keçirməkdən ibarətdir. Bunun üçün nəşriyyatlar təcrübəli, peşəkar tərcüməçi və redaktorları öz işinə cəlb etməlidirlər.

Tərcümə olunmuş materialın redaktəsi, nəşrə hazırlanması redaktordan xüsusi diqqət, savad tələb edir. Bu işi uğurla həyata keçirmək üçün redaktor

dilin qrammatik qaydalarına dərindən bələd olmalıdır. Tərcümə ədəbiyyatının redaktəsi zamanı redaktor orijinalın məzmununu dəyişdirə biləcək ifadələrə yol verməməlidir. Sətri tərcümə zamanı xüsusilə xarici dillərdə olan frazeoloji birləşmələr tərcümə olunduğu dildə adətən leksik mənasını itirir. Təcrübəli redaktor bu cür hallara rast gəldikdə məzmunu tam izah etmək üçün ifadələrdə müəyyən dəyişikliklər edə bilər. Bu zaman redaktor nəzərə almalıdır ki, onun mətnə əlavə etdiyi ifadələr orijinalın dilində olan frazeoloji birləşmələrə və ümumiyyətlə, bütünlüklə mətnə uyğun olsun.

Tərcümə əsərlərinin nəşrə hazırlanması zamanı tərcüməçi və redaktor mətnə yoruculuğa və mənasızlığa yol verməməli, mətni uğursuz ifadələrdən qorunmalıdır. Tərcüməçi və redaktor əsər üzərində işləyərkən tərcümənin qızıl qaydasını yaddan çıxarmamalıdır. Bu da ondan ibarətdir ki, orijinal müəllifinin özünəməxsusluğu mütləq qorunub saxlanmalıdır. Tərcümə üçün ən uğursuz hal ondan ibarətdir ki, redaktor öz fikrini mütləq şəkildə qəbul etdirmək istəyir və müəllifin üslubuna sayğı göstərmir. Ola bilər ki, müəyyən bir kitabın tərcüməsində bir deyim bir neçə tərcüməçi iştirak etsin. Bu zaman redaktorun rolu ondan ibarətdir ki, tərcüməni bir tipdə birləşdirə bilsin və bütün tərcüməçilərin işini bir mərkəzdən idarə etsin. Bu zaman orijinalın məzmununu eyni cür başa düşmək və əsərin yeganə bədii həllinə nail olmaq lazımdır. Bu, redaktorun fikir verməli olduğu əsas məqamlardan biridir. Çünki ayrı-ayrı tərcüməçilər hər hansı bir əsərin hər hansı bir hissəsi üçün məsuliyyət daşıyırsa, redaktor bütün mətn üçün məsuliyyət daşıyır. Bu zaman redaktor hər bir tərcüməçinin işini analiz etməli və bədii əsərin bir sistem üzrə birləşdirilib çap edilməsinə nail olmalıdır. Bu vəzifələrin uğurlu şəkildə icrası üçün redaktor orijinalın məzmununu dərindən qavramalı və öz peşəkarlığını, redaktor iradəsini ortaya qoymalıdır.

Əgər çapa hazırlanan mətn əvvəllər də bir neçə dəfə tərcümə edilərək nəşr olunubsa, redaktor mətnin həmin variantlarını da nəzərdən keçirir, orada olan çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına çalışır, üstünlükləri isə dəyərləndirərək öz işində nəzərə alır. Tərcümə olunmuş mətni nəşrə hazırlayan redaktorun qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri də əsərin estetik formasının qorunub saxlanması, əsərin ruhunun yaşadılmasıdır. Uğursuzluq onda ola bilər ki, redaktorun estetik zövqü ilə orijinal müəllifinin estetik baxışı arasında kəskin fərq olsun.

Tərcüməçi hər hansı mətnin tərcüməsinə könüllü və yaradıcı surətdə yanaşmalıdır. Redaktora təqdim edilmiş tərcümə nə qədər dəqiq, səlis və keyfiyyətli olarsa, redaktorun işi də bir o qədər asan və səmərəli olacaqdır. Redaktorun bu mənada vəzifəsi yaxşı tərcüməyə düzəliş verməkdən ibarətdir.

Tamamilə pis tərcümə qarşısında redaktor gücsüzdür, burada onun peşəkarlığı və savadı özünü uğurlu şəkildə biruzə verə bilmir. Bu mənada redaktorun əsas vəzifəsi orijinalı bərpa etməkdir. Obrazlı şəkildə ifadə etsək redaktor diqqətlə və ehtiyatla mətnə zədələnmiş yerləri bərpa etməlidir. Yalnız bu halda əsər öz rəngləri ilə parlayacaq və öz mahiyyəti, məzmunu ilə ortaya çıxacaqdır. Tərcüməçinin işinin analizinə başlayarkən redaktorun ən başlıca vəzifəsi tərcümənin keyfiyyətinə ümumi qiymət verməkdən ibarətdir. Bu zaman o, müəyyən etməlidir ki, əcnəbi mətn stilistik nöqteyi-nəzərdən, dil-üslub baxımından nə qədər dəqiq tərcümə edilib, orijinal müəllifinin insanlara, hadisələrə münasibəti tərcümə variantında nə dərəcədə əks olunub, obrazların danışdırılmasında nə dərəcədə uğurlu ifadələr seçilib, mətn tərcümə edildiyi dildə nə dərəcədə oxunaqlı görünür, burada oxucu psixologiyası nə dərəcədə nəzərə alınmışdır?

Redaktor tərcüməçidən sonra mətnin birinci oxucusudur. Eyni zamanda redaktor əsərin birinci tənqidçisidir. Redaktor bütün bu prosesdə tərcüməçiyə kömək etməlidir. Eyni zamanda tərcüməçi də peşəkarlıqla tərcümə edilmiş yüksək keyfiyyətli mətn ortaya qoymaqla redaktora kömək etməlidir. Yəni bu zaman qarşılıqlı anlaşma və bəhrələnmə olmalıdır. Bunun nəticəsində isə ortaya yaxşı tərcümə olunmuş və yaxşı redaktə olunmuş əsər çıxır ki, bu zaman qələbə onların hər ikisinin – həm redaktorun həm də tərcüməçinin olur. Bu uğurun əldə edilməsi üçün ilk növbədə çalışmaq lazımdır ki, istedadsız və qeyri-peşəkar tərcüməçilərə işlənmək üçün material verilməsin. Eyni zamanda ona da nail olmaq lazımdır ki, yaxşı tərcümə edilmiş mətn istedadsız və qeyri-peşəkar redaktora təqdim edilməsin. Tərcümə işinə cəlb edilmiş redaktor və tərcüməçilər yüksək savada, peşəkarlığa və öz sahələrində müəyyən imicə malik olmalıdırlar. Nəşriyyatların tərcümə ədəbiyyatı redaksiyaları bütün bunları öz fəaliyyətində nəzərə almalıdırlar. “Altun kitab” nəşriyyatı tərcümə ədəbiyyatının nəşri zamanı bütün bu amilləri nəzərə almışdır.

Bundan başqa “Altun kitab” nəşriyyatının “Bayramlar və tarixi günlər”, “Alın yazısı” (Genetika), “İxtiralar və Kəşflər” seriyaları ilə buraxılan kitabları da oxucu rəğbəti qazanmışdır.

“Altun Kitab” nəşriyyatının seriyalarla kitab nəşri sahəsində fəaliyyətində diqqət çəkən məqamlardan biri də bu seriya ilə buraxılan kitabların bədii tərtibatının yüksək səviyyədə olmasıdır. Çünki müasir dövrdə nəşriyyatlar öz çap məhsullarını oxucuya çatdırmaq üçün müəyyən yeniliklərə əl atmalı, öz işlərinə innovasiyalar tətbiq etməlidirlər. Bu günkü nəşriyyat bolluğunda oxucu zövqünü izləmək, onun tələbatına uyğun çap məhsulunu bazara çıxarmaq olduqca çətin məsələdir.

Nəşriyyatların və onlar arasında olan rəqabətin günü gündən artdığı bir şəraitdə oxucu zövqü sürətlə inkişaf edir və tez-tez dəyişikliyə məruz qalır. Ona görə də nəşir, təribatçı dövrün xarakterik xüsusiyyətlərini, incəliklərini, ümumiyyətlə, bu prosesin dəyişikliyə, inkişafa meyilliliyini nəzərə almalıdır.

Müasir dövrdə təribatçı bu amillərin hər birini nəzərə almalı, öz işini tarixi təcrübə və innovasiyalar əsasında qurmalıdır. Müasir oxucu hər hansı bir informasiyanın məzmunu ilə yanaşı onun təqdim olunma formasına da üstünlük verir. Ona görə də nəşriyyatlarımız kitabların məzmunu, elmi və intellektual səviyyəsi ilə yanaşı onun tərtibatına da xüsusi önəm verməlidir. Çünki hər hansı bir nəşrin gələcək taleyi, oxucu auditoriyasında qazanacağı uğuru onun tərtibatının düzgün qurulmasından çox asılıdır. Bu məqsədin uğurlu şəkildə həyata keçirilməsi üçün nəşriyyatlar öz işlərinə peşəkar və yaradıcı rəssamları, dizaynerləri cəlb etməlidirlər.

Kitab tərtibatçıları kitab memarlığına dəqiq əməl etməli, kitabın bədii-estetik cəhətdən zövq oxşamasına nail olmalıdırlar. Bunun üçün onlar yerli və dünya təcrübəsini yaxından öyrənməli, qabaqcıl iş metodlarını tətbiq etməlidirlər. Bu zaman müxtəlif elementlərə xüsusi fikir vermək lazım gəlir.

Kitab üçün uğurlu format seçilməli, onun aparatı yüksək səviyyədə qurulmalı, rəng seçimi düzgün edilməlidir. Kitabın bütün bölmələri üçün şrift ölçüsünün seçimi düzgün aparılmalı, fəsil adları, mətn başlıqları, alt başlıqlar, qeydlər, istinadlar, kolontitullar və s. yerində olmalıdır. Kitab layihəsi hazırlanarkən ənənəvilik nəzərə alınmaqla yanaşı, eyni zamanda müasir texnologiyadan bəhrələnmək də vacib amildir.

Tərtibat eyni zamanda kitabın gəlir gətirməsinə xidmət etməlidir. Çünki kitabın əsas əlamətlərindən biri onun satış üçün maraqlı olmasıdır. O, alıcını cəlb etməli, kitab bazarında öz sözünü deyə bilməli, funksionallığını biruzə verməlidir. Bütün hallarda kitab daşınmaq və istifadə etmək üçün asan olmalıdır.

Kitab oxumaq üçün də rahat olmalıdır. O, elə tərtib olunmalıdır ki, oxucu axtardığı mövzuları və məlumatları asanlıqla və tez bir zamanda əldə edə bilsin. Bunun üçün kitabın aparatı düzgün qurulmalı, səhifələr aydın, şəffaf tərtib edilməli, şriftlərin ölçüsü mətnin istifadəsinə asanlıq gətirməlidir. Şriftlər elə tərtib olunmalıdır ki, onlar oxucunu cəlb edə bilsin. Layihə mətnin axını ilə toqquşmamalı, bu axının daha da uğurlu bir şəkildə davam etdirilməsinə xidmət etməlidir.

Tərtibatçı mətnin tərkibini əvvəlcədən müəyyənləşdirməli və ona uyğun hərəkət etməlidir. Şriftin müəyyənləşdirilməsində, illüstrasiya və rəng seçimində bunun olduqca mühüm əhəmiyyəti vardır. Daha böyük mətnə malik

olan kitabın məzmununu oxucuya daha yaxşı çatdırmaq məqsədilə mətni mümkün qədər çox başlıqlara və yarımbaşlıqlara bölmək lazımdır. Amma burada da qanunauyğunluq olmalı, başlıqlar mətnə uyğun gəlməli, başlıqlar arası harmoniya və asılılıq gözlənilməlidir. Yəni başlıqların artırılmasına süni şəkildə yol verilməməlidir. Başlıq şrifləri həm ölçüsünə həm də dizaynına görə mətn şriflərindən xüsusilə fərqləndirilməlidir.

Kitab tərtibatçısı eyni zamanda çalışmalıdır ki, mətndə lazım olan qədər qrafik materiallar yerləşdirilsin. Qrafik materialların çoxluğu mətnin qavranılmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

“Altun kitab” nəşriyyatı bu mühüm layihəni həyata keçirərkən yuxarıda qeyd edilən bütün amilləri nəzərə almışdır. Bu isə öz növbəsində “Altun Kitab” nəşriyyatının seriyalarla kitab nəşri sahəsində fəaliyyətini müasir dövrdə Azərbaycanın nəşriyyat sistemində mühüm layihələrdən birinə çevirmişdir.

“Altun Kitab” nəşriyyatının seriyalarla kitab nəşri sahəsində fəaliyyətini tədqiq edərək gəldiyimiz nəticələr aşağıdakı müddələrdə öz əksini tapmışdır:

- “Altun Kitab” nəşriyyatının seriyalarla çap etdiyi kitablar Azərbaycanın kitab mədəniyyətinin zənginləşməsində, eləcə də müasir nəşriyyat sisteminin inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edir;

- “Altun Kitab” nəşriyyatının seriyalarla çap etdiyi kitablar oxucuların zövqünün inkişafı, mütaliə mədəniyyətinin formalaşması baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir;

- “Altun Kitab” nəşriyyatının seriyalarla çap etdiyi kitablar dünya ədəbiyyatı nümunələri xalqlarımızın, mədəniyyətlərimizin inteqrasiyası və dialoqu baxımından xüsusi önəm daşıyır.

“Altun Kitab” nəşriyyatının seriyalarla çap etdiyi kitablar Azərbaycanda bədii ədəbiyyatın, mütaliə mədəniyyətinin, o cümlədən nəşriyyat işinin inkişafında olduqca mühüm bir mərhələdir. Bu seriya ilə buraxılan hər bir kitab Azərbaycanın kitab mədəniyyətinin zənginləşməsinə öz töhfəsini vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyev B. *Kitabşünaslığın əsasları. Monoqrafiya.* - Bakı: “UniPrint”, 2011, 446 s.

2. Allaverdiyev B. *Ümumi kitab tarixi.* - Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi, 2003, 384 s.

3. Aslan K. *Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu.* - Bakı: Bakı Universiteti, 2008, 324 s.

4. *“Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı [Mətn] / İ. Əliyev // Azərbaycan. - 2007. - 25 avqust. - S.4.*
5. *Ələsgərova İ. Kitabın bədii və texniki tərtibatı. - Bakı: “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2010, 184 s.*
6. *Hacıyeva M. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. // “Bizim söz” qəzeti, 2009, iyun.*
7. *Musalı V. Mətnlərin nəşrə hazırlanması problemləri. - Bakı: “Elm və təhsil”, 2012, 264 s.*
8. *Umudlu İ. Kitab nəşri bu gün. Bakı: “Əbilov, Zeynalov və oğulları” nəşriyyatı, 2004, 322 s.*
9. *Vəliyev İ. Ədəbi-bədii və uşaq kitablarının redaktəsi: Dərslik. Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyyatı, 2002, 200 s.*
10. *Vəliyev İ. Redaksiya nəşriyyat işinin əsasları. Bakı: Günəş, 2004, 140 s.*
11. *Vəliyev İ. Redaktənin əsasları. Bakı: Günəş, 2005, 280 s.*

Nailə Müzəffər qızı MEHRƏLİYEVƏ
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCANDA
BƏDİİ TƏRCÜMƏ ƏDƏBİYYATININ
NƏŞRİ MƏSƏLƏLƏRİ
(2000-2005-ci illər)

Xülasə

Məqalədə göstərilir ki, kitab nəşrinin inkişafında və kitab məhsulunun zənginləşməsində müxtəlif elm sahələri üzrə tərcümə ədəbiyyatı, xüsusilə bədii ədəbiyyatın tərcüməsi böyük rol oynayır. Məqalədə Azərbaycanda rus və dünya ədəbiyyatını çapa hazırlayan nəşriyyatlar, əsərləri tərcümə edən mütərcimlər, bədii tərcümənin nəşri vəziyyəti haqqında məlumat verilmişdir.

***Açar sözlər:** tərcümə ədəbiyyatı, bədii ədəbiyyatın tərcüməsi, rus ədəbiyyatı, dünya ədəbiyyatı, bədii tərcümənin nəşri.*

Azərbaycan oxucularını xarici ədəbiyyatın ən yaxşı nümunələri, dünya klassiklərinin şah əsərləri ilə tanış etmək tərcüməçilərin nəcib vəzifəsidir. Ulu öndər Heydər Əliyev bədii tərcümə işinin yaxşılaşdırılmasını Azərbaycan xalqının dünya ədəbiyyatının yeni nümunələri ilə tanış olmasının və ədəbiyyatın zənginləşməsinin yollarından biri kimi görürdü.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra kitab nəşrində yeni mərhələ yaranmışdır. Ölkə Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə dünya və Azərbaycan ədəbiyyatının ən dəyərli nümunələri dövlət hesabına yüksək poliqrafik səviyyədə nəşr edilərək, ölkəmizin bütün kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir.

Əsasən tərcümə ədəbiyyatının nəşri sahəsində ixtisaslaşmış “Mütərcim” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi dünya ədəbiyyatının dəyərli nümunələrinin Azərbaycan dilinə tərcüməsində böyük rol oynayır. Bu tərcümələr içərisində A.Puşkinin “Çadaye və şeirlər”, “Şair və qürub”, “Mənim şəcərəm” (şeirlər, tərcüməçi S.Məmmədzadə), Rubsovun “Mən qaçıram qüssədən” (tərcüməçi E.Elğün), K.Simonovun “Gözlə məni gələcəyəm” (tərcüməçi S.Məmmədza-

də), İ.Turgenevin “Güllər necə tər, necə qəşəng idilər” (tərcüməçi M.Qocayev) önəmli yer tutur.

Nəşriyyatın buraxdığı kitablar (“Karamazov qardaşları” (2000), “Gümüş dövrün sirləri” (tərcümə edəni K.Abdulla, 2001), A.Platonovun “Fro” (tərcüməçi E.Hüseynbəyli, 2005) və s.) öz bədii tərtibatı ilə də fərqlənir.

Tədqiq etdiyimiz 2000-2005-ci illərdə rus və dünya ədiblərinin ən dəyərli əsərlərinin Azərbaycan dilinə çevrilməsinə və nəşrinə diqqət artırılmış, orijinaldan tərcümələr daha da genişlənməmişdir. M.Lermontovun “Seçilmiş əsərləri” (“Öndər”, 2005), N.Qoqolun “Seçilmiş əsərləri” (“Avrasiyapress”, 2006) nəfis şəkildə buraxılmışdır.

XIX əsrin rus realist ədəbiyyatının yaradıcılarından biri olan N.Qoqolun bu kitabı müəllifin vaxtilə “Azərnəşr” və “Yazıçı” nəşriyyatlarında çap edilmiş nəşrlər əsasında hazırlanmışdır. Yüksək poliqrafik tərtibatda hazırlanmış nəşr olunmuş kitaba “Paras Bulba”, “Viy”, “İvan İvanoviçlə İvan Nikiforoviçin dalaşması haqqında povest”, “Şinee”, “Müfəttiş” əsərləri daxil edilmişdir. Əsərləri Azərbaycan dilinə S.Rəhman, M.Rzaquluzadə, İ.İbrahimov, Ə.Ağayev tərcümə etmişlər.

Azərbaycanda hələ XX əsrin əvvəllərindən başlamış İ.Krıllov təmsillərinin öyrənilməsi, tərcüməsi və nəşri bu gün də müffəqətiyyətlə davam edir. Milli tərcümə məktəbinin yeni keyfiyyət mərhələsində rus təmsil janrı yaradıcısının əsərləri orijinala uyğun şəkildə yenidən tərcümə olunub nəşr edilir.

2006-cı ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında İ.Krıllovun “Təmsillər” kitabı latın əlifbası ilə yenidən nəşr olunmuşdur. “Seçilmiş təmsillər” (Azərnəşr, 1944), “Təmsillər” (“Gənclik”, 1982) nəşrləri əsasında təkrar çapa hazırlamış bu kitabın tərtibçisi Telli İbrahimovadır. Kitaba “Qartal və toyuqlar”, “Qarğa və tülkü”, “Meymunlar”, “Eşşək”, “Qurbağa və öküz”, “Kəndli və muzdur”, “Dovşan şikarda”, “Meymun və gözlük”, “Kəndli və tülkü”, “Qazlar”, “Qurt it damında”, “Qartal və hörümçək”, “Yarpaqlar və köklər”, “Cırcırma və qarınca”, “Durnabalığı və pişik”, “Qartal və köstəbək”, “Eşşək və bülbül”, “Meymun və güzgü”, “Aslan və ağcaqanad”, “İki çəllək”, “Tülkü və üzüm”, “Hörümçək və arı”, “Çibin və arı”, “Donuz palıd altında”, “Qurd və pişik”, “Qurd və durna”, “Qurd və quzu”, “Ayı və şir” və s. təmsilləri daxil edilmişdir.

Məlumdur ki, İ.Krıllovun təmsilləri başqa dillərə çətin tərcümə olunur. Onun təzadlarında, kəskin və qısa satirasında, duzlu-məzəli həkimanə sözlərində elə gözəlliklər var ki, onları nəşrlə belə eynən vermək mümkün deyildir. Lakin Azərbaycan tərcüməçiləri bu çətinliyin öhdəsindən layiqincə gəlmiş, tərcümə etdikləri təmsilləri Azərbaycan həyatına, dilinə, adət-ənənələrinə bacardıqca uyğunlaşdırmışlar.

“Şərq-Qərb” nəşriyyatı tərəfindən buraxılan digər bir kitab S.S.Turgenevin “Seçilmiş əsərləri”dir.

Müasir dövrdə böyük rus yazıçısı A.Çexovun əsərlərinin nəşrinə də diqqət artırılmışdır. Onun “Seçilmiş əsərləri”nin nəşrini “Öndər” (2005, 432 s.), “Çaşıoğlu” (2004, 256 s.), “Avrasiyapress” (2006, 320 s.), “Şərq-Qərb” (2009, 456 s.) nəşriyyatları həyata keçirmişdir. Kitaba daxil olan hekayələrin tərcümələri Q.Musayev, V.Quliyev, İ.Nəfisi, M.Arif, C.Məcnunbəyov və başqalarına məxsusdur.

2005-ci ildə Səlim Babullaoglunun tərtib etdiyi “USART” - Çağdaş Gürcü və Özbək ədəbiyyatından seçmələr” kitabı “Yurd” nəşriyyatında buraxılmışdır. Kitab Araşdırmaları Mərkəzinin dəstəyi ilə çap olunan dünya ədəbiyyatı seriyasından olan bu antologiyaya müasir gürcü və özbək ədəbiyyatı nümunələri daxil edilmişdir.

Q.Lessinqin “Müdrək Natan” adlı kitabı 2004-cü ildə 200 səhifə həcmində rəngli, yumşaq üzlükdə çap olunmuşdur. Ədibin şah əsəri olan “Müdrək Natan”ı alman dilindən Həmid Arzulu tərcümə etmişdir. Bu əsər millətlər arasında humanistik, bərabərlik, qardaşlıq ideyalarını təbliğ edir.

İlya Lif və Yevgeni Retrovun “On iki stul” romanın qəhrəmanları Ostap Bender və sabiq aristokrat Kisa Vorobiyanınovun məzəli sərgüzəştlərini Azərbaycan dilində “Çıraq” nəşriyyatı təqdim etmişdir (2004, 216 s.). Bu nəşriyyat həmin müəlliflərin “Qızıl dana” romanını da 2005-ci ildə 384 səhifə həcmində rəngli, yumşaq üzlükdə çap etmişdir.

Dünya şöhrətli yazıçı Çingiz Abdullayevin “Payız madriqalı” əsəri Təbəssüm Muxtarova, “Müqəddəs olmaq istəyi” kitabı isə Qardaşxan Əzizxan tərəfindən tərcümə olunub, 2003-cü ildə “Azərnəşr”də çap olunmuşdur.

“Çıraq” nəşriyyatı Çingiz Abdullayevin 2 cildlik “Məhsər ayağında” kitabını 2005-ci ildə 200 səhifə həcmində buraxmışdır. Nəşr Zeynəb Əliqızı və Gülcəhan Mirəhmədin tərcüməsində hazırlanmışdır.

Çingiz Abdullayevin Zeynəb Əliqızının tərcüməsi ilə çap olunan digər kitabı “Monte-Mario təpəsində ölüm” (“Çıraq”, 160 s.) adlanır. Müəllifin “Alçağın üsulu” (2005, 240 s.) adlı əsərinin tərcüməçisi isə Təbəssüm Muxtarovadır.

“Yurd” nəşriyyatı tərəfindən 2005-ci ildə 144 səhifə həcmində buraxılan “Monopyes” adlı kitabda Şövqü Hüseynovun və İlqar Fəhminin rus dilindən Azərbaycan dilinə çevirdikləri povest və hekayələr toplanmışdır.

Rafiq İsmayılovun redaktəsi ilə nəşr olunan “Promotey Arqonavtlar” kitabına isə dünya ədəbiyyatından seçmələr daxil edilmişdir.

Serb yazıçısı Milorace Pavicinin “Xəzər sözlüyü” (roman leksikon) adlı kitabı da “Yurd” (2005, 120 s.) nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür.

2003-cü ildə “Nağıl evi” nəşriyyatı Şota Rustafelinin “Pələng dərisi geymiş pəhləvan” əsərini İmir Məmmədlinin tərcüməsi ilə çap etmişdir.

Xəzər Universteti Nəşriyyatı Hamet İsxanlının gürcü dilində çap olunan “Ömür poeziyası” kitabını 2003-cü ildə İmir Məmmədlinin tərcüməsində çap etmişdir.

Həmin ildə “Dünya ədəbiyyatı” seriyasından “Dünya xalqlarının mifləri və əfsanələri” (368 s.), A.Dümanın “Üç müşketyor” (568 s.) M.Ridin “Başsız atlı” (380 s.) kitabları da buraxılmışdır.

2003-cü ildə ən yadda qalan nəşrlərdən biri də Xalq şairi Səməd Vurğunun məşhur “Vaqif” mənzum dramının ingilis dilinə tərcüməsidir. XVIII əsrdə Qarabağdakı real siyasi hadisələrdən, görkəmli şəxsiyyətlərdən, Azərbaycanın böyük şairi Molla Pənah Vaqifin həyatından bəhs edən dramı ingilis dilinə Bakı Beynəlxalq Məktəbinin müəllimi James Martinin iştirakı ilə Azərbaycan Universitetinin müəllimi Seyran Ağabəyov tərcümə etmişdir.

Tədqiq olunan dövrdə A.Axmatovanın “Cənnətin qapısında” (tərcüməçi Ç.Əliyev), İ.Andreyevin “Heykəl” (tərcüməçi R.Ramizov), “Bir kədərli qadın” (dünya nəşrindən seçmələr) (tərcüməçi N.Əbdürəhmanlı), N.Dostoyevskinin “Alçaldılmış və təhqir edilmiş insanlar” (tərcüməçi B.Musayev), “Cinayət və cəza” (tərcüməçi M.Qocayev), “İdiot” (tərcüməçi H.Şərif), N.Qoqolun “Ölü canlar” (tərcüməçi A.Hacıyev), İ.Qonçarovun “Adi əhvalat” (tərcüməçi X.Əzizbəyov), A.Puşkinin “Şair və guruh; mənim şəcərəm” şeirlər (tərcüməçi S.Məmmədzadə), M.Svetayevanın “Yuxusuzluq” (tərcüməçi Ç.Əlioğlu), M.Şoloxovun “Povest və hekayələr” (tərcüməçilər E.Abbasov, B.Musayev, H.Şərif), “Sakit Don” (tərcüməçi C.Cavadzadə), Lev Tolstoyun “Dirilmə” (tərcüməçi M.Rzaquluzadə, C.Məcnunbəyov), Hacı Murad (tərcüməçi C.Cabbarlı), “Hərb və sülh” (4 cildə, tərcüməçilər M.Arif, B.Musayev), V.Yanın “Çingiz xan” (tərcüməçi H.Hacıyev), B.Yevseyevin “Hekayələr” (tərcüməçi X.Əliyeva, S.Quliyeva, H.Qaraşova, S.Məmmədova) və s. əsərlərini tərcümələri ayrıca kitab şəklində, nəfis tərtibatda çap olunmuşdur.

Azərbaycanda əsərləri geniş yayılan ədiblərdən biri də M.Lermontov hesab edilir. Rus şairləri içərisində həyatı, taleyi, yaradıcılığı, Qafqaza ən çox bağlı olan, Azərbaycan dilinə ən çox tərcümə olunan şair M.Lermontovdur. Şairin yaradıcılığına maraq hələ XIX əsrin sonlarından başlanılmışdır. F.Köçərli, S.M.Qənizadə, M.T.Sidqi və bir çox Azərbaycan ziyalıları Lermontovdan kövrək, poetik məftunluqla danışıq və onun bədii irsinə çox yüksək qiymət vermişlər. Bu gün də böyük şairin yaradıcılığına, bədii irsinə maraq

sönməmiş, şairin əsərləri tam və kamil nəşr olunmuşdur. “Çaşıoğlu” və “Ondər” nəşriyyatları şairin “Seçilmiş əsərləri”ni çapdan buraxmıdır.

Tərcümə ədəbiyyatının məzmunlu, keyfiyyətli, elmi və bədii səviyyəsinin yüksək olması kitabçılıq işinin əsas və başlıca tələblərindən hesab edilir. Tərcümə işinin mütəşəkkilliyi və keyfiyyəti həm də ən çox nəşriyyatlardan asılıdır. Böyük, iri həcmli əsərlərin tərcüməsi bilavasitə nəşriyyat qayğısından asılı olur. Müəlliflərlə, tərcüməçilərlə yaxın, işgüzar əlaqələrin nəşriyyat işinə köməyi olduqca çoxdur. Gərək mütərcim arxayın olsun ki, zəhmət çəkib, uzun vaxt sərf edib, tərcümə etdiyi əsər nəşr olunacaqdır.

Tərcüməçi orijinala uyğun tərcüməyə çalışdığı üçün digər dildəki sözün azərbaycanca tam qarşılığını verməyə çalışır. Bu söz isə uyğun gəlməyə, onu ağırlaşdırma, mənasını dəyişdirə, qavramasını çətinləşdirə, obrazlılığına xələl gətirə bilər. Redaktor bu amili nəzərdən qaçırmamalıdır. Həmin sözün sinoniminin verilməsi daha məqsədəuyğun hal hesab olunur. Bu da redaktorun səriştəsindən asılıdır.

Azərbaycanda yeni tərcümə nəşrlərini materialın təqdimat formasına görə belə qruplaşdırmaq olar:

- a) Bir müəllifin yaradıcılığına həsr olunmuş nəşrlər;
- b) Tərcümə topluları – müəyyən ədəbi məktəbə, müəyyən dövr ədəbiyyatına aid edilən ədiblərin yaradıcılığından seçmələr;
- c) dünya ədəbiyyatından seçmələr;
- d) Azərbaycan şair və yazıçılarının kitablarında ayrıca bölmədə təqdim olunan tərcümələr.

Bunların arasında ən geniş yayılmış forma tərcümə toplularıdır. Tərcümə topluları həm materialın sistemli verilməsi, həm də yüksək nəşr hazırlığı ilə diqqəti cəlb edir.

“Xəzər Universiteti Nəşriyyatı” 2005-ci ildə “Poetik tərcümələr” seriyasından 1-ci toplunu nəşr etmişdir. 414 səhifədən ibarət olan bu toplunun redaktoru və “Poetik tərcümələr” məqaləsinin müəllifi şair-tərcüməçi, professor Hamlet İsaخانlıdır. Bu toplu bir tərəfdən ingilis, fransız və rus dilindən azərbaycancaya, digər tərəfdən isə azərbaycandən ingilis və fransız dillərinə poetik tərcümələrdən ibarətdir. Kitabda bu dillərdə yazmış 43 şairin 23 tərcüməçi tərəfindən 117 şeiri tərcümə olunmuş və onlar şeirlərin orijinaları ilə birlikdə verilmişdir.

Professor Hamlet İsaخانlı “Ön söz”də yazır: “Poetik tərcümənin orijinal mətnlə yanaşı, ona paralel olaraq verilməsi fikri bu toplunun əsas xüsusiyyətlərindən biridir. Bu paralellik hər iki dili bilənlərə tərcüməni orijinala müqayəzə

yişə edərək oxumağa imkan verir, həmçinin kitabın tədqiqat və tədris istiqamətində faydalı olacağına ümid yaradır”.

Toplu 5 hissədən ibarətdir:

- 1) İngilis poeziyası – Azərbaycan dilinə tərcümələr;
- 2) Rus poeziyası - Azərbaycan dilinə tərcümələr;
- 3) Fransız poeziyası – Azərbaycan dilinə tərcümələr;
- 4) Azərbaycan poeziyası – İngilis dilinə tərcümələr;
- 5) Azərbaycan poeziyası – Rus dilinə tərcümələr.

Qeyd edək ki, həmin topluda şair-tərcüməçi Knyaz Aslanın məşhur rus şairi Sergey Yesenindən 8 uğurlu poetik tərcüməsi də verilmişdir. Toplunun 118-133-cü səhifələrində yerləşdirilmiş həmin nümunələr bunlardır: “Di, öp məni, öp məni sən”, “Ana duası”, “Əlvida, ey Bakı! Ayrılmaq gərək”, “Salamat qal, əziz dostum, salamat”, ““Əlvida” söyləyir çiçəklər mənə”, “Aylı gecə! Eşikdəyəm”, “Bilirik ki, hər ikimiz”, “Anama məktub”.

Knyaz Aslanın həmin topluda öz əksini tapmış bədii tərcümələri haqqında fəlsəfə doktoru İsxan İsxanlının “Şeir gülüstanının təkrar olunmaz çiçəyi - Sergey Yesenin” (Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, 2010, 376 s.), “Sergey Yesenin. İran nəğmələri” (Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, 2015, 160 s.) kitablarında xoş sözlər söylənmişdir.

Müstəqillik illərində respublikanın aparıcı ədəbi mətbuat orqanlarında rus və dünya ədəbiyyatı nümunələrinin Azərbaycan oxucusuna çatdırılmasında əhəmiyyətli rol onayan “Azərbaycan”, “Ulduz”, “Xəzər”, “Mütərcim”, “Dünya ədəbiyyatı” jurnalları, “Ədəbiyyat qəzeti”, “525-ci” və “Azərbaycan” qəzetinin fəaliyyətinin xüsusi qeyd etməliyik”.

2000-ci illərdə ədəbi nəşrlərin əksər nömrələrində dünya ədəbiyyatından tərcümələr verilmişdir. “Azərbaycan” jurnalında S.Andreyevin “Heykəl”, A.Apuxtinin “Dəli” (tərc. Ş.Məmmədzadə), A.Radionovun “Aşırım”, “Mühəribə sözü qısa olsa da”, “Məhəbbət adası”, “İşdəki didişmələr”, “Yaxşı-yaman” şeirləri (tərc. S.Sərxanlı), “Mütərcim” jurnalında F.Dostoyevskinin “Böyük inkvizitor” (Karamazov qardaşları” əsərindən), “Gülməli adamın yuxusu”, “Şeytanlar” (romandan parça) (tərc. M.Qocayev), M.Lermontovun “Mıtsırı”, “Valerik”, “Qafqaz”, “Elegiya”, “Qara gözlər”, “İstək” (tərc. E.Borçalı) və s. əsərlər çap olunmuşdur. Müasir dünya ədəbi prosesini isə “Xəzər” və “Dünya ədəbiyyatı” dərgiləri həmişə diqqət mərkəzində saxlamışdır.

Bu jurnalların səhifələrində Q.Qorinin “Herostratı unudun”, A.Parşikovun “Şaxtaçılar”, S.Yeseninin “Ağcaqayın”, R.Akutqavanın “Nankinli peyğəmbər” (2004, №3), “İdiotun həyatı” (2006, №1), “Dostuma məktub”, “Hörümçək toru”, “Meşədə”, (2008, №1), A.Axmatovanın “Şeirlər” (2004,

№2) C.Bervilin “Dəniz” (2006, №1), B.Bilginin “Əlcəzair” (2004, №1), A.Blokun “Şeirilər” (2005, №2), (2009,1), “A.Çexovun “Şikayət kitabı” (2006, №1), H.Çerkinin “Şeirilər” (2005, №2), C.Coysun “Bacılar” (2004, №2), O.Çiladzenin “Uğruma çıxan adam” (2004, №2, 3), S.Əlinin “Şeirilər” (2004, №4, 2005, №1), D.Fonun “Hoqqabazın doğumu” (2006, №1), S.Hidayətin “Qızgın”, X.Kortasorun “Mıxlanmış qapı”, “Sarı çiçək” (2004, №2), C.Miloşun “Şeirilər” (2004, №3), İ.Nevesin “Hədə” (2005, №4), A.Platnovun “Üçüncü oğul”, “Dəmir qapı” (2005, №3) və s. əsərləri dərc olunmuşdur.

Tədqiq edilən ədəbi jurnal və qəzetlər uşaq ədəbiyyatının nəşrinə də yer vermişlər. Məsələn, F.M.Dostoyevskinin “Gülməli adamın yuxusu” (tərc. İ.Cəfərova, 2000, №1, s.12-15), M.Çerkaşınanın “Yazıçının qəribə vəsiyyətnaməsi” (tərc. Ə.Mirzallı, 2000, №3, s.71-72), V.Puşkinin “Arsızlar” (tərc. M.Qaradaşlı, №5, s.143-150) əsərləri “Azərbaycan” jurnalında işıq üzü görmüşdür. Bundan başqa, N.Arjakinin “Danışır Moskva” (tərc. Ç.Qurbanlı), M.Lermontovun “Elə ki, sütün zəmi dəniz təki dalğalanır” (tərc. N.Əhmədli), A.Platonovun “Adsız çiçək” (tərc. E.Hüseynbəyli), V.Şalanovun “Gözəl xətt”, “Xüsusi sifariş”, “Maqiya”, “Geoloqlar”, “Protezlər” (tərc. A.Abdulla), S.Yeseninin “Anama məktub” (tərc. M.Qocayev) əsərləri isə “Xəzər” jurnalında və “Ədəbiyyat” qəzetində çap edilmişdir.

Bədii ədəbiyyat zövq məsələsidir, ona görə də ədəbi prosesdə yaxşı və pis nə varsa hamısına diqqət yetirilməlidir. Amma elə ümumbəşəri dəyərlər var ki, onlar mütləq doğma dilimizə çevrilməlidir və çevrilir. Bütün bunlar isə Müasir Azərbaycan oxucularının dünya ədəbiyyatına olan mənəvi tələbatını təmin etmək məqsədi daşıyır. Bu məsələ bu gün də aktualdır. Ancaq indi təkcə rus-Azərbaycan, Azərbaycan-rus tərcüməsi yox, dünyanın məşhur dillərinə – ingilis, fransız, alman dillərinə, Şərqi dillərinə, yəni ərəb, yaxud fars dillərinə tərcümə çox əhəmiyyətlidir.

Bunun üçün xüsusi tərcüməçi kadrlar lazımdır. Həmin kadrları hazırlamaqdan ötrü isə onlar üçün stimül yaratmaq lazımdır. Onlar bilməlidirlər ki, əgər özlərini bu peşəyə həsr etsələr, onların həyatı, gələcəyi, uğurlu olacaqdır. Bədii tərcümə asan hasil olmur. Bu, çox çətin prosesdir. Amma çətinliklərə baxmayaraq, bizim ölkəmiz müstəqil dövlət kimi inkişaf edir və biz bütün sahələrdə olduğu kimi tərcümə sahəsində də səviyyəni müntəzəm olaraq qaldırmaq tələb olunur.

Şəhla TAHİRQIZI,
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

**AZƏRBAYCANDA ELMİ JURNALLARIN
NƏŞRİ TARİXİNDƏN
(AMEA-nın Folklor İnstitutunun jurnalları əsasında)**

Xülasə

Məqalədə AMEA-nın Folklor İnstitutunda nəşr olunan elmi jurnalların yaranma tarixi, bu jurnalların hazırkı informasiya bolluğunda yeri araşdırılmışdır. 1994-cü ildən fəaliyyətə başlayan Folklor İnstitutunda hazırda “Elmi axtarışlar”, “Tədqiqlər”, “Dədə Qorqud”, “Arxitep” jurnalları nəşr olunur. Bu jurnallardan bəziləri 3 aydan bir (“Dədə Qorqud”) çıxır, digərləri ildə iki sayda çap olunur.

Açar sözlər: AMEA-nın Folklor İnstitutu, “Elmi axtarışlar”, “Tədqiqlər”, “Dədə Qorqud” və “Arxitep”, jurnal, nəşr.

Giriş

Müasir nəşr işinin strukturunda xüsusən jurnal prosesinin fenomeni kimi elmi nəşrlərin tədqiqi və öyrənilməsi aktual nəzəri-praktiki problemlərdən biridir. Elmi nəşrlərin məzmununu təşkil edən mətnlər təbiətşünaslıq, sosial-humanitar elmlərə xas olan elmi məqalələrdən ibarətdir. Bundan başqa elmi nəşrlərdə üslub hadisələri, dilin elmi mətndə fəaliyyəti, eləcə də elmi əsərlərin yaradılmasında müəllif, redaktor, oxucunun qarşılıqlı münasibətləri əsas yer tutur. Bəşəri düşüncələrin məcmuusunu özündə əks etdirən elmi nəşrlərin keyfiyyət yüksəlişi ilə yanaşı, elmi, elmi-kütləvi nəşrlərin redaktor qiymətləndirilməsinin təkmilləşdirilməsi də keyfiyyətə yüksəlmişdir. Müasir müəllif yaradıcılığının məhsulu olan elmi nəşrləri oxucuların dünyagörüşünü formalaşdırır, onların mənəvi, zehni, intellektual inkişafına səbəb olur.

Elmi jurnalların məqsəd və vəzifələri

Jurnal ictimai, siyasi, elmi və digər məsələlərə dair məqalə və referatları əhatə edən, daimi rubrikasiyaları olan rəsmi təsdiqlənmiş dövrü nəşrlərdir. Qəzetlərdən sonra ikinci yaşlı kütləvi informasiya vasitəsi orqanı hesab olunur. Jurnalların tarixinə nəzər salsaq görürük ki, dünyada ilk jurnallar XVIII əsrdə Avropada çap olunmuşdur. Azərbaycanda isə ilk jurnalın tarixi 7 aprel 1906-cı ilə təsadüf edir. Bu, daha çox satirik məqalələr dərc edən “Molla Nəsrəddin” jurnalı olmuşdur.

İlk jurnallar qəzetlərdən və kitab tarixinin kataloqlarından təşkil olunmuşdur. Qəzetlərdən fərqli olaraq jurnallar gündəlik baş verən və tez-tez dəyişən hadisələrin işıqlandırılması ilə məşğul olmur. Onlar həftə, ay kimi müəyyən bir dövrü əhatə edən zaman ərzində baş verən hadisələri dərindən təhlil edir. Jurnallar uzunmüddətli istifadə üçün nəzərdə tutulur, bu səbəbdən də onlar daha qalın cildə malik olur və daha keyfiyyətli kağızda çap edilir.

Jurnallar aşağıdakı növlərə ayrılır.

- Elmi;
- Elmi-kütləvi;
- İstehsalat-praktiki;
- Kütləvi;
- Ədəbi-bədii;
- Referativ.

Elmi jurnallar elmi-nəzəri, elmi-praktik, elmi-texniki tipli jurnallara ayrılır.

Jurnalların oxucu ünvanı genişdir. Bu, oxucu peşəsindən, fəaliyyət sahəsindən, ixtisasından, yaşından, cinsindən, ümumi mədəni səviyyəsindən asılıdır. Oxucu ünvanına görə də jurnallar 2 qrupa ayrılır:

- Kütləvi oxuculara istiqamətlənmiş jurnallar;
- Mütəxəssislərə yönəldilmiş xüsusi ixtisas jurnalları.

Kütləvi jurnallara elmi-kütləvi, ictimai-siyasi, ədəbi-bədii jurnalları aid edirlər. Kütləvi jurnallar elmi-kütləvi jurnallara yaxındır. Kütləvi jurnallarda idman, məişət, mədəniyyət və s. məsələlərə dair materiallar verilir və geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulur. Bu tip jurnalların həyatın müxtəlif sahələrini əhatə edir və tematikası geniş məsələlər dairəsini əks etdirir.

Elmi-kütləvi jurnallar elm, mədəniyyət və təcrübi fəaliyyət sahələrində nəzəri və eksperimental araşdırmalar haqqında məqalələri və materialları əhatə edir. Bu cür jurnalların funksional təyinatı elmi dünyagörüşünün təkmilləş-

məsinə təkan verir, oxucunun bilik səviyyəsini gücləndirir, genişləndirir, mədəniyyətini, incəsənətini və s. nailiyyətlərini kütləviləşdirir.

İctimai-siyasi jurnallar ictimai-siyasi mövzulu materialları əhatə edir və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulur. Bu jurnallarda satirik və yumoristik əsərlər də dərc oluna bilər.

Ədəbi-bədii jurnallarda əsasən müxtəlif janrlara aid olan bədii ədəbiyyat əsərləri, publisistik və ədəbi-tənqidi məqalə və materiallar yer alır. Bu jurnallardan fərqli olaraq mütəxəssislərə yönəlmiş jurnalların oxucu dairəsi o qədər də geniş deyil. Bu jurnallarla elmi jurnallar fərqlənir. Çünki elmi işçilər üçün nəzərdə tutulmuş tətbiqi xarakterli materialları əldə edir.

Məqsəd təyinatından asılı olaraq elmi jurnallar elmi-nəzəri, elmi-təcrübi və elmi-texniki növlərə ayrılır. Ümumiyyətlə, elmi əsərlər toplusundakı əsərlərin janr tərkibi müxtəlif olur. Məsələn, buraya məqalə, referat, tezis və s. daxil edilə bilər. Bu əsərlərin oxucu dairəsi monoqrafiyalara nisbətən geniş olur və bunlara misal olaraq AMEA-nın “Elmi məruzələri”, “AMEA-nın xəbərləri”, “Bakı Universitetinin xəbərləri” jurnallarını göstərmək olar.

Elmi əsərlər toplusu birdəfəlik, ardı davam edən, kollektiv, yubileylərə həsr olunur. Ardı davam edən toplular daha geniş yayılmışdır. Bunlar müxtəlif adlarda işıq üzünə görünür. Məsələn, elmi əsərlər, xəbərlər, materiallar və s.

Elmi məqalə janrının isə özünəməxsus xüsusiyyətləri var və onlar da bir neçə növə ayrılır. Bunlardan əsası analitik məqalədir. Məqalə kiçik həcmli əsərdir (yəni bir müəllif tərəfi həcmi qədər). Məqalədə faktların əhəmiyyəti, məntiqi nəticələr və s. əhatə olunur. Məqalə bibliografik siyahı və bibliografik sitatlarla təmin olunur.

Elmi əsərlərin məcmusunu əsasən faktlar təşkil edir. Elmi əsərlərin əsasını təşkil edən məqalələri üç hissəyə ayırırlar:

1) Giriş; 2) Əsas; 3) Nəticə.

Girişdə mövzunun aktuallığı, əhəmiyyəti və s., əsas hissədə mövzunun öyrənilmə səviyyəsi, elmi yeniliyi və metodu, nəticədə isə tövsiyələr verilir.

Hər bir nəşrin, o cümlədən elmi nəşrin özünəməxsus əlamətləri vardır. Dövri nəşrlərdən olan jurnallar əhəmiyyətinə görə qiymətləndirilir. Ümumiyyətlə, dövri nəşrlərin məqsədi “məüyyən olunmuş müddət ərzində hər hansı oxucu qrupuna ünvanlanmış informasiyanın operativ şəkildə yayılmasından ibarətdir” (10, s.89).

Gündəlik, həftəlik, aylıq, rüblük çap olunan dövri nəşrlərdən elmi jurnallar əsasən aylıq və rüblük işıq üzünə görünür. “Jurnal ictimai, siyasi, elmi və digər məsələlərə dair məqalə və referatları əhatə edən, daimi rubrikası olan rəsmi təsdiqlənmiş dövri nəşrdir” (10, s.90).

AMEA-nın Folklor İnstitutunun əsas fəaliyyət istiqamətləri

Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən hər bir elmi strukturun müvafiq elmi orqanı – elmi jurnalı vardır. Belə elmi mərkəzlərdən biri də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Folklor İnstitutudur. Folklor İnstitutu 1994-cü ildə AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu nəzdində “Folklor sarayı” Elmi Mədəni Mərkəzi kimi fəaliyyətə başlamışdır. Fəaliyyətinin ilk illərində Mərkəz Azərbaycan folkloru, Türk xalqları folkloru, Aşıq yaradıcılığı və Kompüter mərkəzi kimi struktur bölmələrdən ibarət olmuş, 2000-ci ildə “Kitabi Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq Qorqudsünaslıq şöbəsi ilə zənginləşmişdir. 2003-cü ildən isə AMEA-nın müstəqil struktur vahidinə – Folklor İnstitutuna çevrilmişdir.

Folklor İnstitutunun əsas fəaliyyət istiqamətləri: Azərbaycan folklorunun və mifoloji mətnlərinin respublikanın bütün regionlarından və azərbaycanlıların kompakt yaşadığı xarici ərazilərdən toplanılması, sənədləşdirilməsi, elmi təsnifi, kataloqlaşdırılması, tərtibi və nəşr edilməsi; folklor mətnlərinin variantlarının və qaynaqlarının üzə çıxarılması, Azərbaycan folklorunun tarixi xronoloji ardıcılıqla inkişaf xüsusiyyətlərinin şərh edilməsi və nəzəri problemlərinin araşdırılması, Azərbaycan folklorunun lokal, regional, etnik, milli və universal xüsusiyyətlərinin və əlaqələrinin tədqiqi, Azərbaycan bölgələrinin zəngin folklor antologiyalarının, folklor və mif mətnləri toplularının yaranması, çoxcildli folklor, mifologiya və folklorşünaslıq tarixinin hazırlanmasından ibarətdir.

Folklor İnstitutunda aşağıdakı şöbə və bölmələr fəaliyyət göstərir:

- * Klassik folklor şöbəsi;
- * Türk xalqları folkloru şöbəsi;
- * Dədə Qorqud şöbəsi;
- * Aşıq yaradıcılığı şöbəsi;
- * Mifologiya şöbəsi;
- * Mərasim folkloru şöbəsi;
- * Müasir folklor şöbəsi;
- * Folklor və yazılı ədəbiyyat şöbəsi;
- * Folklorun toplanması və sistemləşdirilməsi şöbəsi;
- * Musiqi folkloru şöbəsi;
- * Cənubi Azərbaycan folkloru şöbəsi;
- * Azsaylı xalqların folkloru şöbəsi;
- * Folklor fondu;

- * Şəki bölməsi;
- * Qazax-Borçalı bölməsi;
- * Redaksiya-nəşr bölməsi;
- * "Qorqud" folklor qrupu;
- * Təhsil şöbəsi;
- * Beynəlxalq və ictimai əlaqələr şöbəsi.

Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun Redaksiya-Nəşriyyat bölməsi MEA "Folklor Sarayı" Elmi-Mədəni Mərkəzinin Kompüter Mərkəzi kimi 2000-ci ilin martından fəaliyyətə başlamış, daha sonra indiki adla fəaliyyətini davam etdirmişdir.

Bölmənin işi ilk gündən bir neçə istiqamət üzrə qurulmuşdur. İlk növbədə şöbə İnstitut rəhbərliyinin qayğısı və şəxsi təşəbbüsü sayəsində lazımi texniki aparatlar və peşəkar kadrlarla təmin edilmişdir.

İnstitutun Folklor arxivinin kompüterlərdə yazılıb sistemləşdirilməsi işi yüksək səviyyədə təşkil edilmiş, külli miqdarda folklor materiallarının İnstitutun disk yaddaşında qorunması təmin olunmuşdur.

Şöbənin əsas funksiyalarından biri İnstitutda yerinə yetirilən elmi işlərin, toplanan folklor materiallarının nəşrini təşkil və təmin etməkdir. Qısa müddətdə İnstitutun hər biri 20 çap vərəqi həcmində olan "Dədə Qorqud" beynəlxalq jurnalının 2001-2017-ci illəri əhatə edən 60 sayı kompüterdə yığılmış, çapa hazırlanmış və nəşr olunub oxuculara çatdırılmışdır.

Folklor İnstitutunun daimi nəşrlərindən olan "Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər" məcmuəsinin (hər cildi 12-13 çap vərəqi həcmində) VIII cildəndən XL cildə qədər olan bütün hissələri də nəşrə hazırlanıb çap olunmuşdur.

Bu müddətdə nəinki təkcə Azərbaycan MEA miqyasında, bütövlükdə Azərbaycan ədəbi-mədəni həyatında mühüm hadisə olan "Azərbaycan folkloru antologiyası" çoxcildliyinin nəşri işi də uğurla davam etdirilmiş, qısa müddətdə antologiyanın 23 cildi (hər cildi orta hesabla 30-40 çap vərəqi həcmində) kompüterdə yığılıb, səhifələnib, nəşr edilmişdir.

Ümumiyyətlə, son illər ərzində Folklor İnstitutunun Redaksiya-Nəşriyyat bölməsi cari işlərlə yanaşı, 500-ə yaxın kitab və məcmuə çap edilmiş və ya çapa hazır vəziyyətə gətirilmişdir.

Qeyd etdik ki, Redaksiya-Nəşriyyat bölməsində digər elmi nəşrlərlə yanaşı, Folklor İnstitutunun elmi axtarışlarını ictimaiyyətə çatdırmaq nöqtəyindən əlavə elmi jurnallar nəşr olunur.

“Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər”

Xatırladaq ki, bu jurnallardan birincisi 1960-cı illərdə hələ Folklor İnstitutu AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində “Folklor Sarayı” Elmi-Mədəni Mərkəz kimi fəaliyyət göstərərək burada yaradılmış “Elmi axtarışlar” jurnalı olmuşdur. 1980-ci illərə qədər müxtəlif vaxtlarda bu jurnalın 7 sayı işıq üzü görmüşdür.

2003-cü ildən AMEA-nın müstəqil struktur vahidinə çevrilən Folklor İnstitutunun elmi şurasının qərarı ilə bu jurnalın adı dəyişdirilərək “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər” adlandırılmış və 8-ci saydan etibarən nəşr olunmağa başlamışdır.

Jurnalın nəşri tarixində bir neçə baş redaktor fəaliyyət göstərmişdir. Bunlar Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının folklor sahəsində tanınmış alimləri İsrail Abbaslı, Hüseyn İsmayilov, Muxtar Kazımoğlu və Əziz Ələkbərli olmuşdur. Hazırda jurnalın baş redaktoru Əziz Ələkbərli, baş redaktorun müavini Afaq Ramazanova, məsul katibi isə Səadət Əliyevadır.

Jurnalın redaksiya heyətinə müxtəlif ölkələrdən (Azərbaycan, Qazaxıstan, Türkiyə, Çin, Moldova, Rusiya, Özbəkistan, Qırğızıstan, Tatarıstan, Türkmənistan, Tatarıstan, Finlandiya) aşağıdakı tanınmış mütəxəssislər dəvət olunmuşdur: Kamal Abdulla, Mahmud Allahmanlı, Baxıtjan Azibayeva (Qazaxıstan), Füzuli Bayat, Nizami Cəfərov, Adil Cəmil, Lyubov Çimpoyeş (Moldova), Rəhilə Davut (Çin), Metin Ekici (Türkiyə), Kamran Əliyev, Əfzələddin Əsgər, İsa Həbibbəyli, Ağaverdi Xəlil, Rza Xəlilov, Firdaus Xisamitdinov (Rusiya), Vasiliy İllariyonov (Rusiya), Mamatkul Jurayev (Özbəkistan), Muxtar Kazımoğlu-İmanov, Rayisa Kızırbayeva (Qırğızıstan), Ramazan Qafarlı, Məhərrəm Qasımlı, Elxan Məmmədli, Qəzənfər Paşayev, Afaq Ramazanova, Seyfəddin Rzasoy, Muradgəldi Soyeyqov (Türkmənistan), Ləman Süleymanova, Əli Şamil, Atilla Yorma (Finlandiya), İlseyar Zakirova (Tatarıstan).

Jurnal yenidən nəşr olunduğu dövrdən 2015-ci ilə qədər ildə 4 sayda, 2016-2017-ci illərdə isə ildə 2 sayda nəşr olunmuşdur.

Jurnalın 2017-ci il birinci sayında folklorşünaslığın müxtəlif problemlərini özündə əks etdirən məqalələr diqqət çəkir. Bunlara Almaz Həsənqızının “Azərbaycan türklərinin ədəbiyyat tarixi: əlyazmadan kitaba”, Əziz Ələkbərlinin “Qərbi Azərbaycan folklorunda bayatı və ağı janrları tarixi yaddaş daşıyıcısı kimi”, Ağaverdi Xəlilin “Şumer və Oğuz eposunun struktur bənzərliyi: ritual və janr əlaqələri kontekstində”, Samilya Xurdamiyeva, Qalib Sayılovun “Azərbaycan etnokulturoloji sistemində xalq bayramlarına dair”, Çiçək Əfəndiyevanın “Folklor söyləmində Azərbaycan paremioloji vahidlər konfliktogen

və sinton kimi”, Nigar Həsənovanın “Folklor onomastikası (Qarabağdan toplanmış bayatı mətnləri əsasında” və digər yazılar toplanmışdır.

Jurnalın “Kitablar və rəylər” bölməsində yeni nəşr olunan kitablar haqqında rəylər öz əksini tapır. Jurnal AMEA-nın Folklor İnstitutunun redaksiya-nəşriyyat bölməsinin kompüter mərkəzində yığılır, səhifələnir və “Elm və Təhsil” NPM-da çap olunur. Jurnalın formatı 60/84-dür.

“Dədə Qorqud” elmi-ədəbi toplusu

Folklor İnstitutunda nəşr olunan ikinci jurnal “Dədə Qorqud” elmi-ədəbi toplusudur. Bu toplu Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Dədə Qorqud adına “Folklor” Elmi-Mədəni Mərkəzinin Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur. Jurnal yaranarkən baş redaktoru akademik Tofiq Hacıyev olmuşdur. Jurnalın birinci sayında (2001, №1) redaksiya heyətinə aşağıdakı alimlər dəvət olunmuşdu: İsrafil Abbaslı, Kamal Abdulla, Nizami Cəfərov, Paşa Əfəndiyev, Səmət Əlizadə, Əfzələddin Əsgərov, Mürsəl Həkimov, Hüseyn İsmayılov, Beksultan Jakiyev, Yaşar Qarayev, Tofiq Məlikov, Elxan Məmmədli, Törə Mirzəyev, Qara Namazov, Bəkir Nəbiyev, Oljas Süleymenov, Ədhəm Tenişev, Sadıq Tural, Fikrət Türkmən, İsmayıl Vəliyev. Həmin vaxt jurnalın nəşrinə məsul Əziz Ələkbərli olmuşdur.

Jurnalın birinci sayında Tofiq Hacıyevin “Toplumun adı və niyyəti” adlı məqaləsi yer almışdır. Məqələdə toplunun məqsədi aşağıdakı kimi şərh olunmuşdur: “Bu toplumun adı millətimizin tarixi-etnoqrafik damğası və ailə-əxlaq məcəlləsi sayılan ulu “Dədə Qorqud kitabı”ndan gəlir. Bu “Kitab” qəhrəmanlıq salnaməmizdir və bədii ədəbiyyatımızın mükəmməl örnəyidir. Kimlik vəsiqəmizdir. Bizi bütün oğuzların, onlardan da böyük olan bütün türklərin tərkibi kimi onlara bağlayan, həm də coğrafi-iqlim koloritindən gələn cizgilərlə xüsusiləşdirən mötəbər tarixi sənəddir.

Ancaq biz bu Ana Kitabımızı lazımi səviyyədə, gərəyincə tanıyırdıq? Düzdür, möhtəşəm 1300 illik yubileyi ilə milli atmosferimizdə bir Dədə Qorqud havası duyduq. Ancaq Dədə Qorqud ən çox radio-televizsiya ilə evlərimizə girdi. Hələ Azərbaycanda elə evlər var ki, Dədə Qorqud onların qapılarını açmayıb, onların kitab rəflərində “Dədə Qorqud kitabı” yoxdur. Biz o zaman babalarımızın, türk əcdadımızın əsl övladları olmağa layiq olacağıq ki, “Dədə Qorqud kitabı” həm həqiqi (1), həm də məcazi (2) mənada bütün azərbaycanlı evlərinin sakini olsun, ailə üzvü olsun. Yəni: 1) bu “Kitab” hər evdə olsun, hər ailədə onu oxusunlar; 2) hər ailə öz yetirmələrini onunla tərbiyə etsin.

Toplu elmi tədqiqlər və ədəbi material hissələrindən ibarətdir. Elmi hissə iki istiqamətdə tədqiqləri əhatə edir: 1. Yalnız “Dədə Qorqud kitabı” ilə bağlı; 2. Azərbaycan xalq yaradıcılığı, ümumi türk folkloru və folklor nəzəriyyəsinə aid araşdırmalar. Bu hissədə ayrı-ayrı türk xalqları folklorşünaslığı terminlərinin Azərbaycan türkcəsinə, rus və ingilis dillərinə tərcüməsi ilə lüğətləri veriləcək.

Ədəbi örnəklər bəhsi də iki hissəyə ayrılır. Birinci hissədə Azərbaycan xalq yaradıcılığından yeni toplanmalar (nağıl, bayatı, atalar sözləri...), məlum dastanların yeni qolları və ya variantları çap olunacaq. İkinci hissə türk xalqlarının əsl və Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi ilə folklor örnəklərindən ibarət olacaq. < ... > Toplunun istifadə dairəsinin genişliyi üçün materialların ingiliscə və rusca rezümeləri verilir.

Toplumuz elmi araşdırmalarla yanaşı və bu araşdırmaların işığında Azərbaycan xalq yaradıcılığından və bütöv türk folklorundan ibarət örnəkləri evlərimizdə səsləndirəcəkdir. Kimsə elmi yazılarla daha çox maraqlanacaq, ancaq xalq yaradıcılığı nümunələrini yəqin ki, hamı oxuyacaq - yaşından asılı olmayaraq nağılı, dastanı, bayatını, lətifəni, fəlsəfi miniatürlərimiz olan atalar sözlərini sevməyən və oxumayan şəxsi təsəvvür etmək çətinidir... Deməli, toplumuz hamınıdır.

Hamı deyəndə məhz HAMINI (*kursiv T.Hacıyevindir*) nəzərdə tuturuq: Azərbaycan türkləri ilə yanaşı geniş Türk Dünyasının bütün türk folklorsevərlərini “Dədə Qorqud”un səsinə səs verməyə, onunla əməkdaşlığa çağırırıq”.

Redaktordan olan bu yazı 3 dildə – Azərbaycan, ingilis və rus dillərində verilmişdir.

Jurnalın ildə 4 dəfə nəşri nəzərdə tutulmuşdur. Hal-hazırda kimi jurnal aşağıdakı ardıcılıqla nəşr olunmuşdur: 2001-1; 2002-4; 2003-3; 2004-4; 2005-4; 2006-3; 2007-4; 2008-4; 2009-4; 2010-4; 2011-3; 2012-4; 2013-4; 2014-4; 2015-4; 2016-2; 2017-1, ümumilikdə 60 sayda.

Hazırda jurnalın baş redaktoru Ramazan Qafarlı, baş redaktorun müavini Seyfəddin Rzasoy, baş redaktorun müavini Nail Qurbanov, məsul katib Tahir Orucovdur. Jurnalın redaksiya heyəti belədir: Kamal Abdulla, Anar, Şükrü Haluk Akalın (Türkiyə), Füzuli Bayat, Amanmırat Baymıradov (Türkmənistan), Cəlal Bəydili, Nizami Cəfərov, Özkul Çobanoğlu (Türkiyə), Ali Duymaz (Türkiyə), Metin Ekici (Türkiyə), M.Ocal Oğuz (Türkiyə), Kamran Əliyev, Əfzələddin Əsgərov, İsa Həbibbəyli, Muxtar İmanov, Teymur Kərimli, Sərxan Xavəri, Ağavərdi Xəlil, Rüstəm Kamal (Rəsulov), Şakir İbrayev (Qazaxıstan), Tofiq Məlikov (Rusiya), Elxan Məmmədli, Tərə Mirzəyev (Özbəkistan), Oljas Süleymenov (Qazaxıstan), Sadık Tural (Türkiyə), Fikrət

Türkmən (Türkiyə). Qeyd edək ki, hər iki jurnalda məqalələr rus və ingilis dillərində xülasələrlə müşayiət olunur.

“Dədə Qorqud” elmi-ədəbi toplusunun 2017-ci il birinci sayının “Qorqudşünaslıq: axtarışlar, aşkarlamalar” bölməsində Əbülfəz Quliyevin “Kitabi-Dədə Qorqud”un dili professor M.Təhmasibin araşdırmalarında”, Sevda Qasımovanın “Kitabi-Dədə Qorqud” Ulu Öndər Heydər Əliyevin baxışlar sisteminə”, Aynur Fərəcovanın “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında qəhrəman və cəmiyyət münasibətlərinin təzahür tipləri”, “Folklorşünaslıq: problemlər, tədqiqlər” bölməsində Ramazan Qafarlının “Romantik düşüncənin mifopoetik aspektləri”, Füzuli Bayatın “Müasir folklorun bəzi məsələləri”, Kamil Hüseynoğlunun “Azərbaycanlılarda və farslarda Novruz ənənələrinin fərqli xüsusiyyətləri”, Seyfəddin Rzasoyun “Altay buuçay” dastanının ritual-mifoloji strukturu”, İslam Sadığın “Nəsiminin bir məsnəvisində yaradılış motivləri”, Ağaverdi Xəlilin “Kamil Vəli Nərimanoğlunun araşdırmalarında oğuz eposunun tədqiqi məsələləri”, Əziz Ələkbərlinin “Azərbaycan folklorunda dəvə və dəvəçiliklə bağlı deyim və rəvayətlər (Qərbi Azərbaycan folkloru materialında)”, Sərxan Xavərin “Folklorun funksional strukturu mədəni funksionallıq kontekstində” kimi məqalələri oxucuların ixtiyarına verilmişdir.

Bu jurnal da 60/84 formatında “Elm və Təhsil” nəşriyyatında nəşr olunur. Toplunun üz qabığı “Dədə Qorqud” motivlərinin şəkli əsasında rəngli tərtib edilmişdir. Şəklin müəllifi Mirzəxan Qafarovdur. Şəkil “Dədə Qorqud lövhəsi” adlanır.

Əlavə olaraq qeyd edək ki, Folklor İnstitutunda professor Muxtar Kazımoğlunun baş redaktorluğu ilə “Arxitep” jurnalı da nəşrə başlamışdır.

Nəticə

Jurnalların araşdırılmasından gəldiyimiz nəticələr o qədər də ürəkaçan deyil. Doğrudur, bu, jurnalların məzmununa və formatına dəlalət etmir. Sadəcə, jurnalların Folklor İnstitutunun kitabxanasında sistemsiz və ardıcıl toplanması axtarış imkanlarını məhdudlaşdırır, oxucuları, araşdırıcıları narazı salır. Yaxşı olardı ki, bu jurnallar Folklor İnstitutunun kitabxanasında toplanıb qorunaydı, daha sonra respublikanın tanınmış kitabxanalarına veriləydi. Ümid edirik ki, jurnalın redaktorları, məsul katibləri bu vacib məsələni diqqətə alacaqlar və jurnalların axtarış imkanları institutun elektron saytında olduğu kimi, sənəd massivlərində də ardıcılıqla tapılacaqdır. Onu da qeyd edək ki, saytda “Dədə Qorqud” elmi-ədəbi toplusunun bütün sayları ardıcılıqla yerləşdirilmiş, “Tədqiqlər”in isə sadəcə şəkilləri verilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya haqqında" 4 may 2009-cu il tarixli sərəncamı // "Respublika" qəzeti, 2009, 5 may.
2. Azərbaycanda nəşriyyat işi. - Bakı: Yeni Nəsil, 2001, 156 s.
3. Axundov B., Mahmudov M. Nəşriyyat işinin əsasları. - Bakı: BDU, 2006, 223 s.
4. Babayev Z., Məmmədli R. Dövri nəşrlərin hazırlanma texnologiyası. - Bakı: BDU, 2007, 152 s.
5. Əliyev F., Ağayev Ş. Azərbaycanda elmin problemləri və inkişaf perspektivləri. - Bakı: Elm, 2011, 151 s.
6. Musalı V. Elmi nəşrlər: mahiyyəti, tipoloji əlamətləri və redaktə prinsipləri // Dil və ədəbiyyat (beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal), 2008, № 6 (66), s. 277-289.
7. Musalı V. Mətnlərin nəşrə hazırlanması problemləri. - Bakı: Elm və Təhsil, 2012, 223 s.
8. Редактирование отдельных видов литературы. - Москва: "Книга", 1987, 400 с.
9. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. 2017, № 1.
10. "Kitabi-Dədə Qorqud", 2017, № 1 (60).
11. <http://www.folklor.az/>
12. <https://az.wikipedia.org/wiki/>

Sevda Feyruz qızı QULIYEVA
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müəllimi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

LÜĞƏTLƏRİN NƏŞRİ
(2005-2010-cu illər)

XÜLASƏ

Məqalədə müstəqillik şəraitində soraq-məlumat ədəbiyyatının nəşrə hazırlanması prinsipləri şərh edilmiş, soraq-məlumat ədəbiyyatının tərkib hissəsi olan lüğətlərin özünəməxsus cəhətləri, tərtibi sistemləşdirilməsi və redaktəsi məsələlərindən bəhs olunmuşdur.

Açar sözlər: soraq-məlumat ədəbiyyatı, lüğətlər, “Azərbaycanca-İngiliscə lüğət, Azərbaycanca-rusca lüğət”, “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənan ərəb və fars sözləri lüğəti”.

Lüğətlərin növü onun mənbəyinə, sözlərin təhlil səviyyəsinə, lüğət məqalələrinin hazırlanma üsuluna, lüğətdə seçilib veriləcək sözlərin məqsəd və vəzifəsinə görə müəyyənləşir. Lüğətləri dilin lüğət tərkibinin inkişafını göstərməsi, dilin bir neçə dövrünü əhatə etməsi, həcm və əhatə dairəsi, bir dildə işlədilməsinin izahı və s. əlamətlərinə görə təsnif etmək olar. Lüğətlər ya sözlərin etimologiyası və tarixən mənaca inkişafı haqqında məlumat verir, ya sözün mənasını, işlədilməsini, yazılışını, düzgün tələffüz olunmasını qeydə alır, ya sözün mənasını açır, ya məfhumları simvolik şəkildə izah edir, ya da əşya və hadisələri, onların məfhumlarını şərh edir.

Lüğətləri forma və məzmununa, səciyyəsinə, işlədilməsinə, sözü və ya məfhumu necə izah etməsinə, normativliyinə görə səkkiz qrupa ayırmaq olar:

- 1) Adi və hesablama lüğətləri;
- 2) Filoloji lüğətlər;
- 3) Semonimik və onomastik lüğətlər;
- 4) Ensiklopedik lüğətlər;
- 5) İdeoqrafik-tematik lüğətlər;
- 6) Tədris lüğətləri;
- 7) Tezlik lüğətləri;
- 8) Diplomatik və biblioqrafik lüğətlər.

Bundan başqa, lüğətçilikdə birdillii lüğətçilik də var ki, buraya izahlı, dialektoloji, əcnəbi sözlər tarixi və etimoloji omonimlər, sinonimlər və onto-nimlər, frazeoloji lüğətlər daxildir. Belə lüğətlərin obyektı bir dilin sözləridir. Hər hansı bir dilin sözlərini izah edən, ya onların yazılışını və ya tələffüzünü göstərən lüğətlər birdilli adlanır. Bu növ lüğətlər içərisində izahlı lüğətlər xüsusi yer tutur.

İzahlı lüğətlər filoloji lüğətlər içərisində əsas yer tutur. Bunun iki əsas səbəbi var. Əvvəla izahlı lüğət sözün ən mühüm əlamətlərini – mənasını, məna variantlarını və məna incəliklərini açır, ikincisi, bu lüğət sözün mənasını izah etmək ilə məhdudlaşmır. Bu dilin zənginliyini, rəngarəngliyini əks etdirən bir vəsaitdir.

İzahlı lüğətlərdə əsas məsələ əşya və hadisələri deyil, sözün leksik-qrammatik mənalarını izah etməkdir. Belə lüğətlərdə sözün mənaları ilə yanaşı, sabit söz birləşmələri də nəzərdən keçirilir. Burada söz ilə əşya, hadisə, söz ilə məfhum arasındakı əlaqə açılır. Deməli, hər bir izahlı lüğətin vəzifəsi yalnız ayrıca bir sözün mənalarını şərh etmək deyil, habelə dilin leksik sisteminə onun tutduğu mövqeyi göstərməkdir. Belə lüğətlərdə terminlərin izahı, mənaca bırı-birinə yaxın sözlərin semantik cəhətdən işlədilməsi, sözlərin mənalarının sinonimlər vasitəsilə izah olunması və s. əsas məsələdir. Sözün leksik mənası izahlı lüğətdə müxtəlif yollarla izah edilir:

a) mənaca yaxın sözlərin seçilməsi ilə;

b) adı çəkilən sözün əşyavi əlamətini göstərməklə;

c) sözün ayrı-ayrı hissələrinin mənasını açmaqla. Söz izah edilərkən onun əsas və həqiqi mənası ön, məcazi mənası isə arxa plana çəkilir. Materialın bu formada verilməsi sözün mənasını hərtərəfli, ardıcıl səciyyələndirməyə imkan verir. İzahlı lüğətin tərtibində təsviri, izahetmə, sinonimik, antonimik, leksik, qrammatik, kombinator və s. üsullardan istifadə edilir.

İzahlı lüğətlərin maddi bazasını sözlüyün siyahısı, kortoteka və s., nəzəri bazasını isə sözlüyün tərtib prinsipləri, sözün bir-birilə bağlı olan leksik-qrammatik mənalarının müəyyən edilməsi, üslubi işarələr, frazeoloji vahidlərin seçilib ayrılması, materialın seçilməsi və s. təşkil edir.

İzahlı lüğətin həcmi, tutumu müasir ədəbi termini necə başa düşməklə, normativ lüğətlərin növü və ədəbi dil normalalarının təkmilləşdirilmə dərəcəsi ilə müəyyən edilir. Belə lüğətlər dilin leksik tərkibini meydana çıxarır, sözün mənasını başqa dilə tərcümə etmədən də müəyyən edir. Bu dilin lüğət tərkibini sistemə salan yeganə əsər olduğu üçün dilin leksik materialının əsas mənbəyi hesab edilir. İzahlı lüğət bu və ya digər bir ədəbi dilin normalaşmasını, zənginləşməsini və lüğət tərkibinin geniş olmasını meydana çıxartmaq məqsədi

ilə yaranır. Sözlərin seçilməsi, lüğətdə verilməsi, qrammatik və üslubi xüsusiyyətlərinin qeydə alınması izahlı lüğətin normativliyini göstərir. Buna görə də izahlı lüğətlərə normativ lüğətlər də deyilir. Hər bir adam özünü yoxlamaq və bəzən isə həmin məndə lazım olan sözü tapmaq üçün normativ lüğətlərə müraciət edir. Elə izahlı lüğət var ki, onu oxucu qiymətli vəsait kimi qiymətləndirmir. Çünki o, oxucunu yorur, istədiyinə nail ola bilmir, sözlərin izahı və təsviri uzun və yorucudur, konkret və qısa deyil, külli miqdarda misallarla yüklənmişdir. Sözlərin mənası semantik, qrammatik və üslubi cəhətdən düzgün açılmaz. Lakin elə izahlı lüğətlər də var ki, oxucunun stolüstü kitabına çevrilir (məsələn, S.İ.Ojeqovun lüğəti). Geniş oxucu kütləsi üçün hazırlanmış bu lüğət rus dilinin söz ehtiyatını kütləvi şəkildə izah edən hələlik birinci və yeganə lüğətdir. Burada söz haqqında aşağıdakı məlumatlar verilmişdir:

- a) sözün hər mənası konkret və qısa izah edilir;
- b) lüğət məqaləsində əsas və törəmə sözlər verilir;
- c) sözlərin əsas qismi vurğu ilə yüklənmişdir. Bəzi sözlərin tələffüz forması göstərilir;
- ç) bütün sözlərin əsas qrammatik forması qeyd edilir;
- d) sözlərin nitq hissələrinə aidliyi, onların sabit birləşmə əmələ gətirməsi;
- e) sözün işlədilmə sahələrinə işarə edilir, üslubi cəhətləri hədudlandırılır və s.

İzahlı lüğətin yaranması üçün maddi və nəzəri baza tələb olunur. Bunun üçün nəzəri baza sözlüyün tərtib prinsipləri, omonimlərin və frazeologizmlərin ayrılması, lüğət məqalələrinin strukturu, sözlərin mənşəcə və leksik-qrammatik cəhətdən səciyyəvləndirilməsi, illustrativ materialın seçilib verilməsidir. Bu lüğətlər üçün sözlərin seçilməsi, əsasən, iki prinsipə əsaslanır: normativlik və sinxroniklik. Ədəbi dilin ümumişlək sözlərinə həm üstünlük, həm də onların mənalının filoloji izahı verilməlidir.

İzahlı lüğətləri məqsəd, vəzifə və tərtibin səciyyəsinə görə üç yerə ayırmaq olar;

1) Bir dilin izahlı lüğəti. Belə izahlı lüğətlər dilin bütün leksikasını əhatə edir. Ona həm ədəbi, həm də xalq danışığı dilindəki bütün dil materialı daxil edilir;

2) Ədəbi dilin izahlı lüğəti. Buraya ancaq ədəbi dildə işlənən sözlər daxil edilir;

3) Ayrı-ayrı yazıçıların dilinin izahlı lüğət tərkibinin müəyyən bir növü əhatə olunur, lüğətdə yazıçının fərdi ədəbi üslubu göstərilmişdir. Belə lüğətlər adətən arayış tipli olur.

İzahlı lüğət xalqın əsrlər boyu yaratdığı mədəni sərvəti yaşadan, onun keçmişindən, bu gündən xəbər verən vəsait kimi milli dilin leksikasını kəmiyyət və keyfiyyətə müəyyən edir. Bu lüğətlər millətlərin maddi və mənəvi fəaliyyəti sahəsindəki inkişafının uğurlarını, ictimai quruluşun, elm, mədəniyyət və incəsənətin inkişaf səviyyəsini əks etdirir. Başqa lüğətlərdən fərqli olaraq izahlı lüğət dilin leksikasını əks etdirmək, sözlərin semantikasını açmaq cəhətdən, sözlüyünə, həcminə, forma və məzmununa, elmiliyinə və praktikliyinə görə seçilir. İzahlı lüğətdə sözlərin orfoqrafik və orfoepik, leksik və qrammatik xüsusiyyətləri açılır, onların qrammatik və ekspressiv-üslubi səciyyəsi verilir, yazılışı və tələffüzü qeydə alınır. Bir sözlə, izahlı lüğət fonetika, leksika, qrammatika, orfoqrafiya, üslubiyyət haqqında əldə edilmiş nəzəri bilimin praktik tətbiqi, sınaq meydanıdır. O, yeni yaradılan lüğətlərintərtibində, elm əsərləri ilə irəli sürülən nəzəri müddəalarını əsaslandırılmasında mənəvi rolunu oynayır. Məktəblərdə ondan dərs vəsaiti kimi də istifadə edilir.

İzahlı lüğətin yaradılması bir sıra nəzəri məsələlərin həll olunmasını tələb edir. İzahlı lüğətdə ilk növbədə bu məsələlər nəzərdən keçirilməlidir.

- Sözlüyün tərtib prinsipləri;
- Omonimlərin ayrılması;
- Lüğət məqalələrinin quruluşu;
- Mənalandırma;
- Üslubi işarələr sistemi, sözlərin üslub və qrammatik cəhətdən səciyyələndirilməsi;
- Frazelogizmlərin seçilib yerləşdirilməsi;
- Sözlün bir-birilə bağlı olan mənalarnın lüğətdə əks etdirilməsi və s.

Lüğətçilikdə əsas məsələ aşağıdakılardır: lüğətlərin tiplərini dəqiqləşdirmək, lüğətlər üçün sözlərin seçilməsi və onların yerləşdirilməsi, lüğət məqaləsinin hazırlanması və sözlüyün müəyyənləşdirilməsi. Lüğət sözlükdən, vokabulların ardıcıl düzülməsindən, sözlün və onun mənalarnı fonetik, qrammatik, üslubi cəhətdən izah etməkdən, remarkalar və işarələr verməkdən, illüstrativ materialdan, həmin sözlərin frazeologizmiyini, tərcüməsini və ya izahını verməkdən ibarətdir.

Lüğət üçün sözlük daha vacibdir. Lüğətin məzmunu sözlüklə bağlıdır, yəni lüğətlərin həcmi sözlük əsasında müəyyənləşir, ölçülür. Sözlüyün tərkibi və həcmi lüğətlərin məqsədinə və növünə görə müəyyən edilir. Sözlük termini dilçilikdə iki mənada işlədilir:

- 1) Lüğət istilahnın sinonimi, sözlərin əlifba sırası ilə düzülərək izah edilməsi mənasında;
- 2) Lüğətə daxil edilən söz və ifadələrin siyahısı mənasında.

Sözlük üçün norma, ədəbi dil əsas əlamətlərdir. Sözlük norma anlayışı ilə bağlıdır. Ədəbi dil dinlekt və məhəlli sözləri bir-birindən fərqləndirmək, hüdudlandırmaq üçün lazımdır. Sözlər müasir canlı sözişlədilmə əsasında seçilir, Lüğət üçün müasir ədəbi dil əsas ölçüdür. Ənənəvi lüğətçilikdə leksikanın seçilməsi lüğətin sözlüyü, lüğətin tipi və müəyyən dərəcədə leksioqrafik möcüzə, intuisiya, zövq və lüğətçiliyin kompotentliyi (səriştəliliyi, bacarığı) ilə müəyyənləşir. Bu. tədqiqatçıya imkan verir ki, lüğətçiliyə ancaq elm kimi yox, həm də incəsənət, mədəniyyət abidəsi kimi yanaşsın. Sözlərin müəyyən edilməsi sözlərin seçilməsi, norma, lüğətin həcmi, məqsədi, vəzifəsi və başqa amillərlə bağlıdır.

Norma üçün əsas cəhətlər bunlardır:

- Yazıcıların köhnə dil faktlarını işlətməsi və həmin faktların dildə mövcudluğu;

- Dil amillərinə uyğunluğu;
- Yayılma dərəcəsi.

Lüğətlər üçün sözlərin seçilməsinə bu aspektlərdən baxmaq olar:

- Sözlün mövcud vəziyyətinin qeydə alınması;
- İşlədilmənin normativliyi;
- Tərkibin daimiliyi;
- Məqsəd.

Adətən sözlük problemi lüğətin tipi və vəzifəsi dilin leksikasının öyrənilmə dərəcəsi ilə həll edilir. Ona görə də bu problemin həlli demək olar ki, bütün lüğətlərdə ümumdür. Doğrudur, hər lüğətin sözlüyünün tərtibi zamanı bir sıra oxşar məsələlər ortaya çıxır, bunlar eyni yolla həyata keçirilir, onlara çox vaxt eyni cavab verilir. Lüğətçilər lüğət tərtib edərkən bir sıra çətinliklə qarşılaşırlar. Şübhəsiz, bu elə sözlüyün yaradılmasına mənfi təsir göstərir. Çətinlik aşağıdakı məsələlərlə bağlıdır:

- Ədəbi dilin leksikasının hüdudu və normalivliyi;
- Milli ədəbi dilə xalq dilindən daxil olmayan sözlər;
- Milli dilin leksikasının xronoloji hüdudu (əvvəlki və indiki);
- Aktiv və passiv söz ehtiyatı;
- Nomenklatura və onomastika;
- Sözlərin fonetik variantları;
- Köməkçi sözlər,
- Törəmə sözlər;
- -lı və -sız şəkilçili sözlər;
- Mürəkkəb söz və frazeologizm:

- Kök morfem və ayrı-ayrı sözlər;
- Omonim və çoxmənalı sözlər;
- Abbreviatura.

Tərtib edilən lüğətin hər tipinin birinci dərəcəli vəzifəsi lüğətdə veriləcək söz və terminləri düzgün müəyyən etmək və sözlük üçün onların seçilməsidir. Gələcəkdə yaradılacaq lüğətlərin tərtibçiləri, hər şeydən əvvəl, leksikoqrafik mənbələrdə qeydə alınmış elmi və tədris ədəbiyyatında geniş işlədilən müasir normativ elmi terminologiyaya əsaslanmalıdır. Ona görə də əsas dilin sözlüyünü yaratmaq və onun tərcümə olunan dilə uyğunluğunu müəyyən etmək üçün mövcud sahələrdə lüğətlərdən, ensiklopedik və izahlı lüğətlərdən yaradıcı şəkildə istifadə etmək lazımdır.

Lüğətin sözlüyündə əsas sözlərin toplusu, leksikoqrafik cəhətdən işlənən sözlərin siyahısı əhatə olunur. Sözlüyün həcmi söz və terminlərin praktik tələbatına və planlaşdırılmış həcmində, onların leksik və termin sistemi hüdudunda leksikoqrafik işlədilməsinə əsaslanır. Semantik-struktur əsas terminlərin quruluşunun optimal səciyyəsinə müəyyən etməyə imkan verir: aktiv və passiv, qısa və mürəkkəb, birsözlü və ikisözlü və s.

Leksikoqrafik təsvirdə prinsiplial olaraq müxtəlif olan üç hadisənin bir-birindən fərqləndirilməsi məqsədə uyğundur:

1) biliyin bir sahəsinə və ya insan fəaliyyətinin hamıya geniş dairədə məlum olan məfhumlarını ifadə edən sözlərin daxil edilməsi;

2) həmin xüsusi sahəyə aid məfhumları ifadə edən sözlərin o dildə danışanların hamısına məlum olmaması;

3) ifadə etdiyi məfhum geniş dairədə hamıya bəlli olan, lakin mütəxəssis olmayanlarda nəzərə alınmalı (onun məişətdə adı başqa ola bilər).

İzahlı lüğətin sözlüyünə aşağıdakı söz qrupları daxil edilməməlidir:

a) ölkə, dəniz, çay, dağ, şəhər vəs. bu kimi toponimik adlar,

b) antroponomik adlar;

c) müasir ədəbi dilimizdə işlədilməyən qəliz ərəb və fars sözləri;

d) yalnız bir məhəlləyə və məhdud peşəkarlıq mühitinə aid olan və başqaları tərəfindən başa düşülməyən arqotizmlər avaq, ceydaraq, qaçalov, hinqlov və s.

e) biədəb sözlər və söyüşlər; xüsusi terminlər və s.

Lüğətin sözlüyünə bu tələblərə cavab verən sözlər daxil edilə bilər:

- Aktiv işlənən ümumişlək sözlər;
- Hamının başa düşdüyü və işlətdiyi sözlər;
- Dilin etik normalarına uyğun gələn sözlər.

Deməli, lüğətin sözlüyündə dilin leksikasının zəruri mənzərəsini əks etdirən, insan həyatının bütün sahələrini əhatə edən sözlər verilməlidir. Seçilmənin meyarı müxtəlifdir:

- Oxucunun mədəni səviyyəsi;
- Onun yazısı, onu maraqlandıran sualların səciyyəsi. Material xronoloji, normativ, funksional-üslubi prinsiplər üzrə seçilir.

Onu da qeyd edək ki, müasir elmi-texniki şəraitdə lüğətlərin tərtibində və inkişafında xüsusi yer tutan termin yaradıcılığı, yeni hadisə və anlayışların dəqiq mənalandırılması böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu sahədə respublikamızda ardıcıl iş aparılır, dilçilər, ayrı-ayrı elm sahələrinin mütəxəssisləri terminologiyanın inkişafı və təkmilləşdirilməsi üçün böyük səylər göstərirlər. Problemin bütün cəhətləri hələ tam aydınlaşdırılmamışdır, Bu sahədə çətinliklər və nöqsanlar da az deyildir.

“Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli Sərəncamı ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısında: “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”, “Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti”, “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası”, “Azərbaycanca-İngiliscə lüğət”, “Azərbaycanca-rusca lüğət”, “Ədəbiyyat və incəsənət Ensiklopediyası”, “İngiliscə-Azərbaycanca lüğət”, “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti”, “Rusca-Azərbaycanca lüğət” də vardır. Lüğətlər ən çox istifadə edilən kitablar olduğuna görə bu sənəddə onların yeni nəşri də diqqət mərkəzində olmuşdur.

“Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti” (A – Z) sonuncu dəfə 2007-ci ildə “Şərq-Qərb” nəşriyyatında çap olunmuşdur. İndi nadir lüğətlərdən biri hesab olunan bu lüğətdə 6300 söz və onların mənaları verilmişdir. Zəngin lüğət tərkibinə malik olan dialekt və şivələrimizdə xalqımızın tarixi-məişəti, etnoqrafiyası və iqtisadiyyatına aid minlərlə söz işlənir ki, onların çox cüzi hissəsi həmin lüğətdə öz əksini tapmışdır. Ədəbi dilimizdə işlənməyən çoxlu miqdarda dialekt sözünün dialektoloji ekspedisiyalar zamanı əldə edilməsi bu sözlərin ayrıca lüğətini hazırlamaq zərurətini qarşıya qoymuş, Azərbaycan dilinin təkmilləşdirilmiş dialektoloji lüğətinin tərkibi üçün imkan vermişdir.

Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Azərbaycan dialektologiyası şöbəsinin əməkdaşları 1970-ci ildən həmin lüğətin yeni nəşrini buraxmaq məqsədilə gərgin iş görmüşlər. İki cilddən ibarət (hər cildi 33 müəllif vərəqi) olan lüğətdə 20 min söz, onların işləndiyi ərazi, mənası və rus dilinə tərcüməsi verilmişdir. Lüğətdəki sözlər 1966-68-ci illərdə xüsusi təşkil olunmuş dialektoloji ekspedisiyalar zamanı toplanmış materiallardan, şöbənin arxivindən,

dissertasiyalardan götürülmüşdür. Lüğət üzərində iş 1975-ci ildə başa çatmasına baxmayaraq birinci cild (A- L) 1999-cu ildə Ankarada çapdan çıxmışdır.

“İzahlı tərcüməşünaslıq terminləri lüğəti” isə 2010-cu ildə “Mütərcim” nəşriyyatında çap edilmişdir.

Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi sahəsi mütəxəssislərinin fikri belədir ki, soraq ədəbiyyatı nəşri ciddi fəaliyyət sahəsidir. Təəssüf ki, bəzən bunu düzgün dərk etmirlər. Kitab nəşrində ən perspektivli sahə məhz lüğət və soraq kitablarına məxsusdur. Sosioloji araşdırmalar göstərir ki, bu cür kitablara tələbat getdikcə artır.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyev B.V. *Kitabın tipologiyası*. - Bakı: “ÇapART” Nəşriyyat evi, 207. - 376 s.

2. *Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti*. 4 cildə. - Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 2006.

3. *Azərbaycan dilinin ontonimlər lüğəti*. - Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 2007. - 144 s.

4. *Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti*. 2 cildə. - Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 2007.

5. *Azərbaycanda - ingiliscə, ingiliscə - azərbaycanca lüğəti*. - Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 2006. - 288 s.

6. *Azərbaycanca - rusca lüğət*. 4 cildə. - Bakı: “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 2006.

7. Mahmudov R., Tağısoy N. *İzahlı tərcüməşünaslıq terminləri lüğəti*. - Bakı, Mütərcim, 2010. - 283 s.

8. Haqverdiyev Ə. *Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti*. - Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyyat evi, 2007. - 265 s.

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Güler DEMİR

Yrd. Doç. Dr.,

Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

E-Posta: gulerdemir2009@gmail.com

**İNTERNET VE İLİŞKİLİ TEKNOLOJİLERİN BİLGİ
DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ:**

Bilgi Merkezi / Kütüphanelerin Bu Süreçteki Rolü

Öz

İnsan, tarihsel süreçte daima yaşamını idame etmek ve en önemlisi de idame ettiği bu yaşamı beklentileri, tercihleri ve yaşam stiline uygun, özgün biçimde olası en kaliteli düzeye çıkarmak için çeşitli bilgileri edinmek ve kullanmak gereksinimini duymuştur. Bilgi edinmek, eksik bilineni tamamlamak ya da yanlış bilinenin yerine daha doğru olanı koymak, öğrenileni test etmek, denemek, zaman zaman yanılmak, yanıldıkça araştırmak, denemek, deneyimlemek gibi süreçlerin hepsi birbirine eklemler, karmaşık ve dinamik bir bütünlük içerisinde gelişmektedir. Bireyin, bilgi ile etkileşiminde, kişisel, bilişsel, ruhsal, özgün yapısının yanı sıra toplumsal, kültürel, normatif ve teknolojik pek çok etmenin bir arada işleyişi söz konusudur. Bu da bilgi davranışlarının bir tek açıdan değil disiplinlerarası bir yaklaşımla pek çok açıdan ele alınmasına neden olmaktadır; bu bağlamdaki araştırmalara derinlik kazandırmaktadır.

Bilgi davranışları, ilkel insanın, aç kalmamak için yiyecek aramasına ya da hava koşullarından olumsuz yönde etkilenmemek amacı ile çeşitli araç ve yöntemlere başvurmasına ilişkin davranışlardan, insanlığın yararına pek çok buluşun ortaya çıkışını sağlayan çok çeşitli araştırmalara dek, pek çok farklı, çeşitli uğraş ve eylemleri kapsayabilmektedir. Bu çalışmada, anlamlı birer değişken olduğu düşünülen internet ve ilişkili teknolojilerin bilgi davranışları üzerindeki etkilerinin ve bu etkilere koşut olarak kütüphane/bilgi merkezlerinin rolünün kuramsal bağlamda tartışılması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler

Bilgi gereksinimi, bilgi davranışları, internet ve ilişkili teknolojiler, bilgi merkezi/kütüphane, bilgi profesyoneli/kütüphaneci.

**The Effect of Internet and Related Technologies
on Information Behaviors:
The Role of Information Centers/Libraries in This Process**

Abstract

In the historical process, people have always needed to acquire and use various information in order to maintain their life and, most importantly, to raise this maintained life to the highest possible quality level in accord with their expectations, preferences and lifestyle in the own unique manner. The processes of acquiring information, complementing in complete information or replacing the misknown with the more correct one, testing the learned information, being mistaken from time to time, investigating when you are mistaken, trying out and experiencing, and so on evolve joined to each other, within a complex and dynamic in tegrity. Regarding the interaction of individual with information, many social, cultural, normative and technological factors as well as personal, cognitive, psychological, unique structural factors function collectively. This causes information behaviors to be addressed not in a single aspect but in many aspects with an inter disciplinary approach and brings depth to the research in this context.

Information behaviors can encompass a wide variety of different activities and actions, ranging from the behaviors of primitive human associated with searching for food to avoid from starving and adopting various tools and methods not to be affected negatively by weat her conditions to a great variety of research enabling the emergence of numerous inventions for the benefit of mankind. This studya i medto discuss the effects of internet and related technologies, which are considered to be significant variables, on information behaviors and, also the role of library/information centers in the theoretical context.

Keywords

Information need, information behaviors, internet and related technologies, information center/library, information professional/librarian.

Giriş

Bilgi davranışı, insanın bilgi ile etkileşimlerine işaret eden tüm süreçleri kapsayan şemsiye bir terimdir. Bilgiyi arama ve kullanılabilir duruma getirme yolları bu etkileşimler arasında sıklıkla irdelenen konulardır. Bu süreçte kişinin çevresi ile etkileşimi sonucunda kişide bir takım iz(lenim)lerin kalması ve edinilen bilgilerin karmaşık bir süreçle filtrelenmesi söz konusudur. Bu filtreleme sonunda var olan bilgilerin yeni bilgi ile harmanlanması ve/veya kimi bilgilerin çıkarılması, yeni düşünce ve görüşlerle kişinin yeni çıkarımlara varması, kişisel/zihinsel bilgi havuzlarına çeşitli bilgilerin eklenmesi söz konusudur. Bates'in (2010) işaret ettiği Andersen masalındaki çirkin ördeğin ancak kuğularla karşılaşmış sudaki yansımasını gördükten sonra kendisinin de bir kuğu olduğunu anlaması bu süreçlere bir örnektir. Bilgi davranışı terimi aynı zamanda, insanın bilgi ile ilişkilerini anlamaya yönelik bir dizi araştırmayla ilgilenen Kütüphane ve Bilgibilim alanının bir alt disiplinine işaret etmek için de kullanılır (Bates, 2010).

Bilgi hizmetlerinin etkin biçimde yerine getirilmesi kullanıcının bilgi davranışlarının tanınmasını gerektirir. Kullanıcı hangi gereksinimlerle ve nasıl bir biçimde bilgi aramaktadır. Kullanıcının nitelikleri ve gereksinimleri bilgi merkezleri/kütüphanelerin de yapısını belirler. Kullanıcıların bilgi gereksinimleri ve bilgi arama davranışları akla gelebilecek tüm bilgi sistemleri ve teknolojileri ile kurumlarının yapılandırılması ve aktif hale getirilmesinde belirleyicidir. Bu konuya ilişkin Uçak (1997) bilgi çağına paralel bilgi sistem ve teknolojileri üzerinde durulan pek çok çalışma ve yaklaşımın varlığına karşın onları kullanacak, aktif duruma getirecek kullanıcıların özellikleri üzerinde pek durulmadığını ileri sürer.

Bilgi davranışı sürecinde bilgiye erişim çabalarına koşut olarak paradoksal biçimde bilgiden kaçınma eğilimi de saptanmaktadır. Bu durum, ABD ve Avustralya gibi bilgiye yatırımı güçlü ülkelerde bile yaygındır. Bunun nedenleri arasında kişilerin bilgileri ve inançlarının yeni bilgilerle karşılaşması ve var olan dengenin sarsılması gibi bilinçdışı statükocu bir kaygı gütmeleri önceliklidir. Kişisel, sağlığa ilişkin, finansal, dini, politik ve pek çok konuda bilgiden kaçma eğilimine rastlanabilir. İnsanların belirli türde bilgilerden kaçıp belirli türden bilgilere ilişkin arayışa girmesi ve bu duruma etki eden faktörlerin araştırılması hem kamusal hem de özel yaşamda daha iyi bilgi çevreleri ve sistemleri tasarlamaya yardımcı olacaktır. Dolayısıyla bilgi davranışı sürecinde bilgiyi aramak kadar bilgiden kaçmak konusu da üzerinde durulması gereken konulardır (Bhuva, 2011, s.1). Bilgi davranışı süreçleri, yeni taşındığımız binada karşı komşumuza bakkalın yerini sormaktan, antik

çağda anne babanın çocuk eğitimindeki rolü üzerine bir makale yazmak üzere kütüphane kataloglarını, veri tabanlarını taramaktan, yurt dışında mesleki bir burs için başvuru formlarının taranıp doldurulmasına ve/veya tam da konumuzla ilgili web üzerinde bir bilgi bulup makale fazla uzun geldiği için onu okumaktan kaçınmamıza kadar pek çok durumu kapsayan çok karmaşık bir süreçtir.

Bu çalışmaya öncelikli temel olan kavramlar bilgi gereksinimi (*informationneed*) ve bilgi davranışdır (*informationbehavior*). Bu kavramlar birbirini tamamlar niteliktedir. Bilgi gereksinimi giderildikçe yeni bilgi arayışları/bilgi davranışları ortaya çıkar. Konunun gereğince irdelenmesi için öncelikle “bilgi” kavramı açıklanmalıdır.

Bilgi Kavramı

Uçak, (1997, s.29-30) bilginin karmaşık ve tanımlanması güç bir kavram olduğu görüşündedir. Kendisine göre, öncelikle, uluslararası tanımlamalarda geçen, birbirinin yerine de kullanılan ancak anlam ve içerik olarak birbirinden farklı olan ‘*information*’, ‘*data*’, ‘*knowledge*’ kavramları irdelenmelidir. Bu kavramların günlük dilde karşılıklarının konulması ve standart tanımlamaların eksikliği söz konusudur. Sorun sadece tanım eksikliği ya da bu sözcükler arasındaki farkın açıklanmaması da değildir. Bilgi (*information*) teriminin çok anlamlı kullanımı da karışıklık yaratmaktadır. Bilgi (*information*) bazen fiziksel bir varlık ya da olgu, bazen mesajların transfer edildiği kanal, bazen de veri anlamında kullanılmaktadır. Veri (*data*), bilgi (*information*) ve bilgi (*knowledge*) arasındaki ayrımı yaparken, “*information*” karşılığı kullanılan bilginin yeri, veri ile “*knowledge*” karşılığı kullanılan bilgi arasındadır. Bilgi bir ürün olarak ele alınırsa dıştan gelen girdilere gereksinim vardır. Bu girdiler işlenerek kullanılır ve iletilebilir duruma dönüştürülür. Bilgi kavramının anlaşılabilmesi bu kavramların işlevsel farklılıklarını ortaya koyacak biçimde tanımlanmalarını gerektirir. Genel hatları ile aşağıdaki gibi açıklanmaları mümkündür (Uçak, 1997, s.29-30; Bozkurt, 2014, s.512):

- Veri (*data*): Araştırma, yaratma, toplama ve keşif yoluyla elde edilir.Yapılandırılmamış, işlenmemiş ham gerçeklerdir.
- Enformasyon (*information*): Bir bağlam içerisinde yer alan veri, enformasyondur.Çıkarım yapabilmek için organize edilen veridir. Enformasyon veriye göre dahafazla yapılandırılmıştır ve daha çok anlamı vardır.

• Bilgi (*knowledge*): Farklı açılardan bakma ve deneyim yoluyla oluşur. Enformasyonun statik yapısına karşın, bilgiye anlam yüklediği için dinamiktir.

Akgün ve Keskin (2003, s.176) de birbirleri ile karıştırılan veri, enformasyon ve bilgi kavramlarının farklılıklarını ortaya koyan ilişkiyi şöyle açıklamaktadır: “*Veri ve enformasyon beyindışından transfer edilen, alınan ve kaydedilen formlardır. Bilgi ise, sadece insanların beyinlerinde bulunmaktadır. Enformasyon sensörler vasıtasıyla insan beynine ulaşmakta ve burada enformasyon işleyicisi tarafından önceki bilgiler kullanılmak suretiyle yeni bilgiye dönüştürülmekte ve hafızadaki yerini almaktadır. Enformasyon işlenmesi yoluyla birçok yeni enformasyon elde edildiğinden ve işlendiğinden yeni bilgiler elde edilebilmekte ve bugün ve gelecekte kullanım için üretilmektedir*”.

Bilginin nereden, nasıl elde edildiği, bir diğer deyişle bilginin kaynağı, onun güvenilirliği ve doğruluğu bağlamında önemli bir belirleyicidir. Taraflı ya da yanlış kaynaklardan elde edilen bilgiler, yaşamsal düzeyde sorunlara dahi yol açabilmektedir.

Bilginin Kaynakları

Bilginin elde edildiği yerler, kişiler, gruplar, kurum, kuruluşlar, medya ya da gelenek ve görenekler olabileceği gibi; kitap, kitap dışı materyal, görsel-işitsel kaynaklar, internet vb. pek çok kanal olabilir. Bacanlı, (2015, s.18) bilginin, bilen ile bilinen arasındaki ilişki biçiminde tanımlandığında iki ögenin ortaya çıktığından söz eder. Bunlar, “*bilen*” ve “*bilinen*”dir. Bilen, bilinenin tasarımına sahiptir. Bilen genellikle insandır, bilinen ise kişi, varlık, olay vb. olabilir. Bilgiler karmaşıklıktıkça ilişkilendirildikleri süreçler de karmaşıqlaşır. Bilgi, bilen ile bilinen arasındaki ilişkidir ancak bu ilişki genellikle dolaylı biçimde kurulur. Her zaman bilen ile bilinen karşı karşıya gelmez. Arada olan ise “*kaynak*”tır. Nereden biliyorsun sorusunun yanıtı işte bu kaynaktır. Bacanlı, (2015) bilgi kaynaklarını kabaca “*gelenek*”; “*otorite*”; “*kişisel yaşantı*” ve “*bilim*” olarak kategorilere ayırmıştır. Geleneksel bilgiye temel olan gelenek, anne, baba (ebeveyn) ve toplum tarafından bizlere aktarılır. Nereden biliyorsun sorusuna verilen yanıt belirsizdir ve genellikle buna “*nereden bildiğimi hatırlamıyorum*” diye cevap verilir (Bacanlı, 2015, s.23-24). Geleneksel bilgi ile “*yerli insanlar/yerli/yerel topluluklar/ veya bir ülkenin/ülkelerin öğretileri, öğrenmeleri, uygulama yöntemleri, inovasyonları, becerileri ve know-how'ına işaret edilmektedir. Geleneksel bilgi, tarım, çevre, sağlık hizmetleri, yerli ve geleneksel medikal bilgi, biyo-çeşitlilik, geleneksel*

yaşam biçimleri, doğal ve genetik kaynaklar, geleneksel mimari için know-how ve inşaat teknolojileri ile bağlantılı olabilir". Bazı tanımlamalar ise sanat çalışmaları, el işleri ve folklor unsuru taşıyan diğer kültürel çalışma ve ifade biçimlerini de içine alacak şekilde geniş kapsamlıdır. Örneğin kurak bölgelerde tarım alanlarına su sağlamak amacıyla geliştirilen geleneksel tarımsal bilgiler, insanların kendilerini doğal etkenlerden ve düşmanlardan savunmak amacıyla geliştirdikleri yer altı şehirleri (örn. Kapadokya bölgesindeki yer altı şehirleri), hayvansal atıklardan elde edilen yakacaklar (örn. tezek), vb. çok çeşitli geleneksel bilgi türlerinden sadece birkaçıdır. Bir bilginin geleneksel olabilmesi için o bilginin toplum tarafından veya bireysel olarak yaratılmış olması önemli değildir. Önemli olan, bilginin o toplumun karakteristik kültürel ve sosyal özelliklerini yansıtmasıdır (Öcalan, 2014, s.14-15). Bacanlı (2015, s.27) tarafından verilen baykuşun uğursuzluk getirmesi biçimindeki bilgi, geleneksel bilgiye iyi bir örnektir: Tesadüfen bir evin damına konan baykuştan sonra bir evden ölü çıkar. Bu olay birkaç evde daha tekrarlanır ve artık baykuşla ilgili gelişen bir geleneksel bilgi söz konusudur.

Otoriteden gelen bilgiyi açıklamak gerekirse, önce otorite veya yetke kavramının açıklığa kavuşturulması gerekir. Otorite veya yetke, Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük'te (t.y.) "*Yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü, yetke, sulta, velayet*"; "*Siyasi veya idari güç*" olarak açıklanmaktadır. Sözcüğün Fransızca "*autorité*" den geldiği açıklanmaktadır. Akçakaya'nın (2016, s. 282) aktarımına göre, MaxWeber otorite tiplerini 3'e ayırır: "*geleneksel otorite*", "*karizmatik otorite*" ve "*hukuksal (demokratik) otorite*". Geleneksel otorite tipinde, iktidar meşruluğunu uzun yıllardan beri etkili olan görenekler, inanışlar ve geleneklerden almaktadır. Kimin nasıl yöneteceğini gelenekler ve töreler belirlemektedir. Karizmatik otorite, Weber'e göre tek bir kişiye duyulan güven, bağlılık ve inanca dayanan meşrulukla hareket eden iktidarın geliştirdiği otorite tipidir. Bu otorite tipinde önemli olan kişinin sihir, kahramanlık, ya da olağanüstü yetenekleri ile karizmaya (tanrı vergisi kişiliğe) sahip olduğu hakkında bir "inanç" uyandırmasıdır. Yasal/rasyonel otorite ise meşruluk kaynağını hukuktan ve yasalardan alan otoritedir. Diğer otorite türlerinin aksine iktidar negeleneklerden ne de kişisel özelliklerden yararlanır. Gerek yönetenler gerekse yönetilenler herkesçe kabul edilmiş yasalara göre hareket etme zorunluluğundadırlar (Akçakaya, 2016, s.282-283). Bilginin bir diğer türü, kişisel yaşantıdan gelen bilgi/deneyimlerdir. Gelenek nereden bilindiği bilinmeyen, otorite nereden bilindiği bilinen, kişisel yaşantı ise bizzat kişinin yaşantılarından çıkarmış olduğu bilgilerdir. "*Nereden biliyorsun?*" sorusuna

“*bizzat şahidim*”, “*bizzat yaşadım*” diye cevap verilir. Kişisel bilgi birinci elden edinilen bilgidir. Gözlem ve deneyim en temel bilgi edinme biçimidir. Diğer bilgi kaynaklarının hepsi hatta bilimsel bilgi dahi bilim adamlarına güvensizlik nedeni ile reddedilebilir ancak kişilerin bizzat deneyimlediği bilgiler reddedilemez. Kişinin gerçeklik algısının bozulduğu, yer ve zaman yöneliminin bozulduğu, sanrı ve sabuklamaların ortaya çıktığı “*psikotizm*” durumu hariç tutulmalıdır (Bacanlı, 2015: 69-70). Her birinin kaynağı ve niteliği farklı olmakla birlikte, dini referanslar, gelenekler, otorite, kişisel deneyimler (bazıları için hurafeler dahi) alternatif bilgi kaynaklardır. Bilim de bir bilgi kaynağıdır ve bazı temel niteliksel özellikler açısından diğer bilgi kaynaklarından ayrılır (Koçak, Şimşek, Ayman, Salı, Ataizi ve Süher, 2013, s. 18). Bilimsel bilginin kaynağı ise anlaşıldığı gibi “bilim”in kendisidir. Bilimsel bilgi, belli yöntemlere ve araştırmalara dayanarak üretilen, sistematik olarak ilerleyen bilgidir (Uçak, 2010, s.716).

Bilimsel bilgi ile bağlantılı olan bilimsel düşünce, bilim çerçevesinde düşünerek yeni fikirler üretmektir. Bilimsel düşünmek, “*analitik düşünmek*” anlamına gelir. Olayları neden-sonuç çerçevesi içinde aklın süzgecinden geçirerek tarafsız bir biçimde analiz eden ve doğru sonuca ulaşabilen bir kişinin analitik düşünemediği söylenebilir. Bilimsel düşüncenin egemen olduğu ortamda gerçekleştirilen bilimsel araştırmalar sonucunda ise “*bilimsel bilgi*” üretilir. Bilimsel bilgi, deneye dayalı olarak, olaylar arasında neden-sonuç biçimde mantıklı bir ilişkilendirme yapmanın sonucunda kazanılmaktadır. Elde edilen bilgi öznel değildir, her zaman geçerlidir. Bununla beraber, bilimsel bilginin her zaman geçerli olması mutlak olması anlamına da gelmez. Bilim yenileşmeler ışığında kendi bilgisini de sürekli yenileyen bir karaktere sahiptir (Uzbay, 2008, s.61).

Bilgi Gereksinimi ve Bilgi Davranışı

Bilgi davranışı, bir bilgi boşluğu, eksik, çelişkili bilgi durumu ya da bir bilgi gereksinimi ile beraber ortaya çıkar. Bu süreç, çeşitli yargıların birbiri ile ilişkilendirilmesi ve tereddütler gibi temel değişkenlerle beraber aşamalı olarak gelişir. Burada, mevcut sorun ya da bilişsel durumun çözümlenmesi hedeflenmektedir. Kişiler, bilgi arama sürecinde farklı stratejiler benimsemekte, farklı bilgi davranışları sergilemektedir (Spink ve Cole, 2006, s.139). Özellikle bilgi çağı ile beraber her insanın çeşitli tür ve formatta bilgiye gereksinimi olduğu; bilgi ile etkileşiminin çoğaldığı izlenmektedir. Sonuç olarak, kullanıcıların gereksinimlerini karşılamak üzere çoklu bilgi kaynaklarının üretimi de artmıştır. Bilgi gereksinimleri, kullanıcılara ve

onların farklı taleplerine göre kategorize edilebilmektedir. Ana hatları ile bakıldığında üç tip bilgi gereksiniminden söz edilebilir:

1- İfade edilen, açıkça söylenen gereksinim: Bilgi gereksinimi açık seçik ifade edilmektedir.

2- İfade edilmeyen gereksinimler: Kullanıcı gereksiniminin farkındadır ancak bunu ifade etmek istemez/ifade etmez.

3- Keşfedilmemiş gereksinim: Kullanıcı gereksiniminin farkında değildir. Bununla beraber, bilgi uzmanı/kütüphaneci bu gereksinimi gün ışığına çıkarır (Khosrow-Pour, 2018, s.2270).

Bilgi gereksinimi, kişinin gereksinimini keşfetmesine yol açan bilginin eksikliği algısı olarak tanımlanabilirken; bilgi davranışı ise insanların bilgiye nasıl bir yaklaşım gösterdiği, bilgiyi nasıl ele alıp kullandığı, bilgi ile nasıl etkileştiği konularına ilişkin bir kavramlaştırmadır (Khosrow-Pour, 2018, s.2279).

Buraya kadar verilen bilgilere dayanılarak, bilgi davranışı süreçlerinin ayrıntısı ile anlaşılması için önce şu temel soruların yanıtlanması gerekmektedir:

Bilgi neden, nasıl ortaya çıkmış, bilgiye nasıl gereksinim duyulmuş ve nasıl ulaşılmıştır? Tarihte ilk insanla beraber bir olgu olarak bilginin var olmaya başladığı düşünülürse bilgi arama davranışı da buna koşut biçimde var olmuştur demek yanlış olmaz. Spink'e (2010, s.9)göre, bilgi arama davranış ve becerileri, insanın biyolojik ve buna bağlı bilişsel gelişimiyle beraber doğuştan gelmekte ancak toplumsal yaşantı ile şekillenmektedir. Öte yandan, her insan bilgiyi farklı algılayabilmekte, içeriğinden farklı anlamlar çıkarabilmektedir. Bilgi gereksinimi, insanların doğasına göre değişim gösterir. Bu nedenle de bir insanın bilgi gereksiniminin tam olarak anlaşılabilmesi için o insanın çevresinin, işinin ve sosyal yaşamının bilinmesi gerekir (Uçak, 1997: 317-18). Bilgi davranışlarının bilişsel boyutları (*cognitivedimension*) ile ilgilenen araştırmacılardan Dervin (1992), anlamlandırma metaforu ile insanı, zaman ve uzam içinde bir bilgi gereksinimini algıladığı bilişsel bir boşluğu bulana dek hareket eden varlık olarak tanımlar. Bu boşluklar üzerine varlığın tekrar hareket edebilmesi için yeni bilgilerle dolu köprüler kurulmalıdır. Kişinin bilgi arama çabasındaki amaç mevcut durumu anlamlandırmaktır (Dervin, 1992, s.68-70). Dervin'in yapılandırmacı (*constructivist*) bilgi modelinde bilgi nesnel ve dışardan gelen bir bilgi değil kişinin kendisi tarafından oluşturulmuş, yorumlanmış bir bilgidir. Kişinin yeni bilgiler ve deneyimler edindikçe değişen ve yenilenen bir bilişsel çevre haritası yapılandırması söz konusudur. Bu şekilde kendisi ve

çevresine ilişkin durum, olay ve olguları anlamlandırır. Bilgi, öznel, durumsal, bütünsel (*holistik*) ve bilişsel, kısacası yapılandırılmış bilgidir. Bilgi kullanıcısı dışarıdan bilgiyi alan pasif bir alıcı değil, süregelen, değişken bir sürecin merkezinde ve aktif konumdadır; bilgi kullanıcıda algısal değişiklikleri tetiklemekte, bu değişiklikler ise bilginin algılanışını değiştirmekte, başkalaştırmaktadır (Morris, 1994, s.21-2). Kuhlthau, (2008, s.68) ise bilgi davranışının yalnızca bilginin kullanıldığı bağlam içinde anlaşılabilir olduğuna işaret eder. Bu, başka bir deyişle bilginin etkisi (*information impact*) biçiminde ifade edilebilir. Bilginin etkisi, kullanıcının ne ile ilgilendiği ve bilgi arama davranışını neyin motive ettiğidir (Kuhlthau, 2008, s. 68).

İnternet ve İlişkili Teknolojilerin Bilgi Davranışı Üzerine Etkileri

Bilgi davranışı, bireyin yaşı, cinsiyeti, sosyo-ekonomik durumu, mesleği ile içinde yaşadığı toplum ve kültürün özellikleri, gelenek, görenek ve normlar gibi pek çok etmenin etkisi ile biçimlenebilen bir yapıya sahiptir. Bireysel özellikler, öğrenme stilleri, tercih ve eğilimler gibi kişiye özgü niteliklerin yanında, çevresel kaynak, araç, gereç ve donanımların da bilgi davranışlarının biçimlenmesine katkısı vardır. Nasıl ki tarihsel süreçte yazının icadı, matbaanın üretimi gibi gelişmeler insanın bilgi ile etkileştiği süreçlere farklı boyutlar kazandırdıysa, internet ve ilişkili teknolojiler de en az onlar kadar yankı yapmış; bilgi davranışları bu etkilerle biçimlenmiştir. En basit örneği ile onbinlerce, yüzbinlerce basılı kaynak arasından tek tek manuel bilgi edinmenin zorluğu yerini internet üzerindeki çok çeşitli ortamlardan hızla istenilen bilgiye ulaşmanın kolaylığına bırakmış; zaman, mekân ve mesafelerin önemi eski anlamını yitirmiştir. Şüphesiz, bu süreç aynı zamanda olumlu değil olumsuz sonuçları da getirebilmiştir. Hızlı üretimin aynı zamanda hızlı tüketimi getirmesi, bir diğer deyişle hıza kalitenin feda edilebilmesi; bilgi patlamasına koşut bilgi kirliliği, yüzeysel araştırma ve yeterince sorgulamama eğilimi gibi sorunlar bunlar arasındadır. Dolayısıyla, internet ve ilişkili teknoloji araçları bilinçli kullanıldığı; okuryazarlık becerileri ile desteklendiği takdirde, yararlı işlevler ile bilgi davranışlarının oluşumuna yol açabilmektedir. Bunun için de en iyi kılavuz iyi bir eğitim ve kültür altyapısının geliştirilmesidir.

Erdil, Pamukçu, Akçomak ve Tiryakioğlu, (2016, s.7-8) teknolojinin, girdilerin çıktılara dönüştüğü toplumsal süreç olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Teknolojilerin etkin şekilde seçimi, edinilmesi, özümsemesi, kullanılması ve dönüştürülmesi ise her aşamada teknolojiler hakkında bilgili

olmayı gerektirir. Ancak teknolojik bilgi formel ya da örtükolabilir. Formel bilgi; bilginin sahibinden büyük ölçüde ayrılabilirdiği ve bir araç üzerine kaydedilip başkalarının kullanımına sunulduğu durumlar için geçerlidir. Bu durum teknolojik bilginin metaya dönüşüp piyasada dolaşımına girmesini ve aktarımını kolaylaştırır. Örtük bilgi ise, ona sahip olandan koparılması mümkün olmayan bilgidir. Bilgisahibi istese dahi teknolojiyle ilgili bilgisini başkalarına sözlü, yazılı ya da görselişitselyollarla aktaramaz. Erdil, Pamukçu, Akçomak ve Tiryakioğlu (2016, s.7-8) tarafından aktarıldığına göre Michael Polanyi bu durumu “*ifade edebildiğimizden daha fazlasını biliriz*” cümlesi ile vurgular. Çengel’in (2012, s.52-53) ifadeleri ile “*teknolojisiz bilim -yani henüz uygulama alanı bulmamış bilim olur, ama bilimsiz teknoloji pek olmaz*”. Teknolojinin kaynağı genellikle bilimdir, bilimin kaynağı ise sistematik gözlem ve araştırmadır.

İnternet teknolojisi, 20. yüzyılın en önemli gelişmelerindendir. Dünyanın dört bir yanındaki insanların saniyeler içinde birbirlerine ulaşabilmeleri, bilgi paylaşabilmeleri, tartışabilmeleri, haberleşebilmeleri uluslararası internet ağı ile mümkün duruma gelmiştir. Artık herhangi bir şeyi öğrenmek, bir kütüphanede araştırma yapmak, uluslararası bir teşkilatın raporlarını incelemek, dünyada gelişen olaylara, teknolojik gelişmelere ve bu konuda yapılan yorumlara ulaşmak insanların yalnızca birkaç dakikasını almaktadır (Yahya, 1999, s.34). İnternet, bilgi davranışının “*bütüncül*” (*holistic*) bir yapıya bürünmek gibi- ne ölçüde, nasıl değişim gösterdiğine ilişkin en önemli örneklerden biridir. Bunu anlamak için, World Wide Web’in kullanıma sunulduğu dönemlerden geriye doğru bakmak dahi yeterlidir. Bütün bilgiler, bürolarda, dolaplarda, zihinlerde ve bilgisayarlarda depolanmıştır. Kaynakların, yerleşkeler, kişiler, kanallarla sınırlı olması, onlara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Herhangi bir kaynağa erişmek için, örneğin, belli bir yere seyahat etmek gerekmektedir. Bu da, hava durumunu öğrenmek, gidilecek yer hakkında bilgi edinmek, otel rezervasyonu yaptırmak, varış saatleri vb. için havaalanına telefon etmek, bilet almak üzere seyahat acentasına gitmek gibi uğraşları gerektirmektedir. Günümüzde ise artık tüm bu birbirinden ayrı eylemlerin bir tek web sayfası üzerinden çözümlenmesi olasıdır. Böylece yalnız bir ortam üzerinden ve daha az hedef-yönelimli davranışlar (*goal-oriented behaviors*) önemli bir rol oynamakta; bilgi arama daha bütüncül bir duruma gelmektedir (Case, 2007, s.4).

Bilgi Merkezi/Kütüphanelerin Bu Süreçlerdeki Rolü

İnternet ve ilişkili teknolojilerin gündelik yaşama tümü ile yerleşmesi kütüphane kullanıcılarının da değişimine/dönüşümüne neden olmuştur. Çevrimiçi Bilgisayar Kütüphanesi Merkezi (*Online Computer Library Center, Inc. /OCLC*) ve Araştırma Kütüphaneleri Derneği (*the Association of Research Libraries/ARL*) tarafından yapılan araştırmalar da buna işaret etmektedir. Bu araştırmalara göre, kişilerin kütüphane kullanımının azaldığı; özellikle geleneksel kütüphane hizmetlerinin- örneğin referans hizmetleri ve dolaşım/ödünç verme hizmetleri gibi- önemli oranlarda düşüşünün gözlemlendiği ortaya çıkmıştır. 1991 ile 2012 yılları arasında kütüphanelerde referans hizmetlerinin kullanımı % 69 oranında, dolaşım/ödünç verme hizmetlerinin kullanımı ise % 44 oranında düşüş göstermiştir. Teknolojiyi yoğun kullanan modern kullanıcı tipinin beklentileri değişmiş; istediği bilgiye, istediği yerden ve istediği zaman ulaşmak isteyen yeni bir kullanıcı profili doğmuştur. Bu kullanıcılar, kütüphanelerin kendi yaşam stillerine uymasını, kendilerine ayak uydurmasını beklemekte ve beklentileri karşılanmadığı anda kolaylıkla kütüphaneye gitmekten vazgeçebilmektedirler (Tella, 2016, s.3).

Bilgisayar, mobil telefon ve diğer araç gereçleri kullanan; bilgi kaynaklarını dijital olarak depolayarak işleme alan ve elektronik erişimi sağlayan dijital kütüphaneler, bu beklentilere yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Yıllarca evrilerek gelişen bu kütüphane türleri zaman zaman farklı adlarla anılmıştır: kağıtsız (*paperless*); sanal (*virtual*); duvarsız kütüphane (*library without walls*); elektronik kütüphane (*electronic library*) ve biyonik kütüphane (*bionic library*) gibi. Dijital kütüphanelerin fiziksel kaynaklardan çok dijital kaynakları içeren kütüphaneler olduğunu savunanların yanında yalnızca elektronik kaynaklarla hizmet verdiğini ileri sürenler olmuş; bu kavramlar farklı nitelermelere konu olmuştur (Tella, 2016, s.3). Kullanıcıların beklentilerinin bir diğer boyutu da kalabalık ve gürültülü okuma odalarının ve geleneksel kütüphane hizmetlerinin ötesinde, kaynakların kullanımına ilişkin bürokratik sınırlamalardan ve kısıtlı araç park olanaklarından bağımsız ortamlardır. Ayrıca kütüphane personelinin arkadaş canlısı olmaması ve/veya yetersiz bilgi ve donanıma sahip oluşu da onlara göre caydırıcı etmenlerdir (Tella, 2016, s.6).

Anılan bu tablo içerisinde kütüphane/kütüphanecileri oldukça zorlayan gelişmeler olduğu aşikârdır. Bunun çözümü de, kütüphane/kütüphanecilerin, anılan beklentilere uygun olarak niteliksel çıtalarını yükseltmeleridir. Bilgi davranışı Wilson'a (2000, s.49) göre, bir hedefe ulaşmak, bir gereksinimi tatmin etmek üzere bilinçli, amaçlı bir biçimde bilgiye ulaşma çabalarıdır.

Bilgi gereksinimi kavramı ise “*bireyin bildiklerinin, kendisini hedefe götürecektir yolda yetersiz kalması, tatmin edememesi durumu*” olarak tanımlanmaktadır. Bilgi gereksinimi, oluştuğunda mutlaka karşılanması gereken bir dürtü halidir. Bilgi gereksiniminin karşılanabilmesi konusunda bireylere geniş bir ufuk sunan yerler kütüphanelerdir. Gereksinim duyulan bilgilerin, bireylere yerinde ve zamanında, istenilen formda ve en ekonomik biçimde (optimum düzeyde) sunulması bilgi hizmetleri açısından son derece önemlilik arz etmektedir (Özlük, 2006, s.63-4). Bilgi davranışı süreci, insan bilgisayar ilişkileri düzeyinde (fareyi kullanma ve linkleri tıklama gibi) ya da daha entelektüel düzeyde (örneğin Boolean operatörleri ile tarama stratejileri geliştirme veya kütüphane rafında yanyana duran iki kitaptan hangisinin seçilmesi gerektiğine ilişkin ölçütler belirleme gibi); hangi düzeyde olursa olsun bilgi sistemleri ile her türden etkileşimi içerir. Bu süreç aynı zamanda ilişkili veri ya da bilgiye ilişkin yargılara varmak gibi zihinsel eylemleri de kapsar. Bu süreç, kişinin var olan bilgi altyapısı ve temellerine eklediği bilgilerle ilişkili fiziksel ve zihinsel eylemlerini içermektedir. Bir metin üzerinde önemli bulunan yerleri işaretlemek gibi fiziksel ya da yeni bir bilgiyi var olan bilgi ile karşılaştırmak gibi zihinsel eylemler buna örnek verilebilir (Wilson, 2000, s. 49-50).

İnternet ve ilişkili teknolojilerin etkisi ile gelişen dijital bilgi arama (*digitalinformationseeking*) davranışına ilişkin yaygın altı karakteristik özellikten söz edilebilir. Bunlar (Kalbach, 2008):

1. Yatay bilgi arayışı (*horizontalinformationseeking*) - Birçok bilgiyi hızla gözden geçirme.

2. Gezinme (*navigation*) – Sanal kütüphanelerde gezinen insanlar yalnızca yollarını bulma adına oldukça fazla zaman harcamaktadır: aslında harcadıkları bu zaman dilimi buldukları verileri/bilgileri incelemelerine ilişkin zamandan çok daha fazladır. Burada “zaman” kavramının, söz konusu davranış bağlamında kritik önemi unutulmamalıdır.

3. Gözden geçirenler (*viewers*) – İnsanlar, çevrim içi okumalara geleneksel okumalarda olduğu kadar zaman harcamazlar. Bu durum araştırmacılar tarafından hızla gözden geçirme (*powerbrowsing*) biçiminde adlandırılır.

4. Sincapsı davranış (*squirrelingbehavior*) - Bilgiyi daha sonra kullanmak üzere saklama eğilimi yaygındır. Özellikle ücretsiz içerikler için bu durum daha fazla söz konusudur. Üstelik saklanan bilgilere nadiren dönüş yapıp incelenir.

5. Çeşitli kullanıcılar (*diverseusers*) – Bir sistemde tüm kullanıcılara uygun olabilecek ölçüyü bulmak güçtür; kullanıcılar çeşitlidir.

6. Kontrol edenler (*checkers*) - "Kullanıcılar, farklı sitelere dalarak ve çapraz taramalar yaparak özellikle de tercih edilen markalara (örneğin Google) dayanarak, saniyeler içinde kendileri için yetki ve güven değerlendirmesi yapar (Kalbach, 2008).

Google kuşağı ve benzeri nitelemelerle anılan yeni kullanıcı tipinin edindiği bilgiyi incelemeyen kabullenmesi; ayrıca elde ettiği çok fazla bilgi/kaynak arasında ilişkilendirme yapmaması ve/veya nasıl ilişki kuracağını bilememesi, internet okuryazarlığının zayıflığı bu bağlamda anılan diğer yaygın problemlerdir (Kalbach, 2008).

Bu ifadelerin de desteklediği gibi, internet ve ilişkili teknolojilerin sunduğu hız ve kolaylıklar, bilgi davranışlarının daha çok bu ortamlar/araçlar kanalı ile biçimlenmesine yol açmıştır. Bununla beraber, herkese açık olan, sürekli büyüyen ve denetimi de gittikçe daha güç duruma gelen internetin yanlış, eksik, kirli bilgilere açık bir potansiyelinin de olması, bilinçli bir kullanımı zorunlu kılmaktadır. Kendisi için doğru olan kaynağa nerede ve nasıl ulaşacağını bilemeyen, bilgisayar ve internet okuryazarlığı yeterince güçlü olmayan kullanıcının, gelişen teknolojilerin olanaklarından etkin biçimde yararlanması mümkün olmadığı gibi; bu olanakların sunduğu ortam ve araçların bir kargaşaya; bir kaosa dönüşmesi dahi söz konusu olabilmektedir. Örneğin, bilinçli kullanılması durumunda devasa bir kaynak olabilecek Google arama motoru, aynı zamanda eksik ve yanıltıcı bilgilere de açık yapısı ile kullanıcının içinde kaybolup, çıkış aradığı bir labirentbenzeyebilmektedir. Ayrıca, kullanıcının bilgiyi içselleştirmesini engelleyecek düzeyde hız odaklı ve yüzeysel bir tutumu benimsemesi, bu olumsuzlukları daha da pekiştirebilmektedir.

Sonuç

Bilgi arama davranışları, basit ya da karmaşık, yokluğu sorunlara yol açan, çeşitli nedenlerle gereksinim duyulan bilgiler ile onlara ulaşma çabasındaki insanlar arasında her türden etkileşimi kapsayan süreçlere işaret eder. İnsanı anlamaya çalışan tüm alanlarda onun bilgi davranışlarını anlamak belirleyici olduğundan, bu kavram pek çok disiplin alanının ilgisini çekmektedir. Bilgi davranışları kişiye özgü niteliklerle biçimlendiği gibi toplumsal, dış dinamiklerin etkilerinden de bağımsız kalmaz. Hızla gelişen internet ve ilişkili teknolojilerin hem gündelik ve hem de iş yaşamına yerleşmesi ile bilgi davranışlarının da buna koşut biçimlenmesi beklenen bir

gelişmedir. Ancak, bilgi davranışının nitelik odaklı olmaktan çok kolaylık ve hız odaklı olması bir taraftan da internet ve ilişkili teknolojilerin bilinçli kullanılmaması, yarar getirmek yerine pek çok sakıncalara yol açabilmektedir. Yanlış, eksik, taraflı bilgilenme; edindiği bilgiler arasında tutarlı ilişkilendirme yapamama; bilgi yığınları arasında kaybolma ve yolunu bulamama ve benzeri sakıncalar bunlar arasındadır. Paradoksal biçimde, buraya kadar sayılan sorunlar ve benzerleri, bilgi merkezi/kütüphanelerin işlevleri açısından avantaja dönüştürülebilirler. Kullanıcı ile kaynak arasında köprü olan kütüphaneciler/bilgi profesyonellerinin internet ve ilişkili teknolojilerin kullanımı ve dijital kaynaklar hakkında bilgili, donanımlı olması; bilgi merkezi/kütüphanelerin kullanıcı eğitimine ağırlık verecek altyapıları geliştirmesi, internet ve ilişkili teknolojilerin olanaklarından optimal düzeyde yararlanması, bu bağlamda işbirlikleri ve iletişime açık olması oldukça önemlidir. Böyle bakıldığında, internet ve ilişkili teknolojilerin, bilgi merkezi/kütüphanelerin varlığını gereksiz mi kılacağı ve benzeri zihinleri meşgul eden kaygıların ortadan kalkacağı söylenebilir. Aksine, bilgi merkezi/kütüphaneler, internet ve ilişkili teknolojilerin beslediği, çok yönlü işlevler yüklenerek gelişen, daha güçlü organizasyonlar biçiminde yeniden yapılanabileceklerdir. İnternet ve ilişkili teknolojilerin sunduğu olanaklarla hizmetlerini zenginleştiren/dönüştüren; teknolojiyi bilen, yakından izleyen insan kaynaklarını istihdam eden; geleneksel değerleri ile çağdaş nitelikleri buluşturan; işbirliği ve iletişime açık ve en önemlisi de kullanıcı eğitimini öncelikli gören bilgi merkezi/kütüphaneler güçlü organizasyonlar olarak önemli bir alternatif olacaklardır.

KAYNAKÇA

Akçakaya, M. (2016). Weber'in bürokrasi kuramının bugünü ve geleceği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı Aralık, 275-295. Erişim adresi:

<http://sbdergi.gazi.edu.tr/images/admin/dergi/cilt3sayi8/c3s8m8.pdf>

Akgün, A. E. ve Keskin, H. (2003). "Sosyal bir etkileşim aracı olarak bilgi yönetimi ve bilgi yönetimi süreci". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1,175–188.

Bacanlı, H. (2015). *UndeScis: Bilgi psikolojisi denemesi*, İstanbul: Açılım Kitap.

Bates, M. J. (2010). Information behavior. *Encyclopedia of Library and Information Sciences*, M. J. Bates & M. N. Maack (Ed.) içinde, (ss. 2381–2391). New York: CRC Press.

Bhuva, N., Donald O. Case ve Sylvia L. Edwards (2011) The role of information avoi dance in every day-life information be haviors. *Proce edings of the 74th ASIS&T Annual Meeting, ASIST* içinde. New Orleans Marriott, New Orleans.

Bozkurt, A. (2014). Ağ toplumu ve bilgi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28 (4), 510-525.

Case, D. O. (2007). *Looking for information: a survey of research on information seeking, needs, and behavior*. Amsterdam: Elsevier.

Çengel, Y. (2012). *Bilim ve teknoloji, bilim ve teknik*, ss. 50-53. Erişim adresi:

http://vizyon21yy.com/documan/genel_konular/bilim_teknoloji/Bilim_ve_Teknoloji.pdf

Dervin, B. (1992). Fromthemind'seye of the 'user': the sense-makingqualitativequantitativemethodology. *J.D. Glazer & R.R. Powell (Eds.), Qualitati vereseach in information management* içinde (ss. 61-84). Englewood: CO: Libraries Unlimited.

Erdil, E., Pamukçu, M. T., Akçomak, İ. S. ve Tiryakioğlu, M. (2016). *Bilgi, bilim, teknoloji ve yenilik: kavramsal tartışma*. Ankara: TEKPOL | Scienceand Technology Policies Research Center, Middle East Technical University.

Kalbach, J. (2008). *Information behavior of the "Google Generation"*. Erişim adresi:

<https://experiencinginformation.com/2008/02/02/information-behavior-of-the-google-generation/>

Khosrow-Pour, M. (Ed.) (2018). *Encyclopedia of Information Scienceand Technology*, 4. Ed., PA, USA: IGI Global.

Koçak, G. N., Şimşek, A., Ayman, M., Salı, J. B., Ataizi, M. ve Süher, H. K. (2013). *İletişim araştırmaları*, 2. bs., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi. Erişim adresi:

<http://ds.anadolu.edu.tr/eKitap/ILT209U.pdf>

Kuhlthau, C. C. (2008). From information to meaning: confronting challenges of thetwenty-first century, *Libri*, 58, 66-73.

Morris, R. C. T. (1994). "Toward a user-center edinformation service", *Journal of the American Society for Information Science*, 45, 20-30.

Otorite (t.y.). *Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük* içinde. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59889a24b94170.77450755

Öcalan, E. (2014) *Genetik kaynaklar, geleneksel bilgi ve folklorik ifadelerin fikri mülkiyet ile korunmasında gelinen uluslararası boyut, tartışmalı konular ve ülkemizdeki mevcut durum*, Uzmanlık Tezi, Ankara: Türk Patent Enstitüsü Patent Dairesi Başkanlığı.

Özlük, H. K. (2006). *Halk kütüphanesi kullanıcılarının bilgi arama davranışları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi Ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı.

Sping, A. (2010). *Information behavior: an evolution aryinstinct*. Berlin; New York: Springer.

Spink, A. ve Cole, C. (Ed.). (2006). *New directions in humanin formation behavior*. AA Dordrecht, TheNetherlands: Springer.

Tella, A. (Ed.) (2016). *Information seeking behavior and challenges in digital libraries*. Hershey PA, USA: IGI Global.

Uçak, N. Ö. (2010). Bilgi: çok yüzlü bir kavram. *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (4), 705-722.

Uçak, N. Ö. (1997) *Bilim adamlarının bilgi arama davranışları ve bunları etkileyen nedenler*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kütüphanecilik Anabilim Dalı.

Uzbay, İ. T. (2008). Çağdaş uygarlığa ulaşmada bilim politikalarının yeri ve önemi, *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık*. Erişim Adresi: <http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum6/uzbay.pdf>

Wilson, T. D. (2000). “Human information behavior”, *informatics science. Special Issue on Information Science*, 3 (2): 49-55.

Yahya, H. (1999). *Altın çağ*. İstanbul: Vural Yayıncılık.

Mehmet Kemal Sevgisunar

Yrd. Doç. Dr.,

Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü,

E-Posta: mksevgisunar@kastamonu.edu.tr, kemalsevgisunar@gmail.com

**TÜRKİYE'DE 1930'lu YILLARDA YAYIMLANAN GAZETE
VE DERGİLERDE AZERBAIJAN YAYIN HAYATI VE
KÜTÜPHANELERİ**

Öz

1930'lu yıllarda Türkiye, genç Cumhuriyetinin önceliklerini hayata geçirmeye çalışırken, kardeş ülke Azerbaycan'da yaşanan gündelik yaşam ve siyasal gelişmelere karşı duyarsız değildi.

Bu yazıda; Azerbaycan'ın o dönemdeki yayın hayatı ve Bakü'deki kütüphanelere ilişkin bilgilerin Türkiye'de aydınlara nasıl yansıdığı irdelenmiş, ayrıca çalışma Azerbaycan'ın siyasal ve sosyal atmosferine ilişkin o günlere ait bazı örneklerle de güçlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler

Baku kütüphaneleri; Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri; Azerbaycan neşriyatı; Türkiye aydınları; 1930'lu yıllar; politik gelişmeler; günlük yaşam.

**Azerbaijan publishing life and libraries in newspapers and journals
published in 1930s in Turkey**

Abstract

In the 1930s, while trying to accomplish the young Turkish Republic's prior goals, Turkey did not remain unconcerned about political developments and daily life in Azerbaijan, its brother country.

In this study, how Azerbaijan's publishing life and information on the libraries in Baku then influenced the intellectuals in Turkey were discussed, supported with a number of examples regarding the political and social atmosphere of Azerbaijan then.

Keywords

Baku libraries; relations between Turkey and Azerbaijan; Azerbaijan publications; intellectuals in Turkey; the years of 1930s; political developments; daily life.

Giriş

Azərbaycan Türkiyə ilişkileri bir bütünün birbirini tamamlayan iki ayrı parçası gibidir. Geçmişin etkisiyle günümüze kadar gelen gündemlerle geleceğe dönük olarak atılan bazı adımlar- zaman zaman araya türlü engeller girse de- sonuçta ortak bir noktada buluşur. Kültür temelli konular için de bu yaklaşım geçerlidir. Her iki ülkeden birinde, diğeri hakkında elde edilen veriler, öteki ülke için çözücü ve yol gösterici kimi içerikler taşıyabilir.

Bu nedenle Türkiye’de geçmiş yıllarda yapılan, Azərbaycan konulu çalışma ve haberlerin bugün bilimsel bir yaklaşımla incelenmesi, özellikle günümüz Azərbaycan ve Türkiye araştırmacıları için önem taşıyan bazı bilgileri yeniden gündeme taşıyabilecektir.

Yöntem ve Kapsam

Bu makalede, öncelikle Türkiye’de 1928-1930 yılları arasında yayımlanan çeşitli dergi ve gazetelerde yer alan Azərbaycan’da gerçekleşen kültür faaliyetleri konusundaki haber ve bilgiler; özellikle de yayın ve edebiyat dünyası ile Bakü’de açılacak olan yeni kütüphaneleri anlatan bir makale irdelenmiştir.

Azərbaycan’ın Sovyetler Birliğı tarafından işgali sonucunda ülkesinden ayrılarak İstanbul’da ikamet etmek durumunda kalan Azərbaycan eski Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resûlzade başta olmak üzere, Azərbaycan kökenli bazı Türklerin yine İstanbul’da çıkarttıkları dergi çevrelerinde verdikleri siyasi mücadeleyi işaret eden bir gazete ilanı da söz konusu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Örneklerin İrdelenmesi

Azərbaycan’dan haber veren çalışmalardan ilki dönemin ünlü gazeteci ve yazarı Falih Rıfkı Atay’ın Türk Yurdu dergisinde kaleme aldığı Türkiye ve Azərbaycan’da gerçekleşen kültür faaliyetlerini anlattığı makaledir.(Atay; 1928; 61-63)

Anılan makalenin yayınlandığı Türk Yurdu Dergisi o yıllarda “Türk Ocakları” adıyla İstanbul’da tıp öğrencileri tarafından Osmanlı Devleti’nde kurulmuş (1912) olan ve içerisinde Türkiye Cumhuriyeti’nin İstiklâl Marşı’nın şairi Mehmet Akif Ersoy’unda yer aldığı milliyetçi bir derneğin çıkardığı kültürel nitelikli bir yayın organıdır.

Türk Ocakları kuruluşundan itibaren önemli bir kültür kuruluşu olarak toplumsal süreçte yerini almış, Cumhuriyet döneminde de dernek merkezini

Ankara'ya taşınmış ve 1931 yılında kapatılana kadar çalışmalarına bir süre daha devam etmiştir. Günümüzde halen aynı adla söz konusu derneğin devamı olduğunu iddia eden bir dernek ve anılan derneğin yayınladığı Türk Yurdu dergisi mevcuttur.

Falih Rıfki Atay 1928 yılında yayımlanan 196-35 sayılı Türk Yurdu dergisinde önce Türk Mimarlar Cemiyeti konusundaki görüşlerini kaleme almıştır. Yazar yazısının devamı olarak “Azerbaycan Neşriyat Yaşamı” ve “Bakü Kütüphaneleri” üzerine de ayrı ayrı başlıklar açarak ilgili konular hakkında Türk okuyucusuna bazı bilgiler vermiştir. “Türk Mimarlar Cemiyeti” başlıklı yazının içeriği adından da anlaşılacağı üzere Türklerin kurduğu Mimarlar Derneği ile ilgilidir. Konunun alana katkısının olmayacağı düşüncesiyle bu başlık altındaki çalışma incelenmemiştir.

Atay'ın yazısının yayınlanış tarihi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin gerçekleştirdiği Harf Devrimi'nin hemen öncesinde olmasına karşın; dergi eski harfli Türkçe olarak, yani Arap harfleriyle kaleme alınmıştır. Söz konusu Türk Yurdu dergileri yıllar sonra, anılan derginin Türkiye'nin kültür yaşamındaki etki ve önemi dikkate alınarak eski harfli Arap alfabesiyle basılmış olan bütün sayıları transkript edilmiş, yazılar Latin alfabesine çevrilerek dergi yeniden basılmıştır(TÜTİBAY Yayınları) Falih Rıfki'nin “Azerbaycan Neşriyat Müessesesi” başlıklı yazısı ise aşağıdaki gibidir:

Azerbaycan neşriyat müessesesi - Bakü'de ilk matbuat ve neşriyat sarayı inşa etmək için Bakü Şûrası tarafından “Azer Neşir”e “altı yüz seksen murabba lisajın¹ arsa verilmiştir. Burada inşa edilen binada “Azer Neşir” (Azerbaycan Neşriyat Müessesesi)nin şubeleriyle birlikte matbaa litografya çinkografya, harf dökümhanesi ameleğe mahsus kulüp bulunacaktır. “Azer Neşir” 932 senesine kadar yalnız Azerbaycanı değil, hatta Şûra(şûrayat[Sovyetler]) ler İttihadı'ndaki bütün Türk ülkelerinin neşriyatını temin edebilecektir.

“Azer Neşir” kendi merkezi matbaasının müdürü olan Receboğlu'nu matbaa işleriyle âşinalık peydâ etmek için Moskova'ya gönderdiği gibi, Moskova'da tertip edilen poligrafi sanatı sergisine dahi üç matbaa işçisi gidip gelmiştir.

“Azer Neşir” bütün demiryol duraklarında olan köşkler[köşeler, kavşaklar] vasıtasıyla kendi neşriyatını tamim ve neşretmek için mukaveleler akdetmiş ve uzaklarda bulunan köylere neşriyatı erıştirmek için Posta ve Telgraf Komiserliği'yle müzakerâta girişmiştir. 928 senesinde tab ve

¹ Bir Rus Lisajini 2,133 metreye karşılık gelmektedir.

neşredilecek kitapların esâmisi müessesenin neşriyat şubesi tarafından tanzim olunmuştur.

Matbuat ve neşriyat sarayının müsabaka programı Moskova'da tertip edilerek Bakü'ye gönderilmiştir. Müsabaka esasları "Azer Neşir" heyet-i idaresinde müzakere olunduktan sonra sarayın inşâsı için müsabaka ilân olunmuştur. Bu yıl Şubat' da sarayın inşasına başlanılacaktır.

"Azer Neşir" Musikiye ait faaliyetini hayliden hayliye tevsî eylemiştir. 927 senesinde musikiye dair muamelât 26 senesindeki nispeten iki misli artmıştır.

Şimdi vilayetlere pek ihtimam edilmekte ve Azer Neşir'in bazı vilayet şubelerinde musiki kısımları açılmaktadır. Musiki âletlerinin geniş halk kitleleri arasında tamimi için balalayka, kisare ve mandolin gibi ufak musiki âletleri veresiye dağıtmaya karar verilmiştir. (Atay: 1928; 62-63)

Falih Rıfkı'nın Azerbaycan Yayıncılığı hakkındaki yazısı, içerdiği döneme dair bilgiler açısından oldukça ilginçtir. Sovyetler Birliği'ne bağlı olan Bakü Şurası [Bir tür Meclis] sadece Azerbaycan için değil, Şuraya bağlı bütün Türk kökenli milletlerin gereksinim duyduğu yayıncılığın yapılabileceği bir yayın merkezi kurma kararı almıştır. Bu iddialı karar ne kadar hayata geçirilebilmiştir biz bilemiyoruz. Bakü Şurası belirttiğimiz amaçlarını ivedilikle gerçekleştirmek için de şehrin içinde söz konusu kuruluşa bütün altyapısıyla yetecek kadar bir arsayı ayırarak çalışmayı başlatmıştır.

Yazıda verilen bilgilere göre "saray" olarak adlandırılan binanın içerisinde neşriyatın gerektirdiği bütün bölümler ile Azer Neşir'in hizmet vereceği bütün kültür alanları için yeterince yer olacaktır. Ayrıca yine bu sistem çerçevesinde binada çalışan bütün işçiler için dinlenebilecekleri ve bir arada çeşitli etkinliklerde bulunabilecekleri bir işçi kulübü de açılacaktır.

Yine merkez matbaasının müdürü Receboğlu matbaa işlerine aşinalığını geliştiresin, konuyu incelikleriyle öğrensin diye Moskova'ya gönderilmiştir. Ayrıca üç işçi de yine Moskova'da düzenlenen "poligrafi" sergisine gönderilerek matbaacılıktaki yeni teknikleri ölçü, dizgi, baskı gibi konulardaki yenilikleri görmeleri ve böylece bilgi ve görgülerinin artması istenmiştir.

"Azer Neşir" ayrıca demiryolları istasyonlarının bulunduğu yerlerde köşeler oluşturarak yayınları insanlara ulaştırabilmek için genelleştirip yaymak ve dağıtmak için sözleşmeler imzalamış, uzak köylere yayınları ulaştırabilmek için Posta ve Telgraf Müdürlüğü'yle görüşmelere başlanmıştır. 1928 senesinde yayınlanması ve dağıtılması düşünülen kitap ve diğer yayınların tamamı planlanıp, hazırlanmıştır.

Yine Falih Rıfki'nın yazısında verilen bilgiye göre Bakü'de yapılması planlanan merkez için Mimari bir yarışma açılmış, yarışmanın şartnamesi ve diğer istenen özellikler de Bakü'ye gönderilmiştir. “Azer Neşir” yönetim kurulu yarışma şartnamesini inceleyerek anılan yarışmayı hemen başlatmıştır. Söz konusu binanın inşasına ise Şubat ayında başlanması hedeflenmiştir.

Ayrıca müzik eğitiminin yaygınlaştırılabilmesi için “Azer Neşir” şubelerinde yeni müzik şubeleri açılmış, yine sanatın kitlelere benimsetilebilmesi amacıyla müzik aletlerini parasını ilgili kişilerden sonradan alınabilecek bir şekilde veresiye dağıtılması sağlanmıştır.

Falih Rıfki'nın Azerbaycan'ın yayın hayatına ilişkin verdiği bilgilerden sonraki ara başlığı ise Bakü Kütüphaneleri konusundadır. Atay'ın söz konusu yazısı şöyledir:

“Bakü Kütüphaneleri - Yakında Bakü'de, şehirde üç, maden ocakları mıntıklarında iki yeni kütüphane açılacak. Şemahî mıntikasındaki kiraathane ise kütüphaneye çevrilecektir. Bibi Asiyet mıntikasında ancak mektep çocukları için bir, Zavagazal mıntikasında umûmi bir kütüphane Lenin mıntikasında mektep çocukları için iki kütüphane açılacaktır. Bakü'de umumiyetle kütüphane işleri gittikçe genişlemektedir.

926 senesinde Bakü'de bilumum kütüphanelerin 287.000 abonesi varken, 927 senesi Nisan'ı iptidasında [başlangıcında] abonelerin adedi 422.120'ye çıkmıştır.

925 senesinde bütün Bakü kütüphanelerinden mecmui[tam, tamam]) 959 bin kitap verilmişken, 927 senesinde 1 milyon 296 bin kitap verilmiştir. Kütüphane faaliyetlerinin bu derece ilerlemesi neticesinde kütüphane mütehassısları [uzmanlar] kafi gelmediği gibi, kitapların eskimesi, okuyucuları tatmin etmemeğe başlamıştır.”

Falih Rıfki'nın Bakü Kütüphaneleri ve kütüphaneciliği konusundaki yazdıkları oldukça ilginçtir. Atay, kahvelerden bozarak kütüphanelere dönüştürülen yetişkinler için açılacak yeni kütüphanelerden, okul çocukları için açılacak olan okul kütüphanelerinden söz etmektedir. Yazıya göre Bakü, kütüphaneler ve kütüphanecilik hizmetleri konusunda oldukça iddialı yeni gelişmeler yaşamaktadır.

Atay, 1928 yılında şehrin kütüphanelerine abone olarak oradaki kütüphane hizmetlerinden yararlananların sayısının 1926 senesinde 287.000 kişi iken, 1927 senesi başında aynı sayının 422.120'ye çıktığını yazmaktadır. Okuyucu sayısının birkaç ay içerisinde daha derlenen yıllık istatistik verilerinin üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden yüzde elliden fazla miktarda artmasının nedenleri ile ilgili olarak herhangi bir gerekçeden söz etmemiştir.

Falih Rıfki, konuya ilişkin diğer rakam ve açıklamalarla “kütüphane faaliyetlerinin bu derece ilerlemesi” gibi, “kütüphane mütehassıslarının yetmediği” gibi, çok okunmaktan “eskiyen kitapların” okuyucuların tepkisine neden olduğu gibi durumu destekleyici tümcelerle anılan rakamlarla görülen, sadece okuma alışkanlığının artışına ilişkin gelişmeyi olumlayan ifadeler kullanmıştır.

Bu veriler döneme ilişkin diğer istatistikî değerlendirme ve sosyal bilimlerde 1960’lı yıllardan itibaren günümüze değin kullanılan sosyal bilimler araştırma tekniklerinden olan “karşılaştırmalı yaklaşıma” kaynak sağlaması açısından da oldukça önemlidir.

Bakü’de yaşayan halk; o dönemde kentin sahip olduğu kültürel alt yapı ve jeopolitik konumundan kaynaklanan -emperyalist ve saldırgan çok sayıdaki batı/doğu kaynaklı –bazı dış güçlerin baskılarından hareketle, (Bakü Petrolleri, doğalgaz potansiyeli gibi gizli gerekçeler üzerinden) daha 20. yüzyılın başından itibaren olası tehditler altında giderek politikleşmiştir. Sözü edilen politikleşme süreci her açıdan kendine özgü bir ciddiyet ve süratle ulusal bilinçlenmeye dönük yaygın bir algının oluşmasını sağlamıştır.

Bu durumun neleri içerdiğinin daha açık anlaşılması için 2 Haziran 1930 günü yine Akşam Gazetesi’nde yayınlanan küçük bir habere bakmak yeterli olacaktır. “Bakü’den Batum’a yeni borular ferş edilidi”[Başlığın aslı yanlış kaleme alınmıştır.] başlıklı haberde(Bakü’den ...:1930; 4):

“Batum Konsolosumuz Sovyet Hükümetile Batum arasında yeni boru ferşiyatını [döşemesini] ikmal ettiğini ticaret odasına bildirmiştir. Yeni yapılan tesisatla Bakü’den Batum’a daha fazla miktarda petrol sevk edilecektir. Bu suretle Batum’a senede 1 milyon 600 bin ton gaz gelebilecektir.” (Bakü’den ...:1930; 4) denilmektedir.

Haberdan de anlaşılacağı üzere Sovyet yönetimi etkisinde Bakü Sovyetler Birliği içerisinde yer alan bölge ülkeleri için enerji gereksiniminin karşılandığı vazgeçilemez bir enerji deposu olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca Sovyetik sistemin proleter/işçi bireyin eğitim sürecine ilişkin izlediği teknik ve yöntemler de okumaya olan ilgideki bu göreceli artış da muhtemelen etkili olmuştur. Ancak işin özünde ne kadar yol alınabildiği konusu tartışmaya muhtaçtır. Kanımızca, yine Azerbaycan halkının edebiyata ve sanata olan düşkünlüğü gerçeği de bu çok yönlü kültürel ve sanatsal gelişmelerde oldukça etkili olmuştur.

Bu konuda önceleri kendisi de sosyalist düşüncelere sahip iken, sonradan Türkiye’de yeni kurulan siyasi sistemi benimseyen ve eski siyasi çevresi ile arkadaşlarına karşı sıkı bir muhalife dönüşen Ahmed Vâlâ

Nureddin'in bir makalesi iyi bir örnektir. Ahmed Vâlâ Nureddin 6 Mart 1933'te Vâ-Nû kısaltma adıyla Akşam Gazetesi'nde kaleme aldığı yazısı "Azeri hikayesi: Bakû'da hikâyecilik ne âlemde?" başlıklı yazısında, Azərbaycan edebiyatının o dönemdeki ürünlerini Sovyetik sistemin sözcülüğünü ve propagandasını yapmakla suçlamıştır. Vâ-Nû, özellikle Azərbaycan'daki alfabe değişimi ile birlikte Sovyet kuruluş felsefesi üzerinden kaleme alınan edebi eserlerin genelde hemen hepsinin propaganda içerikli olduğu ve bu propagandanın içinin de düşünsel açıdan pek dolu olmadığı iddiasında bulunmaktadır:

"...Muhavere bu suretle devam ediyor. Çıracak Sadık her Bolşevik mecmuasının gazetesinin tiyatro ve sinemasının hulâsa bütün Sovyet sanatının ensacı[dokuları] arasına giren ve karie [okura]nasıl utanç vermediğine cidden şaşılabilir bir propaganda nutkile Azizin fikrini çelior.

Aziz:

- Sen galiba haklısın! diyor.

Ve kendisinin neslinden iken okuyup, yazma öğrenmesi sayesinde memuriyete tayin edilen ve hayat şeraitini düzelten bir arkadaşını göz önüne getirerek çırağından ders alıyor.

Altı ay sonra o da "içtimai[sosyal, toplumsal] sahada faal" bir işçi oluyor..."

Çalışmada incelemeye konu olan diğer bir yazı ise Od'lu Yurt Dergisi'ne ait bir geceye davet için verilen ilanının metnidir. Mehmet Emin Resûlzade İstanbul'da yaşayan Azərbaycan kökenli Türkler ve Türkiyeli dostları için Azərbaycan'da yaşanan Sovyet işgali ve bu işgale bağlı olarak yaşanan çatışmalara, yıkım ve acılara dikkat çekmek düşüncesiyle İstanbul'un Türkler tarafından Bizans Devleti'nden fethedildiği gün olan 29 Mayıs'ta bir Azərbaycan gecesi düzenlenmiştir. Gecenin kamuoyuna duyurulması için dönemin önemli gazetelerinden Akşam'da bir davet ilanı yayınlanır. (Od'lu Yurt Mecmuası...; s.8) Verilen ilanının davet metni duyurusu aşağıdaki gibidir.

"Od'lu-Yurt" Mecmuası tarafından Memleketimizde yabancı istilâ kuvvetinin tahakküm ve tazyikatına karşı halkımızın müsellâh[silahlı] isyan bayrağı kaldırmış olduğunu ve bu yüzden Azərbaycan'ın baştan başa ateş ve kan içerisinde bulunduğunu nazara alarak, Azərbaycan'ın milli, harsî ve bedîî hayatını yaşamak ve yaşatmak maksadile her sene tertip edilen ve bu sene dahi 29 Mayıs'ta tertip edilmesi için müsaadeyi resmîyesi alınmış olan "Milli Azərbaycan Gecesi'nin bu yıl yapılacağını "Odlu Yurt" heyeti tahririyesi [Yazı Kurulu] İstanbul'da yaşayan muhterem Azərbaycan vatandaşlarıyla

bilûmum millettaşlara ve dostlara ilân eder. (Od'lu Yurt mecmuası...: 28 Mayıs 1930; s.8)

Davet metninden de açıqça görüleceği üzere; Resûlzade sadece İstanbul'da yaşayan Azərbaycan kökenli Türkleri değil, diğer Türkiye vatandaşları ile kendilerine destek olan "dostlar"ını da anılan geceye beklediğini ilan etmektedir.

Yukarıda incelediğimiz örnekler ve makalenin üzerinde şekillendiği ana düşünce ve savlara örnek olarak Bildiriş Gazetesi'nin yayın hayatına çıkarken dile getirdiği görüşler incelemeye güç katacağı düşüncesindeyiz. Azərbaycan kökenli muhacir Türkler 1930 yılının 7 Ağustos'unda Mirza Bala Mehmetzâde önderliğinde İstanbul'da " Bildiriş" adında haftalık bir gazete yayımlamaya başlarlar. Mehmet Emin Resûlzade' de gazetenin yazı kadrosundadır. Asıl ilginç olan ise 2017 yılında ele aldığımız çalışmanın yola çıkış noktalarından biri olan Türkî kültürler arası iletişim konusundaki duyarlılık hedeflenip, gözetilerek böyle bir gazete çıkartılmasıdır. Üstelik sadece Azərbaycan değil, Türk nüfusunun olduğu neredeyse bütün coğrafyalar Bildiriş Gazetesi'nin ilgi alanını oluşturmuştur. Gazetenin ilk sayısının birinci sayfasında bu konu şöyle belirtilmiştir:

"Bu günden itibaren her hafta muntazam intişar edecek olan "Bildiriş" gazetesi yakın, orta ve uzakta, şarkta bilhassa Türk dünyasında cereyan eden siyasi, milli, harsi ve içtimai hareketler hakkında mevsuk malumat vermekte Türk efkâr-ı umumiyesini tenvire çalışacaktır..."(Bildiriş: 1930;1)

Sonuç yerine

Türkiye'de Azərbaycan konulu haber ve her türden bilgilendirici yazılar ülke kamuoyu tarafından bir biçimde dikkatle izlenir. Yukarıda ele aldığımız haber ve ilan metinlerinin bilgi ve belge yönetimi alanı açısından incelenmeye değer yönleri bulunmaktadır. Ayrıca dönemlerinde basına yansımaları da yukarıdaki savı desteklemektedir.

Söz konusu metinler döneme ilişkin siyasi atmosferi ve gelişmeleri yansıtmakla birlikte, anılan bu ortamın okuma ve yazma etkinliklerine nasıl etkileri olduğunu göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

Yine döneme ilişkin sayısal verilerin elde edilmesi gerek yazıldıkları dönemleriyle ve gerekse günümüz verileriyle karşılaştırmalar yapılmasına imkân vermesi açısından da kıymetlidir.

Azərbaycan ve Türkiye halklarının kendi içerisinde buldukları açmazlara diğerini de yanına çekerek çözme yaklaşımları da ayrıca siyaset bilim insanları için incelenmeye değer bir durumdur.

Günümüzde teknik gelişmelerin etkisiyle her iki ülke insanların bilgi arama davranışları ile bilgi okuryazarlıklarının nasıl bir seyir izlediğini değerlendirmek açısından da elde edilen veriler önemli sayılmalıdır.

KAYNAKLAR

[Atay], Falih Rıfkı (1928). “Türklük Şuûnu: Türk Mimarlar Cemiyeti-Azerbaycan Cumhuriyetinde; Azerbaycan Neşriyat Müessesesi”. *Türk Yurdu: Türk Ocakları'nın nâşir-i efkârı aylık mecmuasıdır*. Cilt: 21-7 Sayı: 196-35 Onyedinci Sene (Şubat 1928), s.s. 61-63.

“Bakû'den Batum'a yeni borular ferş edilidi”. (2 Haziran 1930), *Akşam*: 4.s.

“Sunuş” *Bildiriş* (07 Ağustos 1930). S.1

Od'lu Yurt Mecmuası tarafından...[İlan](28 Mayıs 1930), *Akşam*: 8.s.

Vâ-Nû [Ahmed Vala Nureddin].(6 Mart 1933). “Azeri hikayesi: Bakû'da hikâyecilik ne âlemde ?” *Akşam*, 9.s.

Pərviz KAZİMİ
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının doseni,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
pkazimi@mail.ru

**DÖVLƏT İDARƏETMƏ ORQANLARINA
KİTABXANA-İNFÖRMASİYA XİDMƏTİNİN
QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ**

Xülasə

Məqalədə dövlət idarəetmə orqanlarına kitabxana-informasiya xidmətinin müasir formaları, kitabxanaların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məsələləri təhlil olunur. Müəllif kitabxana-informasiya xidmətinin qiymətləndirilməsinin müasir metodlarının formalaşdırılmasını təklif edir.

***Açar sözlər:** informasiya bazarı, informasiyanın qiyməti, informasiya xidməti, kitabxana-informasiya xidməti.*

Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin spesifikliyi, onun mədəni, sosial, siyasi, psixoloji və pedaqoji xassələri bu fəaliyyətin qiymətləndirilməsində vahid bir formulun işlənilməsi, hazırlanmasını daim mürəkkəbləşdirən bir amil olmuşdur. Bu məsələ bütün dövrlərdə mütəxəssislərin diqqətini cəlb etmiş, bu qiymətləndirmə zamanı bir necə istiqamət əsas olaraq götürülmüşdü: siyasi (dövlət və güc atributunu ifadə edən) qiymətləndirmə və dəyər (maddi ekvivalentini) ifadə edən qiymətləndirmə.

İnformasiya proseslərinin sürətlənməsi, informasiyanın gündəlik həyata və iqtisadiyyata artan təsiri informasiyanın kapitallaşmasını təmin etdikcə kitabxana-informasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi problemi daha da aktuallaşır.

Mütəxəssislər hesab edirlər ki, təsərrüfatın idarə edilməsinin iqtisadi metodlar sistemi, maliyyə sağlamlaşması, bazar münasibətlərinin inkişafı, milli iqtisadiyyatın balanaslaşdırılması, müxtəlif mülkiyyət formalarının dəyişdirilməsi, özünümaliyyətləşdirmə və özmalyyətləşdirmə, ictimai istehsalın effektivliyinin və milli gəlirin artması, bütövlükdə təsərrüfat mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi və onun son məhsula təsir etməsi – bütün bunlar qiymətqoyma mexanizminin həyata keçirilməsindən asılıdır.

İnformasiya xidmətinin forma və üsulları coxaldıgca məlumat kütləsinin mötəbərliyi və sorgunun təmin edilməsinin relevantlıq dərəcəsi gündəmə gəlir. Bu zaman kitabxana informasiya xidmətinin təmin edə biləcəyi informasiyanın mötəbərlik dərəcəsi hər hansı bir lokal və ya integral məlumat axtarış sistemlərində olmayacaq qədər yüksəkdir. Sorgunun relevantlığı da kitabxana faktoru ilə yüksək nəticə ala bilir. Kitabxana-informasiya xidməti istehlakçı-kitabxanaçı dialoqunu nəzərdə tutan yeganə strukturdur. Bu dialoqdan kənar informasiyanın mötəbərliyini və yüksək relevantlığını təmin edən digər üsullar hələ ki mövcud deyil.

Kiçik bir misal. Bir məktəbdə yüz min nüsxə kitab fondu olan kitabxana yaratmaq olar ki, ayrıca götürülsə, bu, zəngin fond hesab edilə bilər. Lakin həmin məktəbin tədrisinə dəstək olmaq baxımından yararsız olar.

Əgər bu misalı dövlət idarəetmə strukturlarına aid etsək böyük informasiya xaosu ilə qarşılaşırıq. Deməli, informasiya xidmətinin müvəffəqiyyəti fondun böyüklüyündə deyil, əslində onun rasionallığındadır. Bütün dövrlərdə belə bir rasionallığı təmin edən faktor peşəkar kitabxanacı faktoru olmuşdur.

Qlobal informasiya məkanında gündən-günə artmaqda olan informasiya kütlələrinin tamamına sahib olmaq istəyi həm mümkünsüz, həm də lazımsızdır. Əgər peşəkar kitabxana-informasiya fəaliyyəti tətbiq olunaraq tələb və təklif meyarları düzgün öyrənilir, informasiya prosesi, informasiya məhsulu düzgün qiymətləndirilsə, yüksək göstəricilər əldə etmək mümkündür. Professor A.A.Xələfov göstərir ki müasir texnologiyalarının tətbiqi, məlumat kütlələrinin coxalması, istehlakçı sorğularının mürəkkəbləşməsi kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsinə yeni baxışlar tələb edir.

Bu gün istehlakçı tələbləri, informasiya sorğusunun forma və üsulları, informasiyanın axtarış üsulları mürəkkəbləşdikcə yeni peşəkarlıq səviyyəsi, informasiyanın, informasiya prosesinin, informasiya məhsulunun yeni meyarlarla qiymətləndirilməsini tələb edir.

Bəs kitabxana-informasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi necə baş verir?

Klassik iqtisadi ədəbiyyat qiymətqoymanı aşağıdakı formulla müəyyənləşdirir:

$$Q = \text{mayadəyəri} + \text{gəlir} + \text{vergi}$$

Bir çox hallarda yuxarıdakı qiymət formuluna marketing xərcləri də əlavə olunur ki, bu da qiymət əmələ gəlmədə mühüm rol oynayır.

İnformasiyalaşmış cəmiyyətin formalaşması tələb edir ki, kitabxana-informasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi daha diferensial həyata keçirilsin və özünü daha konkret formulalarda ifadə etsin.

Problemlə əlaqədar amerikan, ingilis, rus tədqiqatçılarının əsərləri məsələyə yalnız bir istiqamətdə şərh verməklə kifayətlənir. İngilis tədqiqatçısı B.Piterin 2009-cu ildə rus dilinə tərcümə olunmuş “Оценки деятельности библиотек” adlı monoqrafiyası bu istiqamətdə diqqəti cəlb edir.

Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin mürəkkəb funksionallığını nəzərə alaraq B.Piter qiymətləndirmə və dəyərləndirmə kateqoriyalarını bir-birindən ayırır və təhlil edir. Tədqiqatçının qiymətləndirmə modelinə “məqsəd” funksiyasını əlavə etsək, aşağıdakı mənzərə qarşıya çıxır:

Resurs – Məqsəd – Proses – Məhsul – Nəticə – Təsir.

Bu, kitabxana-informasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi sisteminin nümunəvi strukturu ola bilər.

İnformasiyanın qiymətləndirilməsi işində mütəxəssislər məsələyə əsasən aşağıdakı prizmadan yanaşmağa səy göstərmişlər:

1. İnformasiyanın qiymətləndirilməsi;
2. İnformasiya məhsulunun qiymətləndirilməsi;
3. İnformasiya prosesinin qiymətləndirilməsi;
4. İnformasiyanın keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi.

Görkəmli rus tədqiqatçısı Yuzvinin hesab edir ki, informasiya qiymətsizdir. Təbiətin və cəmiyyətin inkişafını təmin edən əsas vasitədir. Digər mütəxəssislər informasiya məhsulunu ona sərf olunan iş vaxtı büdcəsi və proseslərin dəyərləri məcmusunda qiymətləndirirlər. İnformasiyanın keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi sahəsində tədqiqatçılar daha geniş və məzmunlu fikirlər irəli sürmüşlər.

İnformasiyanın keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində ABŞ tədqiqatçıları dəqiqlik və tamlıq kriteriyalarından istifadəni tövsiyə edir. Məsələn, 10000 informasiya vahidi içərisində 50 vahid sorğuya uyğun gələn məlumat mövcuddur. Real axtarış imkanları bunun 25 vahidini tapıb üzə çıxarmağa imkan verir ki, bunlardan yalnız 20-si mövzuya uyğun gəlir və 5 vahid sorğunu ödəmir. Bu zaman dəqiqlik $20/25 = 0,8$, tamlıq $2050 = 0,4$ formulu ilə ifadə olunur. Diqqəti cəlb edən həm də odur ki, bu formullar kitabxana informasiya fəaliyyətinin ənənəvi xidməti zamanı olduğu kimi müasir kommunikasiya vasitələri ilə həyata keçirilən xidmət zamanı da tətbiq edilə bilər. Bu metodlardan müasir avtomatlaşdırılmış məlumat axtarış sistemlərində də istifadə olunmaqdadır və xidmətin effektivliyini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə həyata keçirilir.

Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin keyfiyyətinin ölçülməsi metodları yalnız sistem olaraq əhəmiyyətli hesab edilə bilər. Belə ki, təşkilati modelin

sistemli analizinin keçirilməsi məqsədyönlüdür. Bu məqsədlə B.Piterin irəli sürdüyü qiymətləndirmə sisteminin strukturu son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı buna informasiya məhsulunun yaradılması istiqamətində həyata keçirilən proseslərin qiymətlər məmusu kimi baxmaq yalnız şərti olaraq qəbul edilə bilər. Belə ki, kitabxana-informasiya fəaliyyətinin sosial-siyasi effektivliyinin qiymətləndirilməsi, pedaqoji və psixoloji effektivliyinin qiymətləndirilməsi fərqli meyarlarla hesablanır. Dövlət və milli maraqlara xidmət edən kitabxana-informasiya fəaliyyəti zamanı informasiya xidmətinin qiymətləndirilməsi B.Piterin göstərilən alqoritmlərində “nəticə” və “təsir” funksiyalarının qiymətləndirilməsi ilə həyata keçirilməlidir.

Hazırda kitabxana-informasiya fəaliyyətinin məqsədlərinin qiymətləndirilməsi məqsədin xarakteri ilə şərh olunur. Məsələn, informasiya təhlükəsizliyi və milli maraqları əhatə edən məqsədlər ciddi maliyyələşməyə məruz qalır və geniş informasiya strukturlarının gündəlik işinə çevrilir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində rəqabət aparan tərəflər bir çox hallarda qiymətqoyma siyasətini məqsədlərə uyğunlaşdırır, bazar qiymətlərinin aşağı salınması və qaldırılması ilə manipulyasiyalar edir. Eləcə də nəticə və təsirlik kateqoriyaları sosial və siyasi əhəmiyyət daşıdığından onun qiymətləndirilməsində $Q=M+G+V$ formulu cavab vermir. Bu baxımdan kitabxana-informasiya fəaliyyətinin ümumi qiymətləndirilməsinə təklif olunan formulu aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

$$Q=M-(İm+N+T)=0$$

Təqdim olunan formulda Q – kitabxana-informasiya fəaliyyətinin ümumi qiymətləndirilməsi, M - məqsədlərə müvafiq ayrılmış maliyyə vəsaiti $İm$ - informasiya məhsulunun dəyəri, N - nəticənin maliyyə ekvivalentini ifadə edir. Deməli, $Q=0$ şərti məqsədlərə uyğun ayrılmış maliyyə vəsaiti müvafiq informasiya məhsuluna çevrilirsə və bu zaman müvafiq nəticə əldə olunursa (bu zaman hər istehlakçı üçün ayrılmış vəsaitin orta rəşional məbləği nəzərdə tutulur) və bu nəticələrin təsirliliyi məqsədlərə tam uyğun gəlirsə, kitabxana-informasiya fəaliyyətinin optimal qiyməti sifıra bərabər olur. Əgər bərabərlik sifirdan yüksəkdirsə, kollektivin fəaliyyətinin effektivliyi, innovativ metodların və qabaqcıl təcrübənin tətbiqindən, əgər sifirdan aşağıdırsa, kollektivin qeyri-peşəkarlığından, vəzifələrinin öhdəsindən gələ bilmədiklərindən danışmaq olar.

B.Piterin alqoritmlərində bütün komponentlər bir-birini həm səciyyələndirir, həm də asılılıq yaradır. Məsələn, kitabxana-informasiya fəaliyyətinin nəticəsi olaraq qarşıya çıxan informasiya məhsulu nəticədə informasiya resur-

suna çevrilir. İnformasiya axtarışı prosesləri, eləcə də xidmət prosesləri məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi müəssisənin maddi-texniki bazasından asılı olmaq etibarlı ilə nəticələri özündən asılı edir və keyfiyyət effektivliyinə təsir göstərir. Alqoritmlərə əlavə etdiyimiz “məqsəd” komponenti əksər digər komponentlərin həm formalaşmasında, həm də qiymətləndirilməsində iştirak edir.

Məqsəd komponentinin qiymətləndirilməsi zaman və məkan göstəricilərindən asılı olaraq baş verir, maliyyələşdirmə siyasətini və sistemini törədir və konkret çərçivələrdə özünü ifadə edir. Məsələn, dövlətin tədris ədəbiyyatına ayırdığı maliyyə vəsaiti çərçivəsi, müxtəlif yönümlü kitabxana-informasiya müəssisəsinə ayrılmış büdcə vəsaiti, kitabxanaçı əməyinə verilən qiymətin fərqliliyi məqsədlərlə müəyyənləşir. Məqsədlər məhsulun qiymətinin formalaşmasında da iştirak edir. Bir sıra informasiya resursları konkret dəyər daşmasına baxmayaraq təmənnəsiz və ödənişsiz yayılır ki, bu da qarşıya qoyulan məqsədlərə xidmət edir. Digər hallarda yüksək ödənişli informasiya bazarında gəlir əldə etməklə satılan informasiya da qarşıya qoyulan məqsədlərə uyğundur.

İqtisadi nəzəriyyəçilər iddia edirlər ki, cəmiyyətin qloballaşması əmtəə iqtisadiyyatından maliyyə iqtisadiyyatına, qlobal cəmiyyətin informasiyalaşması isə maliyyə iqtisadiyyatından informasiya iqtisadiyyatına keçidi təmin etdi. Deməli, informasiya iqtisadiyyatı şəraitində informasiya resurslarının, informasiya məhsulunun və informasiya proseslərinin qiymətləri, qiymət-qoyma mexanizmləri müvafiq qanunlara, formullara əsaslanmalı və adekvat olmalıdır. Müasir qiymətləndirilmə təcrübəsi nəticələləri və təsirliliyi (İF - impakt faktoru) bir çox hallarda elmi ədəbiyyatın dövriyyəsində özünü doğrulda bilir. Lakin bunu sosial ədəbiyyata, xüsusilə də bədii ədəbiyyata tətbiq etmək mümkün deyil. Rusiya Dövlət Kitabxanasının 2010-cu il statistik göstəricisinə görə ölkə üzrə D.Dansovanın əsərləri Dostoyevskinin əsərlərindən daha çox dövriyyə edib, kitab yayım müəssisələrində satılıb, kitabxanalarda daha çox veriliş olub. Bu hal D.Dansovanın “impakt faktorunu” artırır, lakin onu Dostoyevskinin əsərlərindən daha qiymətli etmir. Eləcə də Tomson Reyterin əməkdaşı M.Tuncun qeyd etdiyi kimi, Qazaxıstanın bir əyalətində tapılmış kurqanda aparılan arxeoloji qazıntılar Qazaxıstan üçün çox əhəmiyyətli məlumatı özündə əhatə etsə də, beynəlxalq reytingə görə İF göstəricisi sıfıra bərabər ola bilər.

Elmi ədəbiyyatda İF-nın qiymətləndirilməsi əsasən isnadlar sisteminə əsaslanır. Hesab edək ki, bir kimya laboratoriyası mühüm layihə üzərində 6 il işləyir və layihənin sonunda elmi məqalə ilə çıxış edir. Tədqiqatçı qrupu iki

professor və 6 tədqiqatçı heyətini əhatə etməklə altı ilin yekununda çap etdirəndi elmi məqalədə maraqlı elmi nəticələri əks etdirir və məqalənin impakt faktorunu yüksək rəqəmlərlə ifadə olunur. Bu göstəricilər yalnız bir il müddətində keçərlili hesab edildiyindən, növbəti il üçün yeni göstəricilər hesablanır. Bu zaman həmin tədqiqata yalnız bir digər əsərdə istinad göstərilir və bu əsər də əhəmiyyətinə görə Nobel mükafatına və ya Dövlət mükafatına təqdim olunur. Bu göstərici məqalənin impakt faktoruna təsir etmir.

İstinadlara əsaslanan qiymətləndirmənin şərti olmasını bir çox rus tədqiqatçıları öz əsərlərində qeyd edir. Lakin reytinglərin qiymətləndirilməsi prosesində hazırda yeganə işlək mexanizm olduğundan, kommersiya xaraketri daşdığından isnadların təhlili yolu ilə impakt faktorun qiymətləndirilməsinin alternativini hələ ki, formalaşdırılmayıb.

İnformasiyanın marketinqi ilə məşğul olan bir sıra beynəlxalq qurumlar xüsusi qiymətdoyma mexanizmləri tətbiq etməkdədir. Praktikada geniş yayılan bu metodları əsasən aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. İnformasiya vahidinə görə qiymətləndirmə;
2. İnformasiyadan istifadənin zamana görə qiymətləndirilməsi;
3. İnformasiyadan istifadəçilərin sayına görə qiymətləndirmə.

Məsələn, Rusiya Milli Elektron Kitabxanasından istifadə onlayn rejimində baş verir və istifadəçilərə bir sənəd (həcmindən asılı olaraq) 0,1-12 ABŞ dollarına satılır. Digər bir müəssisə – Rusiya Kütləvi Kitabxana Kompaniyası 25 Gb həcmində olan məlumatdan hər bir saat istifadə imkanı üçün istehlakçılardan 8 ABŞ dolları tələb edir. Yaxud “Lexis Nexis” müəssisəsi illik abunəni kitabxanaların xidmət etdiyi əhalinin sayına görə müəyyənləşdirir. 50 min adam üçün 5 min, 100 min adam üçün 8 min, 250 min adam üçün 10 min, 500 min üçün 20 min, 1 milyon üçün 35 min, 2 milyon üçün 60 min, 2 milyondan çox potensial istehlakçısı olan kitabxanalar şəbəkəsi üçün 70 min ABŞ dolları qiymət müəyyənləşdirir.

İnformasiya bazarında xüsusi aktivlik edən informasiya resurs mərkəzlərinin qiymətləri təhlil olunarkən müşahidə olunur ki, qiymətlərə marketinq texnologiyaları, xüsusi PR kompaniyaları ciddi təsir göstərir, tədricən informasiya kapitallaşır.

İqtisadi münasibətlərin informasiyalaşdırılmasının sürətlə artdığı müasir mərhələdə bazar münasibətlərinin inkişafı yeni global bazarın – informasiya xidmətləri bazarının meydana gəlməsini tələb edir və bu bazar formalaşmaqdadır. Tərkibinə, maraqlarına və qarşıya qoyduqları məqsədlərinə görə müxtəlif olan subyektlərin qarşılıqlı fəaliyyətini nəzərdə tutan müasir bazar münasibətlərinin spesifikasiyası hər kəs üçün informasiya resurslarından istifadə imkanı

yaradan yeni bir mərhələnin formalaşmasını tələb edir. Yəqin ki, hələ bir müddət informasiya bazarında şərti “xaos” şəraiti davam edəcək. Yaxın zamanlarda informasiya bazarının tənzimlənməsi məqsədilə dünya çapında bir çox hüquqi və təşkilati tədbirlər həyata keçirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: 3 cildə*. - Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003.
2. Xələfov A.A. *Kitabxana və cəmiyyət*. - Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2011, 370 s.
3. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığın müasir problemləri*. - Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2012, 56 s.
4. Kazimi P.F. *İnformasiya mühəndisliyi kitabxana fəaliyyətində*. - Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2011, 230 s.
5. *Kitabxanalarda ödənişli xidmətlərin təşkili (tərtibatçı Məmmədova K.)*. - Bakı, MEK, 2008, 120 s.
6. Məmmədov M.Ə. *Kitabxanaların idarə olunmasında marketingin rolu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, elmi-nəzəri, metodiki və təcrübi jurnal, 2009, №1, s.47-54*.
7. Qurbanov A., Kazimi P., İsmayılova N. *Kitabxana informasiya fəaliyyətinin iqtisadiyyatı*. - Bakı: Mütərcim, 2012, 362 s.
8. Qurbanov A., Kazimi P., Məmmədov M. *Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin menecmenti və marketingi*. - Bakı: Mütərcim, 2012, 280 s.
9. Сулова И.М. Ключев В. К. *Менеджмент библиотечно-информационной деятельности*. - Москва: Профессия, 2011, 610 с.
10. Колесникова М.Н. *Менеджмент библиотечно-информационной деятельности*. - Москва, 2009, 390 с.
11. Казыми П.Ф. *О демократичности библиотечной работы // Журнал научных публикаций (Курск), 2011, с.102-105*.
12. Казими П. *Информационная инженерия. Ламберто Академия Публикейшн (Германия), 2013, 84 с*.
13. Ильяева И.А., Маркова В.Н. *Стратегическое управление библиотекой*. – Москва: Кнорус, 2008, 184 с.
14. Голубенко Н.Б. *Информационные технологии в библиотечном деле*. – Ростов: Феникс, 2012, 282 с.
15. Форсайт Патрик. *Маркетинг в книгоиздании*. – Москва: Школа издательского и медиа бизнеса, 2012, 221 с.

16. Брофи Питер. Оценка деятельности библиотек: Принципы и методы. – Москва: “Омега-Л”, 2009, 357 с.

Parviz Kazimi

Modern problems of library information services of government administration bodies and evaluation of library-informational activity

Summary

The article considers modern forms of library and information tracking of government bodies, quality of service and forms of evaluation of activities of libraries. The author proposes the formation of modern methods of assessing the activity of library and information institutions.

Key words: *information market, price information, information support, bibliotechno-informational service.*

Парвиз Казими

Современные проблемы библиотечно-информационного обслуживания органов государственного управления и оценка библиотечно-информационного деятельности

Резюме

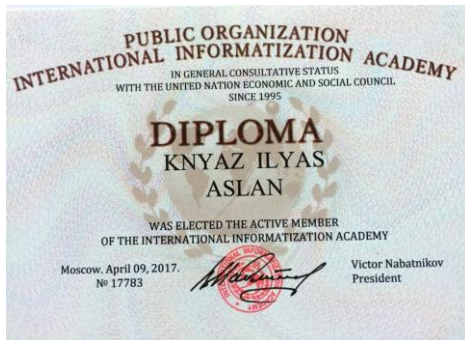
Статья рассматривает современные формы библиотечно-информационного обслуживания органов государственного управления, качество обслуживания и формы оценки деятельности библиотек. Автор предлагает формирование современных методов оценки деятельности библиотечно-информационных учреждений.

Ключевые слова: *информационный рынок, цена информации, информационная обслуживание, библиотечно-информационная обслуживание.*

TƏBRİK EDİRİK!

**KNYAZ ASLAN BMT YANINDA
BEYNƏLXALQ İNFORMASIYALAŞDIRMA AKADEMİYASININ
HƏQİQİ ÜZVÜ – AKADEMİKİ SEÇİLMİŞDİR**

Bakı Dövlət Universitetinin Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, “Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalının təsisçisi və baş redaktoru, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Knyaz İlyas oğlu Aslan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü – akademiki seçilmişdir. Bu barədə qərar həmin akademiyanın 6 aprel 2017-ci ildə Moskvada keçirilmiş iclasında qəbul edilmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin rektoru akademik Abel Məhərrəmov 11 iyul 2017-ci ildə Böyük Elmi Şuranın genişləndirilmiş yekun iclasında həmin akademiyanın diplomunu, sertifikatını və döş nişanını Knyaz Aslana təqdim etmişdir.

Qeyd edək ki, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyası 1990-cı ildə təsis edilmişdir. Akademiya 1994-cü ildən BMT-nin İctimai İnformasiya Departamenti yanında assosiyalaşdırılmış üzv statusuna, 1995-ci ildən isə BMT-nin İqtisadi və Siyasi Şurasının Baş Məsləhətçi statusuna malikdir.

Akademiyanın fəaliyyətinin məqsədi müasir elmi-texniki tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərinə əsaslanaraq, bütün ölkələr və xalqlar üçün açıq olan vahid informasiya məkanının işlənilib hazırlanmasına, formalaşdırılmasına və koordinasiyasına yardım göstərməkdən, dünya ictimaiyyətinin informasiya siyasəti ənənələrini proqnozlaşdırmaqdan ibarətdir.

Dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində elmin və mədəniyyətin müxtəlif sferalarında informasiya proseslərinin və texnologiyalarının inkişafına imkan yaradan, informasiyologiya sahəsində fundamental və tətbiqi problemlərin həlli ilə məşğul olan məşhur alimlər, tanınmış mütəxəssislər, görkəmli dövlət xadimləri bu Akademiyaya üzv seçilmişlər. Onların arasında ABŞ, Rusiya, Almaniya, Bolqarıstan, Azərbaycan, Ukrayna, Belorusiya, Litva, Qazaxıstan, Tacikistan və başqa ölkələrin tanınmış elm və təhsil nümayəndələri də vardır.

Xatırladıq ki, geniş elmi-pedaqoji və ədəbi ictimaiyyət arasında yaxşı tanınan Knyaz Aslanın tədqiqat sahəsinə dünya kitab və kitabxana mədəniyyətinin tarixi, klassik şair və yazıçıların həyat və yaradıcılığında kitab və müəllif mövzusu, bədii ədəbiyyatın təbliği, tərcümə, ədəbiyyatşünaslıq, kitabşünaslıq və jurnalistikanın nəzəri və təcrübi istiqamətləri, ənənəvi və elektron nəşriyyat işinin müasir problemləri, müxtəlif ədəbiyyat növlərinin redaktəsi və s. kimi aktual məsələlər daxildir. Onun rəhbərlik etdiyi Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası son illərdə təhsil və elm sahəsində

qazandığı nailiyyətlərə görə BDU-nun elm və tədris nailiyyətlərini əks etdirən reyting cədvəllərində ön sırada qərarlaşmışdır.

Knyaz Aslan 5 monoqrafiyanın, 30 kitabın, çoxsaylı elmi, elmi-kütləvi, ədəbi-publisistik məqalələrin müəllifi, bir çox kitabların ön söz müəllifi, rəyçisi və redaktorudur. O, ABŞ, Rusiya, İran, Ukrayna, Gürcüstan və başqa ölkələrdə elmi ezamiyyətlərdə olmuş, beynəlxalq simpozium və konfranslarda elmi məruzələrlə çıxışlar etmiş, sertifikat, diplom və fəxri fərmanlarla mükafatlandırılmışdır.

Knyaz Aslan hazırda “Kitabşünaslıq və redaktor sənəti” elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalının təsisçisi və baş redaktorudur. O, eyni zamanda BDU Tədris Metodik Şurası Rəyasət Heyətinin üzvü, BDU-da Tədris vəsaitlərinə nəşr hüququ (qrif) verən Daimi Komissiyanın üzvü, BDU Nəşriyyat Şurasının üzvü, BDU-da 3356.01 – “Kitabxanaşünaslıq, bibliografyaşünaslıq və kitabşünaslıq” indeksi üzrə Dissertasiya Şurasının üzvü, eləcə də bir sıra elmi və ədəbi-publisistik nəşrlərin redaktoru və ya redaksiya heyətinin üzvüdür.

Səmərəli elmi-pedaqoji fəaliyyətinə görə Knyaz Aslan “Azərbaycan Respublikasının Qabaqcıl təhsil işçisi”, “İlin alimi”, “İlin ziyalı” fəxri adlarına, ədəbi-bədii və publisistik uğurlarına görə Nizami Gəncəvi, Həsən bəy Zərdabi, Ömər Faiq Nemanzadə, Abdulla Şaiq, Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar, Sergey Yesenin, “Qızıl Qələm”, “Qızıl Tac”, “Ustad”, “Kamil sənətkar” və s. mükafatlara layiq görülmüşdür.

BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü – akademiki seçilmiş Knyaz Aslanı təbrik edir, ona cansağlığı və yeni-yeni elmi nailiyyətlər arzulayırıq!

*Bakı Dövlət Universiteti Kitabşünaslıq
və Nəşriyyat işi kafedrasının professor-
müəllim kollektivi*

*“Kitabşünaslıq və Redaktor Sənəti”
elmi-nəzəri və təcrübi-metodik jurnalının
redaksiya heyəti*

MÜNDƏRİCAT

Baş redaktordan	.....	7
	Bakı Dövlət Universiteti Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrası üzrə 2017-ci ildə elmi-tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsi haqqında hesabat.....	9
Knyaz Aslan	Ədəbi-bədii əsərlərin müxtəlif janrlarının redaktə xüsusiyyətləri (Nəsr əsərlərinin redaktəsi əsasında).....	30
Rasim Süleymanov	Qarabağın elm, təhsil və mədəniyyət xadimləri haqqında nəşrlər.....	55
Ələmdar Bayramov	“Altun kitab” nəşriyyatının seriyalarla kitab nəşri sahəsində fəaliyyəti.....	64
Nailə Mehrəliyeva	Azərbaycanda bədii tərcümə ədəbiyyatının nəşri məsələləri (2000-2005-ci illər).....	71
Şəhla Tahirqızı	Azərbaycanda elmi jurnalların nəşri tarixindən (AMEA-nın Folklor İnstitutunun jurnalları əsasında)...	78
Sevda Quliyeva	Lüğətlərin nəşri (2005-2010-cu illər).....	88

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Güler Demir	İnternet və ilişkili texnologiyaların bilgi davranışları üzərinə etkisi: bilgi merkezi / Kütüphanələrin bu süreçdəki rolü.....	96
Mehmet Kemal Sevgisunar	Türkiyə’de 1930’lu yıllarda yayımlanan gazete ve dergilerde Azərbaycan yayın hayatı ve kütüphanələri....	112
Pərviz Kazımi	Dövlət idarəetmə orqanlarına kitabxana-informasiya xidmətinin qiymətləndirilməsinin müasir problemləri	121

TƏBRİKLƏR

Knyaz Aslan BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının həqiqi üzvü – akademiki seçilmişdir.....	129
---	------------

C O N T E N T S

From the Chief Editor	.....	7
	Report on the implementation of research work of the Department of Bibliology and Publishing at the Baku State University in 2017.....	9
Knyaz Aslan	Features of various genres editing literary-art works (Based on the edition of prose works).....	30
Rasim Suleymanov	Publications about the figures of science, education and culture of Karabakh.....	55
Alamdar Bayramov	Activities of the publishing house "Altun Kitab" in the field of serial book publishing.....	64
Naila Mehraliyeva	Issues of the publication of fiction in Azerbaijan (2000-2005).....	71
Shahla Tahirgizi	From the history of the publication of scientific journals in Azerbaijan (based on the materials of the journals of the Institute of Folklore of ANAS).....	78
Sevda Kuliyeva	Editions of dictionaries (2005-2010)	88

LIBRARY SCIENCE

Güler Demir	The Effect of Internet and Related Technologies on Information Behaviors: The Role of Information Centers/Libraries in This Process.....	96
Mehmet Kemal Sevgisunar	Azerbaijan publishing life and libraries in newspapers and journals published in 1930s in Turkey.....	112
Parviz Kazimi	Modern problems of assessing the library and information services of government bodies.....	121

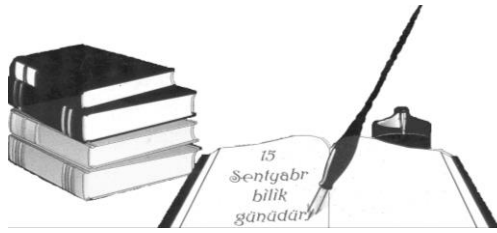
CONGRATULATION

Knyaz Aslan was elected a full member of the International Academy of Informatization to the United Nations.....	129
---	------------

ОГЛАВЛЕНИЕ

От главного редактора	.....	7
	Отчет о выполнении научно-исследовательских работ кафедры книговедения и издательского дела БГУ в 2017 году.....	9
Князь Аслан	Особенности редактирования различных жанров литературно-художественных произведений	30
Расим Сулейманов	Издания о деятелей науки, образования и культуры Карабаха.....	55
Аламдар Байрамов	Деятельность издательства “Алтун китаб” в области серийного книгоиздания.....	64
Наиля Мехралиева	Вопросы издания художественной переводной литературы в Азербайджане (2000-2005 г.г.).....	71
Шахла Тахиркызы	Из истории издания научных журналов в Азербайджане (по материалам журналов Института фольклора НАНА).....	78
Севда Кулиева	Издания словарей (2005-2010 г.г.).....	88
<i>БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ</i>		
Гюлер Демир	Влияние Интернета и связанных с ним технологий о поведении информации: роль информационных центров / библиотек в этом процессе.....	96
Mehmet Kemal Sevgisunar	О издательской жизни и библиотеках в Азербайджане в газетах и журналах, опубликованных в 1930-х годах в Турции.....	112
Парвиз Казими	Современные проблемы оценки библиотечно-информационного обслуживания органов государственного управления.....	121
<i>ПОЗДРАВЛЕНИЕ</i>		
	Князь Аслан избран действительным членом - академиком Международной академии информатизации при ООН.....	129

Mətbəə müdiri: *Əvəz İdrisoğlu*
Dizayner: *Seymur Abbasov*
Operator: *Ramin Vidadioğlu*
Cildçi: *Zəhra Saylova*

Çapa imzalanıb 25.12.2017 - ci il
Sayı 300. Həcmi 8,5 ç.v.
Formatı 70x100¹/₁₆. Əla növ kağız

AzTU-nun mətbəəsi. H.Cavid pr.25.
Tel: (+012) 539-14-52
E.mail: aztmetbee@yahoo.com